CALCUTTA SANSKRIT SERIES

under the direction of

PANDIT AMARESWAR THAKUR, M. A., Ph. D.

No. III

कौलज्ञाननिर्णयः

KAULAJÑĀNA-NIRṆAYA

and some Minor Texts of

THE SCHOOL OF MATSYENDRANĀTHA

(Texts from Nepal, 1.)

Edited by

PRABODH CHANDRA BAGCHI, M.A., D. ès lettres (Paris)

LECTURER, CALCUTTA UNIVERSITY

Published by

METROPOLITAN PRINTING & PUBLISHING HOUSE, LIMITED

CALCUTTA

1934

PRINTED BY SHIBNATH GANGULI
AT METROPOLITAN PRINTING & PUBLISHING HOUSE, LIMITED
56, DHARMATALA STREET, CALCUTTA

TO THE MEMORY OF HIS HIGHNESS

MAHARAJA

CHANDRA SAMSHER JUNG BAHADUR RANA

PRIME MINISTER AND MARSHAL OF NEPAL

AS A TOKEN OF PERSONAL GRATITUDE

PREFACE

Some words of explanation are necessary for releasing these texts for publication. The texts, as will be seen at once, were in a sad state. They are full of corrupt readings so much so that it is very often impossible to make out any sense. I could not get other manuscripts for collation and this is why it has been impossible for me to establish the correct readings. I have refrained from any corrections except in a few cases of palpable confusion of the copyists. It may be asked why I have been so anxious to publish the texts inspite of such difficulties. My only explanation is that they are associated with a teacher and a school, still little known, though they play the most important rôle in the history of medieval Indian mysticism. I think that the present texts inspite of their defects will be helpful in the study of the history and doctrines of that school.

As regards the language of these texts I do not, however, believe that it was ever completely satisfactory from a strict grammatical point of view. We are familiar with such a curious language from the Buddhist Tantras and it seems that the same tradition was followed by writers of the school of Matsyendranātha. The motive probably was to write a kind of Sanskrit which would be accessible to all initiates even without any preparation in grammar. The Buddhist writers of later age publicly declared such a policy. See the *Vimalaprabhā*, the Commentary on the *Kālacakra-Tantra* quoted by H. P. Śāstrī in his *Descriptive Catalogue of the Sanskrit Manuscripts in the Government Collection*, A. S. B. p. 78.

तेषाञ्च सुशब्दवादिनां सुशब्दग्रहविनाशाय अर्थशरणतामाश्रित्य क्वचित् वृत्ते अपशब्दः। क्वचित् वृत्ते यतिभङ्गः। क्वचित् अविभक्तिकं पदम्। क्वचित् वर्णस्वरलोपः।

क्वचित् वृत्ते दीर्घो ह्रस्वः ; ह्रस्वोऽपि दीर्घः। क्वचित् पञ्चम्यर्थे सप्तमी, चतुर्थ्यर्थे षष्ठी। कुत्रचित् परस्मैपदिनि धातौ आत्मनेपदम् ; आत्मनेपदिनि परस्मैपदम्। क्वचित् एकवचने बहुवचनम् ; बहुवचने एकवचनम् ; पुंलिङ्गे नपुंसकलिङ्गम् ; नपुंसके पुंलिङ्गम्। क्वचित् तालव्यशकारे दन्त्यमूर्द्धन्यौ। क्वचित् मूर्द्धन्ये दन्त्यतालव्यौ ; क्वचित् दन्त्ये तालव्यमूर्द्धन्यौ। एवमन्येऽपि अनुसर्त्तव्याः, तन्त्रदेशकोपदेशेनेति। इत्येवमाद्योऽप्यपशब्दास्तदन्येऽपि योगिनावगन्तव्या आगमपाठात् इति। एवं टीकायाम् अपि सुशब्दाभिमाननाशाय लिखितव्यं मया अर्थशरणतामाश्रित्य इति।

[In order to ruin the practice of using literary words current amongst those who stand for the use of literary words, vulgar words have been used in certain sentences but keeping an eye on the meaning. In other sentences sometimes punctuation has been neglected, words used without any inflexion, the accentuation misused, long used for short and short for long, the seventh case used for the fifth and the sixth for the fourth, the Ātmanepada roots conjugated in Parasmaipada and *vice versa*, the plural used for the singular and singular for the plural, neuter gender for the masculine and masculine for the neuter, dental and cerebral sibilants used for the palatal, palatal and dental for the cerebral, and palatal and cerebral for the dental. And such other practices also should be followed in accordance with the instructions of preachers of the Tantras.]

It seems that this tradition, though Buddhistic, has been followed in the composition of the present texts. There is nothing unexpected in it. I have tried to show in details in my Introduction that in the present texts there is a medley of doctrines which can be partly traced in the Brahmanical and partly in the Buddhist Tantras. They represent a system which clearly deviates from the orthodox Brahmanical mysticism.

I have not been able to say much about the definite contribution of Matsyendranātha to medieval mysticism. Tradition claims him to be the first teacher of Haṭhayoga after Ādinātha i, e. Śiva.

It is difficult to say at present if the entire system or only a few of its methods had been invented by him. Some of the *āsanas* and *mudrās* in the Haṭhayoga are, however, expressly associated with his name e. g., *Matsyendrāsanam*, *Matsyendranāthābhimataṃ padmāsanam* etc. I have tried to prove that other elements of this *yoga* can be also discovered in our texts. Moreover an entire verse of the *Kaulajñānanirṇaya* is found in the *Haṭhayoga-pradīpikā* almost in the same form.

यत्र द्रृष्टिर्मनस्तत्र भूतेन्द्रियमपुद्गलः ।
स्वशक्तिजीवभूतानि दृष्टिर्लक्षैर्लयं गता । [III. 2-3]

Cf. *Haṭhayoga*—

यत्र द्रृष्टिर्लयस्तत्र भूतेन्द्रियसनातनी ।
या शक्तिर्जीवभूतानि द्वे अलक्ष्ये लये गते ॥ [IV. 14]

Under these circumstances it may be held that there is some truth in the tradition which associates Haṭhayoga with Matsyendra.

I have not said anything about the state of preservation of the *Kaulajñānanirṇaya*. In the colophon of the text (p. 83) it is said that the text consists of 1000 verses (*nāmnā sāhasrikaṃ matam*). Taking into consideration the portion of the first chapter which has been lost and calculating according to the Nepalese way (in which 32 letters of any prose portion also are equivalent to a verse) my estimate goes up to about 800 verses. It, therefore, seems that the text has suffered damage in other places too which can not be ascertained.

In giving the abstracts of the texts I have tried to draw the attention of the readers only to the main ideas contained in each of the chapters. In this I may be sometimes misled by the queer constructions, and by the technical terms, many of which are not yet clear to me. I have left aside altogether the study of the *mantras*.

My thanks are due to the learned editor of the Series, my friend and colleague, Dr. Amareswar Thakur, M.A., Ph.D., who has readily included the present work in his Series. I should like to acknowledge my indebtedness also to Pandit Narendra Chandra Bhattacharya, M.A., who has helped me in the correction of the proofs.

P. C. Bagchi

Calcutta,
16th February, 1934

Table of Contents

Kaulajñānanirṇaya

Folio 3a—pp. 1-2 (beg. ii. 7) ; Folio 33b—pp. 76-77 (9—xxii. 7) ; Folio 34b—pp. 79-80 (5—15) ; Folio 35b—pp. 81—83 (verse 7—end).

Akulavīratantram. A.

Folio 1a—p. 84 (beg. 8); Folio 6b—p. 92 (86—91).

Introduction

—:(o):—

I. The Manuscripts.

The five texts published here are based on manuscripts which attracted my attention during my stay in Nepal in 1921 and 1929. In 1921 the manuscript of the *Akulavīratantram B* only was discovered in the collection of His Excellency General Keshar Samsher Jung Bahadur Rana. As the colophon of the manuscript contained the name of Mīnanātha I got interested in it and with the kind permission of His Excellency took a copy of it. But since then through pressure of other works I was unable to direct my attention to this text and besides, I thought it advisable to wait for further materials. In 1929 I got the kind permission of His Highness the late Maharaja Chandra Samsher Jung Bahadur Rana, the then Prime Minister and Marshall of Nepal to proceed to Katmandu to work on the manuscripts in the Darbar Library. During my stay there I discovered the four other manuscripts connected with the name and school of Matsyendranātha. Here are the details about the manuscripts:

(*i*) **कौलज्ञाननिर्णय** : the manuscript belongs to the Darbar Library, No. II, 362(H). The late Mahāmahopādhyāya H. P. Śāstrī has entered it in his *Catalogue of the Palm-Leaf and Selected Paper Mss. belonging to the Darbar Library, Nepal* Vol. II, 1915, p. 32. The text is mentioned there as **महाकौलज्ञानविनिर्णयः** being the work of Matsyendranātha or Maccyaghnapāda (sic). The MS. is written on palm-leaves and contains 35 folia of which the first two are missing. The writing is old.

(*ii*) अकुलवीरतन्त्रम् (A)—the MS. belongs to the Darbar Library [पै 1036] It is also written on palm-leaves and contains 6 folia. The text is incomplete and seems to have formed the first chapter (पटलः प्रथमः) of a bigger work. The writing is fairly old and the text has marked similarity with *Akulavīratantram B.*

(*iii*) अकुलवीरतन्त्रम् (B)—the MS. belongs to the Collection of His Excellency General Keshar Samsher Jung Bahadur Rana and forms No. 10 of that Collection. It is written on palmleaves and contains 14 folia of which the 13th is missing. It contains a post-colophon सम्वत् ७३० आशुन बदि २—the date corresponding to 1610 A.D. It has been added by later hand and the writing of the MS. belongs to an earlier date—about the 13th century A.D.

(*iv*) कुलानन्दतन्त्रम्—The MS. belongs to the Darbar Library No. पै 135. It is also a palm-leaf manuscript consisting of 7 folia. The writing is Newari of the 14th-15th Century A.D. The text is briefly called कुलानन्दम्।

(*v*) ज्ञानकारिका—the MS. belongs to the Darbar Library No. I. 1634 (ताड). It is written on palm-leaf. The text forms the *suite* of another text which I have not edited here because the latter has no similarity with the former texts in points of doctrine. Besides, this part of the MS. is so corrupt that I cannot make any sense out of many of the verses. Its colophon runs thus—इति तत्त्वसारं समासं। श्रीपशुपतिभट्टारकस्य मूर्त्तिधर-परमपाशुपताचार्य-श्रीकण्ठगुरुणा स्वात्महेतोः ज्ञानपुस्तकमिति शुभमस्तु। So, though it is copied with the ज्ञानकारिका it has nothing to do with the school of Matsyendranātha. Nor have I been able to gather any information on this pretentious Śrīkanṭhaguru who styles himself "the great ācārya of the Pāśupatas" and identifies himself with Paśupatinātha. He seems to have been later local man of Nepal and has probably nothing to do with the traditional ācārya of the Pāśupata sect bearing that name.

II. The date of the Manuscripts.

Judging from the writing and other indications we have seen that most of the Mss. are posterior to the 12th century A.D. But the Ms. of the *Kaulajñānanirṇaya* belongs to an earlier period. According to the late Mahāmahopādhyāya H. P. Śāstri (*Nepal Catalogue* II, p xix)—"the Ms. is written in transitional Gupta character, a character in which the oldest dated Ms. in the Cambridge Catalogue is written. The date of the Cambridge Ms. is 859 A.D." The present Ms., therefore, according to him would belong to the middle of the 9th century A.D.

Bendall in his *Catalogue of the Cambridge Mss.* was the first to study the palaeography of the Napalese manuscripts on a scientific basis. His catalogue was published in 1883 but since that time no further advance has been made in the study of the palaeography of the Nepalese Mss. He appended to his Catalogue a table of the test letters from the dated Nepalese Mss. preserved in the Cambridge University Library. Two of the Mss. treated by him belong to the 9th century A.D. and one of them contains the definite date of 859 A.D. These tables of Bendall have been the basis of all later observations concerning the writing of the Nepalese Mss. I have thoroughly compared the writing of the Ms. of the *Kaulajñānanirṇaya* with the tables of Bendall and in my opinion it cannot be relegated to the period assigned by H. P. Śāstri.

a in the two Cambridge Mss. has detached and open tops whereas in the *Kaula.* it has closed top as found in the Nepalese writing posterior to the 11th century A.D.

i has not that triangular form composed of dots or small circles as in the two Cambridge Mss. but consists of two dots below with a wavy line above as found in the Cambridge Ms. No. 866--dated 1008 A.D. (Cf. also Bühler's *Indische Palaeographie*, Tafel VI).

e has two varieties—one triangular and very common but does not bear the stamp of any particular age and the

other found on rare occasions in *Kaula.* (e.g. in folio 34 b. line 4 of the facsimile), though triangular in form, has the top slightly opened. If the top had been joined it would have been similar to the *e* found in the Cambridge Ms. of the 9th century A.D. but its open top indicates a later age.

kh the right side of the *kh* in the two Cambridge Mss. is closed whereas in our Ms. it is open and has thus a form which is found in Mss. of the close of the 12th century A.D. Cf. Ms. 1686 of Bendall's list dated 1165 A.D.

gh the appearance of this letter is old and similar to that of the two Cambridge Mss.

j has lost the form of Roman E which is still discernible in the two Cambridge Mss. In our Ms. the middle stroke of the letter projects downwards giving it an appearance which is not found before the 11th Century A.D. Cf. Mss. of 1008 and 1065 A.D. respectively.

th is not semicircular as in the Cambridge Mss. but has a distinct bend in the middle—a characteristic not met with before 1015 A.D.

bh is similar to the *bh* found in the Cambridge Ms. of 859 A.D. but the top is slightly different.

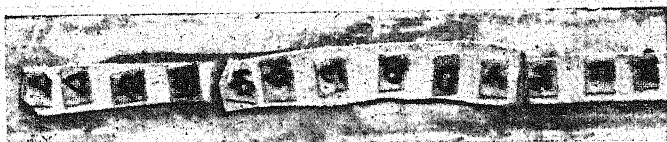
ṇ *l*, *ś* and *ṣ* all occur under their later forms which are found in the Mss. of 1065 and 1139 A.D.

Of the medial vowels it will be seen that in our Ms. *ā* is represented by the full vertical stroke and not by half-strokes which are found in the two Cambridge Mss. and *e* occurs under the form of a wavy line terminating in a dot hanging slightly below the line as is generally found in the Mss. of the 11th and 12th centuries A.D.

Of the numerals it will be seen that in our Ms. 3 has an extremely slanting shape. 4 is represented by a letter of which the top is closed and not open as is characteristic with that letter

in the Cambridge Mss. 5 is represented by a letter which has no similarity with its forms as found in the Mss. of the 9th, 10th and 11th Centuries. But the shape of the first three numerals described before closely agrees with what we find in Cambridge Mss. Nos. 866 and 1684 dated 1008 A.D. and 1065 A.D. respectively.

These evidences conclusively show that the Ms. of the *Kaulajñānanirṇaya* cannot belong to the 9th century A.D. Its writing has greater and more striking similarity with that of the Cambridge Mss. 866 and 1684 described by Bendall. These two Mss. are dated 1008 and 1065 A.D. respectively. I am, therefore, inclined to believe that the Ms. of the *Kaulajñānanirṇaya* was written towards *the middle of the 11th Century A.D.* A table of the test letters of our Ms. is given below for facilitating their comparison with the Tables of Bendall:

e e kha ghra ja ja ṇa tha dha bha la śa ṣa

nā vi śe ṣe kau bhai 3 4 5 30

III. The Author of the Texts —the legends about him.

The texts published here do not bear the name of any author, strictly speaking. All of them are said to have been *avatārita* i.e. revealed by a Siddha whose name appears under the following forms in the colophons of texts:

Macchaghnapāda	*Kaulajñānanirṇaya*—Paṭalas I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XIV.
Macchendrapāda	ibid. XIII, XV, XVII.
Matsyendrapāda	ibid. XVI, XXII, XXIII, XXIV.
Mīnapāda	ibid. XIX, XX, XXI.
Mīnanātha	*Akula.* A.
Macchendapāda	*Akula.* B.
Matsyendra	*Kulānanda.*
Macchindranātha-pāda	*Jñānakārikā* III.

The forms Macchendra, Macchenda and Macchindra are all colloquial variants of the name Matsyendra. As to the form Macchaghna it is found also in the text itself (p. 60, verse 37):

मत्स्याभिघातिनैर्विप्रा मत्स्यघ्नमेति विश्रुताः ।
कैवर्त्तत्वं कृतं यस्मात् कैवर्त्तो विप्रनायकः ॥

According to it we are led to believe that Matsyendra, though a Brahmin came to be called Matsyendra as he acted like a *Kaivartta* i.e. a fisherman by killing the fish that had eaten up the sacred Kulāgama. The name has probably given rise to another fanciful interpretation of the name offered by Abhinavagupta in his *Tantrāloka* (Vol. I, p. 25).

रागारुणं ग्रन्थिविलावकीर्णम् यो जालमातानवितानवृत्ति ।
कलोम्भितम् बाह्यपथे चकार स्तान्मे स मच्छन्दविभुः प्रसन्नः ॥

The verse is commented on by Jayadratha who quotes a similar śloka in support of the interpretation:

मच्छाः पाशाः समाख्याताश्चपलाश्चित्तवृत्तयः ।
छेदितास्तु यदा तेन मच्छन्दस्तेन कीर्त्तितः ॥

In both the verses the name Macchanda is explained as one

who tears the fetters off. But such an etymology has apparently no basis and the authors had probably the other word Macchaghna in view. Matsya-Maccha in fact is interpreted by the Kashmir school of Śaivism as *pāśa* or *indriya* and Abhinavagupta while speaking of *rāgāruṇam jālam* was probably thinking of the word *matsara* or *mātsarya* of which the etymology is not very clear. But if the word *matsya* ever means "an obstacle to spiritual knowledge" it does so only in a figurative way and only in rare contexts. Prof. Tucci has cited at least one instance from Durjayacandra's commentary on *Catuṣpīṭhatantra* :

प्रज्ञामकरमीनकैरिति सर्वभावानाम् निःस्वभावता प्रज्ञा तया च सर्वेन्द्रियाणि प्राणिनैव मकरमीनकैर्व्यापाद्यन्ते इति साधर्म्यात् प्रज्ञैव मकरमीनायते (*Paṭala* III).

But that is no reason to suppose that the word *matsya* in the name of Matsyendra had originally that figurative sense and that Matsyendra was not a personal name but "an appellative of some Siddhas who have reached a particular stage in the mystic realisation." (J. A. S. B. Vol. XXVI 1930 No. 1., Tucci—*Animadversiones Indicae* 132 ff.) There is no doubt, as is evident from the verse of the Kaulajñānanirṇaya that *matsya* either in Matsyendra, Matsyaghna or Macchaghna, had originally no figurative meaning but literally meant "fish" indicating thereby that the name meant a kaivartta or a fisherman. With the development of the mystic cult taught by him and with his apotheosis and assimilation with Śiva in course of time various interpretations were put on the name. The interpretation suggested in the *Tantrāloka* of Abhinavagupta, therefore, only marks a stage in that development.

According to some of the sources Mīnanātha is supposed to be different from Matsyendranātha and is said to have been a son of the latter. The two names are, however, synonymous. Besides if the name of Mīnanātha or Mīnapāda had occurred in the colophons of the last chapters of the *Kaulajñānanirṇaya* we would have been justified in taking him to be a successor of Matsyendra. But the chapters at the end of which his name occurs are in the middle. We should, therefore, think that when the present work was composed the two names were still considered to be syno-

nymous being applied to the same person. Besides, *Akula. A.* has in its colophon the name of Mīnanātha whereas *Akula. B.* has Macchendrapāda in its place. The two texts being only different versions of the same text we are justified in thinking that when these texts were compiled the two names were still applied to the same person.

The history of Matsyendranātha has been a knotty problem for a long time and has been discussed by different scholars without leading to any definite result. Roughly speaking, two cycles of legends are current in different parts of India—the legend of Matsyendranātha and the legend of King Gopichand. The legend of Gopichand has no direct bearing on the history of Matsyendranātha. It deals with the ordeals through which King Gopichand had to pass during his spiritual quest. He was the disciple of Jālandharī-pāda, a grand disciple of Matsyendranātha himself and the legend of Gopichand, therefore, has only an indirect bearing on the history of Matsyendranātha. The Gopichand problem has been dealt with in a very comprehensive way by Mr. Gopal Haldar in a paper to be published in the *Proceedings of the 6th All India Oriental Conference.* I shall, therefore, discuss here the first cycle of legends which has direct bearing on the history of Matsyendranātha and his disciple Gorakṣanātha.

(*i*) *The Legend of Matsyendranātha as told in the Kaulajñānanirṇaya*—The *Kaulajñānanirṇaya*, as we have seen, is the oldest available source of information on Matsyendranātha and his school. Therefore, the legend contained in it about Matsyendranātha seems to be older than other legends. In the 16th Chapter of the work (*infra* pp. 57 ff.) the Bhairava *i.e.* Śiva himself, while speaking of his different incarnations as Siddha identifies himselt with Matsyendranātha and says—"I am that fisherman—the best of heroes"—**अहं सो धीवरो देवी अहं वीरेश्वरः प्रिये** (verse 11). Further on (verses 21, 22), he tells his consort that it was he who revealed the secret knowledge to her—the secret knowledge of Kārttikeya (*ṣaṇmukha*) at Kāmarūpa. It was the knowledge of the *Kulāgama*—the Canon of the Kaulas—of which he was the repository at

Candradvīpa. Then he relates the incident which happened regarding this secret knowledge there (verses 29 ff.). While he was staying at Candradvīpa with his consort, Kārttikeya came to him as a pupil. Being under the influence of nescience the latter stole the śāstra which contained the mystic knowledge and threw it into the sea. The Bhairava (incarnate as Matsyendranātha) went to the sea, caught the fish which had devoured the śāstra, cut its belly open and recovered the sacred canon. The thief being enraged at it dug an underground passage, stole it again and threw it into the ocean. It was eaten up by a fish of immense size. This caused the anger of the Bhairava who prepared a net with his spiritual powers (*śaktijāla*), caught the fish and began to drag it to the shores. But the fish would not come as it held as much strength as the Bhairava did. Besides, it was possessed with spiritual power and was not to be easily conquered even by the Gods. Then the Bhairava abandoned his Brahmanhood and assumed the character of a fisherman to be able to fight with the fish better. "O, Devi, I am the fisherman who did the act of a fisherman. The fish was then dragged by the net of spiritual powers and the Kulāgama was recovered from its belly cut open. Though I am a Brahmin I have become a fisherman. This Brahmin is called Matsyaghna as he killed the fish and he is a fisherman (*kaivartta*)—the lord of the Brahmins—because he acted as a fisherman."

It is difficult to derive any historical information from this account. It is apparent from the predominance of supernatural element in it that the present account was compiled much later than the times of Matsyendranātha. We may, however, probably retain :

(*a*) that the *Kulāgama* was revealed by a fisherman in Candradvīpa—the fisherman, Matsyendranātha himself, was probably originally a Brahman but he had to give up Brahmanhood for securing the secret knowledge.

(*b*) the mystic knowledge was probably imparted by him to others at Kāmarūpa for the first time,

(c) when this account was written Matsyendranātha was already believed to be the incarnation of Śiva.

(d) it was further believed at that time, amongst other supernatural stories, that the *Kulāgama* was stolen from Candradvīpa by Kārttikeya in the form of a mouse, thrown into the sea where it was devoured by a big fish from the belly of which it was recovered by Matsyendranātha ; the latter thus won the name of Matsyaghna— the killer of fish. This part of the story might have either grown from popular legends or symbolical indications.

(ii) *The Bengali legend*—It is mainly preserved in late texts like *Gorakṣavijaya, Mīnacetana* etc. It tells us that Śiva and the four Siddhas—Mīna, Hāḍiphā, Gorakhnāth and Kānuphā were born from the creator. A girl named Gaurī was given to Hara. Gorakh became the servant of Mīna and Kānuphā of Hāḍiphā. Once while Śiva was delivering the secret knowledge to his consort on a platform in the midst of the sea, Mīna in the form of a fish overheard it from underneath the platform. Śiva on discovering it cursed him that he would forget the knowledge. Subsequently when Śiva put his disciples to test through his consort he found out that all except Gorakṣa was unchaste in mind. At Devi's bidding, therefore, Mīnanatha went to the country of women called Kadalī and there fell into the snares of women. He forgot all about his previous career and began to pass his days in amusement with the 1600 women of the country. He was later on rescued from there from the snares of women by his disciple Gorakhnāth who entered the palace of women as a dancer and in the form of a bee unnoticed by others reminded Mīna of his previous career. In this version Mīnanātha is often called Mocandar, a colloquial form of Matsyendra.

(iii) *The Nepalese Legends*: In Nepal two sets of legends are current about Matsyendra of which one is of Buddhist inspiration and the other Brahmanical. In the Buddhist legend Matsyendranātha is identified with Avalokiteśvara (Cf. S. Lévi, *Le Nepal*

I, p 347 ff). According to this legend we are led to believe that Gorakṣanātha once came to Nepal to meet his Guru Matsyendranātha who used to frequent the mount Kamari to the south of the valley. As the mountain was difficult of access Gorakṣanātha took to a stratagem. He imprisoned the nine nāgas under a turtle and sat on them. Consequently the sky became dry and the valley went without rain for 12 years. Famine ravaged the country. Bandhudatta, the Guru of King Narendradeva knew the remedy and went to mount Kapotala with the king to bring Avalokiteśvara i.e. Matsyendranātha. Bandhudatta on reaching the Kapotala mountain worshipped Avalokiteśvara—who thus propitiated took pity on Nepal, appeared to Bandhudatta and communicated to him a secret *mantra.* He then returned to Jñanaḍākinī whom he honoured as his mother. Bandhudatta according to the instructions received, recited the powerful *mantra* and attracted Avalokiteśvara to him. Avalokiteśvara being attracted ran to him in the form of a black bee and entered into his *kamaṇḍalu.* At this moment Bandhudatta awakened Narendradeva who was asleep, by a stroke of his feet and the latter at once shut the mouth of the sacred jug. Avalokiteśvara thus imprisoned was subsequently carried to Nepal and installed there in a place called Bugama in all pomp. Nepal got rain in abundance and was thus saved. The god is still worshipped at Bugama and his *yātrā* is performed in all pomp once in the year. The latter part of the story is however silent about Gorakṣanātha who imprisoned the nāgas and was instrumental in bringing about the drought.

The Brahmanical version is preserved in the *Buddhapurāṇa* (S. Lévi—*Le Nepal* I, 351 ff.). According to it we are led to believe that Mahādeva once gave something to eat to a woman who was desirous of having a child and assured her that she would get a son. The woman did not believe in it and threw it into a heap of cowdung. Twelve years later Mahādeva while passing that way wanted to see the boy. But on hearing that his instruction had not been followed got enraged and made the woman

search for the boy in the cowdung. She, to her surprise, discovered there a small boy of 12 years of age. The child received the name of Gorakṣanātha. He had for his spiritual teacher Matsyendranātha and followed him faithfully carrying his baggages. Once Gorakṣanātha went to Nepal but as he was not well received in that country became angry, imprisoned the clouds and put them under his seat for 12 years. Nepal was, meanwhile, being ravaged by famine and drought. Fortunately Matsyendranātha came to Nepal and while he was passing that way Gorakṣanātha could not help getting up to show his respects to his Guru. The clouds at once escaped and rain fell in abundance.

Of these two legends the Brahmanical one seems to be the older as it is more complete. It does not, however, throw any light on the origin of Matsyendranātha. The only substantial fact that we can deduce from it is that he was the Guru of Gorakṣanātha.

The Buddhist legend is only an amplified version of the Brahmanical legend with a few new accretions : (*a*) indentification of Matsyendranātha with Avalokiteśvara of whom the seat was according to the Buddhist sources on the mount Potala or Kapotala, (*b*) synchronism of the event of drought and famine with the reign of Narendradeva's successor about which the Brahmanical legend is silent, (*c*) Matsyendranātha (as Avalokiteśvara) instead of coming to Nepal of his own accord is carried there imprisoned in a jug in the shape of a black bee.

The assimilation of Matsyendranātha to Avalokiteśvara has been made so thorough in Nepal that he is still universally worshipped there as the Red Lokeśvara of Bugama. But the honour is also shared by another who is supposed to be the younger brother of Matsyendranātha (Sānu Matsyendranātha) namely Mīnanātha. Mīnanātha is worshipped with almost equal pomp. We have, therefore, no reason to give any preference to the Buddhist legend as more authentic than the Brahmanical one. As regards the synchronism of Matsyendranātha's arrival in Nepal with the reign of the successor of Narendradeva it has no more any authentic basis. Prof. Lévi though suggesting the synchronism for the first time

(*Le Nepal* I, pp. 356) thought that in Nepal there was originally a Bugama Lokeśvara and Matsyendranātha was only identified with him. From a miniature of the 11th Century A.D., published by Prof. Foucher, we only hear of *Nepāle Bugama Lokeśvaraḥ* and there is no question of his identity with Matsyendranātha. In the oldest available Buddhist *Vaṁśāvalī* of Nepal belonging to about the 13th Century A.D. (cf. Lévi, *Le Nepal* vol. I, p. 198 and Bendall, *J.A.S.B. LXXII* 1903, 1) there is no question of the arrival of Matsyendranātha in Nepal during the reign either of Narendradeva or his successor. It is only said that his preceptor Bandhudatta performed the yātrā of Bugama Lokeśvara or probably introduced it for the first time (तस्याचार्य-बन्धुदत्तेन श्रीबुगमलोकेश्वरभट्टारकस्य जात्रा कृता). It, therefore, seems that the fusion of the Lokeśvara of Bugama with Matsyendranātha took place probably not before the 14th Century. The cult of Matsyendranātha was probably introduced at about that time and the fusion took place after the introduction of that cult. It is only from the 15th Century onwards that the cult of Matsyendranātha grew more popular in Nepal. This is also attested by the large number of popular dramas written in the local dialects on Gorakṣanātha and Gopicānd, from the 15th Century onwards. The local literature of Bengal on the same topic is not older than that date.

Therefore, of the Nepalese legends we may retain the following traits as original :

(*a*) Matsyendranātha associated with Gorakṣanātha as the latter's Guru.

(*b*) Matsyendranātha captured in a jug in which he entered in the form of a black bee and brought back through the stratagem of Gorakṣa—this seems to be connected with the other legend according to which Gorakṣanātha in the shape of a bee rescued Matsyendranātha from the snares of women ; this trait seems to be a later development of the name Bhṛṅgapāda which was probably another name of Matsyendra according to the tradition recorded in the *Kaulajñānanirṇaya* (p. 58. *verse* 17.).

(*iv*) *The Punjabi and Northwestern Legends*—A large number of legends about Gorakṣanātha and Matsyendranātha are current amongst the Jogi (*Yogi*) sects of the Punjab and the North-Western Provinces. These legends have been collected from various sources in *The Tribes and Castes of the Punjab and North-Western Frontier Provinces* (see the Glossary, under *Jogi*).

(1). Once a devotee of Śiva being desirous of getting a child got, through the intercession of Pārvatī, some ashes from Śiva with the instruction that it should be given to his wife.[1] His wife being incredulous threw the ashes into a heap of cowdung instead of eating them. A child was subsequently found on the cowdung and was brought to Śiva who predicted that the child would be a great ascetic and wanted the child for himself. He named him Gorakhnātha, as he was born in the cowdung and instructed him to find out a Guru for himself. While seeking for a teacher the latter went as far as the sea where he offered a loaf on a peepal leaf. Rakho, the fish, came and swallowed it and after 12 years restored not the leaf but a child whom Śiva called Macchendranātha. The latter became the Guru of Gorakhnātha. Gorakhnātha, under the instruction of Śiva began to propagate his doctrines and had 12 disciples—Sant Nāth, Ram Nāth, Sharang or Bharang Nāth, Dharm Nāth, Bairag Nāth, Darya Nāth, Kaik Nāth, Naga Nāth, Gangai Nāth, Dhajja Nāth, and Nim Nāth.

(2). Another legend tells us that the Formless Creator (Nirañjan Niraṅkār) created Gorakṣanātha from the sweat of his brow. He became by a fish the father of Matsyendranātha who went immediately after his birth into the wastes to worship. For this act Gorakṣanātha was reproached with incontinence and so he thought it necessary to find out a Guru for himself. He found that nobody except his own son was fitted to be a Guru and accordingly he found the latter out and called him his Guru.

(3). A Brahmanical legend would have us believe that Śiva became enamoured of Mohinī, the form taken by the Bhagavān

[1] The story of the birth of Gorakṣanātha as narrated in this legend is similar to that in the Brahmanical legend of Nepal.

(*i.e.* Viṣṇu) to fight Bhasmāsur—the enemy of Śiva, and thus became the father of Macchendranātha. By a cow he also fathered Gorakhnātha.

(4). Another legend which is told in the form of an interlocution between Vasiṣṭha and Rāma would have us believe amongst other things that Śiva Ude Nāth created Rudragan, a Yogī and "by his spiritual power initiated an evil spirit named Jalandhar, bringing him to the right way. He in turn made two disciples, Macchendranātha and Jallandaripā. The latter founded the *pā* panth, while Macchendranātha made Gorakhnāth his disciple."

As regards the birth of Macchendranātha and Gorakhnāth the same legend tells us that a *macchi* gave birth to the former after eating the navel of a pious king called Udhodhar and the latter Gorakhnāth was born from cowdung and converted by the former. Macchendranāth subsequently in course of his wanderings comes to Sangaldip where he becomes a householder under the influence of the two queens of that land. He was ultimately recovered from the hands of the queens by Gorakhnātha who entered the palace in the form of a fly. Gorakh and Macchendra then went to Ujjain where Jallandaripā was lying buried in a well through the false machinations of the minister of King Gopicandra. Jallandaripā was rescued with the help of Kanipā and the King Gopicandra was converted. Subsequently Gorakh and Macchendra left Ujjain and went towards the Jhelum where they took up their abode on a hill top and initiated the following seven yogis,—Kapal Muniji, Kharkai and Bhuskai, Shakar Nāth, Sant Nāth, Santokh Nāth, Lachhman Nāth and Arjan Nanga. Each of them founded a sect of their own.

Of these four legends Nos. 2 and 3 are without any value as they are obviously inspired by the popular etymologies of the two names Gorakṣanātha and Matsyendranātha. Of the two other their exotic character is palpable, as in No. 1 Gorakṣanātha is made to come up to the shores of the sea, evidently far away from the land where the legend originated, to find a fish

which would give birth to Matsyendranātha. In No. 4 also Matsyendranātha is made to go far away to the island of Sangal (Sangaldip), or as the variant of the tradition would have us believe to Kāmarūpa, whence he was rescued by Gorakṣanātha from the snares of women. The first part of this last legend is besides without any necessary connection with the last part. We may, therefore, consider the following traits only of the legends as belonging to the more ancient and original stock:

(*a*) Matsyendra's birth in a place near the sea.

(*b*) His association with Gorakṣanātha as the latter's Guru.

(*c*) His difficulties in Kāmarūpa whence he was rescued by Gorakṣa in the shape of a fly.

(*d*) His apotheosis and assimilation to Śiva already before the migration of the legend.

(v) *A late Puranic legend:* Besides the legends already discussed another is found about Matsyendra in the *Skanda-purāṇa, Nagarakhaṇḍa* (263 ; cf. I.H.Q. VI. pt. 512 ff). According to it Matsyendra was born in the Gaṇḍāntayoga, that is to say, his family was doomed to come to an end with him. For avoiding such a calamity the child was thrown into the sea and was swallowed by a fish. Once while Śiva was on a trip with his consort and with Kārttikeya he descended on a lofty peak of the Ramyaka mountain in Śvetadvīpa which lay in the ocean of milk. Here Śiva initiated Pārvatī in the mysteries of Dhyānayoga and Jñānayoga. Kārttikeya listened to their conversation. They afterwards resumed their journey and while passing over a city in the ocean up rose a big fish. Śiva enquired who he was. The fish then related how he was born in the Gaṇḍāntayoga, thrown into the sea and swallowed by a fish and how on overhearing the conversations of Śiva and Pārvatī had attained Jñānayoga. Thereupon Śiva being highly pleased said: "You are a *vipra,* you are like my son and you are adorable. Come out of the fish by force." He did what he was asked to do and Pārvatī took him on her lap and carried him in her aerial car to the Mandara hill. As he came out of a fish Śiva gave him the name of Matsyanātha.

These are the principal versions of the legends about Matsyendranātha. They are sometimes mixed up with the cycle of Gopicānd legends and sometimes unimportant extraneous details are added to them, here and there. For example, one of the Punjabi legends would have us believe that Matsyendra entered into the dead body of a king through magic powers and lived for a time amongst the women of the harem as a fallen Siddha. He was thence rescued by Gorakṣanātha. The same story is recorded in the *Saṁkṣepa-Śaṅkara-digvijaya* (Lévi-*Le Nepal* I, p. 355). This seems to be only a latter elaboration of the story of Matsyendranātha's fall in the light of the story of the *Śaṁkara-digvijaya.*

Leaving aside the legend related in the *Kaulajñānanirṇaya* for the time being, we can clearly see from the previous analysis of the stories that they are all connected with the sea-side, and particularly with the sea-side of Eastern India, and Kāmarūpa. Kadali of the Bengali legend—the place of Matsyendranātha's fall—is found under the variant Kacali and is probably Kachar (Shahidulla—*Les chants mystiques p.* 27). For the doubtful island of Sangal, on the sea-coast referred to in the Punjabi legends, we have the variant Kāmarūpa (*Tribes and Castes of the Punjab etc.* p. 394, note). The Buddhist legend of Nepal takes us to the mount Kapotala or Potala, but the mythical mount Potala is the seat of Avalokiteśvara in the Buddhist legends. It is only the later identification of Matsyendra with him that is responsible for this mention of Potala as the place of Matsyendranātha's origin. In fact, as has been pointed out by Prof. Lévi, the legend carries us to Eastern India and Kāmarūpa. The Puranic legend places the scene on an island in the midst of the ocean. We may, therefore, presume that the story told in the *Kaulajñānanirṇaya*, which is the oldest available version, is the archetype of all the legends discussed. According to it Matsyendranātha was born either in an island or a sea-coast called Candradvīpa, in all probability in Eastern India and promulgated his doctrines at Kāmarūpa. It should be noted that in this archetype there is neither any mention of Gorakṣanātha nor

of the fall of Matsyendranātha. In later legends there is an attempt everywhere to establish the superiority of Gorakṣanātha over his Guru by introducing the story according to which he rescued the latter from the hands of the women at Kāmarūpa. In the Punjabi legends Matsyendranātha becomes more insignificant as he is practically found out or created by Gorakṣanātha as the latter was formally in need of a Guru. This seems to be due to the growing popularity of the cult of Gorakṣanātha in later times.

We have seen that the legend of Matsyendranātha originally emanated from Eastern India. It receives an additional support from the fact that the legends of Gopicānd too emanate from that region. In the article of Mr. Halder, already referred to, it has been pointed out that according to the Punjabi versions of the legend Gopicānd was the king of Ujjain but his home was Gauḍ Vaṅgāl. The Hindi version is almost identical. The Gujrati and Marathi versions too would have us believe that Gopicānd was the son of Tilakcānd, the king of Gauḍ Vaṅga.

It is, therefore, natural to suppose that Matsyendranātha and his school originated and flourished in Bengal and most probably in Eastern Bengal. The teachings of the school later on spread to different parts of India and the original legend was elaborated and expanded in different fashions in those places.

IV. The Traditions.

In some of the Brahmanical traditions Matsyendranātha occupies a very high place. We have already discussed the reference made to him by Abhinavagupta in his *Tantrāloka*. He is described there as Macchand-vibhu and thus given a place which is almost equal to that of Śiva. He is further referred to in the *Maṅgalāṣṭaka* of Kālidāsa. The work is preserved in Tibetan (*Indian Historical Quarterly*, I, *p*. 739).

Though in the orthodox Brahmanical tradition he is passed under silence he is often mentioned in the Tantras. In the *Śakti-ratnākara-Tantra* he is invoked as Mīnanātha (Lévi—*Le Nepal* I, p. 355, n. 2). In the *Śāvara Tantra* (Lévi—*loc. cit.*, Tucci—*J. A. S. B* 1930, I, p. 132) there is mention of twenty-four Kāpālikas, 12 *gurus*—who are the 12 forms of Śiva—and 12 disciples. Amongst the latter are found Mīnanātha, Gorakṣa, Carpaṭa and others.

Svātmārāma Yogīndra in his *Haṭhayogapradīpikā* (I, 4 ff) extols him along with Gorakṣanātha as the first *connoisseurs*[1] of the science of *Haṭha*. In the same book is also given a list of the Mahāsiddhas[2] who are believed to have controlled the influence of time by their spiritual attainments. The name of Matsyendra stands in that list second only to Śrī Ādinātha *i.e.* Śiva. This list does not seem to be very old as, like all late traditions, it considers Mīnanātha as different from Matsyendra. It contains the names of some Siddhas whom we know from the Buddhist tradition of the 84 siddhas. Some of these names occur in this list in very corrupt forms : *e.g.* Nāradeva for Nāḍa-paṇḍita,

---

1. हठविद्यां हि मत्स्येन्द्रगोरक्षाद्या विजानते ।
2. श्रीआदिनाथमत्स्येन्द्रशाबरानन्दभैरवाः । चौरङ्गी-मीन-गोरक्ष-विरूपाक्ष-बिलेशयाः ॥
मन्थानभैरवो योगी सिद्धिर्बुद्धश्च कन्थडिः । कोरण्टकः सुरानन्दः सिद्धपादश्च चर्पटिः ॥
कानेरी पूज्यपादश्च नित्यनाथो निरञ्जनः । कपालीबिन्दुनाथश्च काकचण्डीश्वराह्वयः ॥
अल्लामः प्रभुदेवश्च घोडा चोलि च टिण्टिणिः । भानुकी नारदेवश्च खण्डः कापालिकस्तथा ॥
इत्यादयो महासिद्धा हठयोगप्रभावतः । खण्डयित्वा कालदण्डं ब्रह्माण्डे विचरन्ति ते ॥

Ṭinṭiṇi for Ḍheṇḍhaṇa, Virūpākṣa for Virūpā etc. This shows that the list of the *Haṭhayogapradīpikā* belongs to a period when the memories of the great Siddhas had already become old.

In some of the Brahmanical Tantras the Siddhas are enumerated in three orders: *divya i.e.* heavenly, *mānava i.e.* earthly and *siddha i.e.* semi-divine. Thus in the *Lalitā-sahasranāma* (Nirṇayasāgara Press, 1919) these three orders are mentioned as दिव्यौघाश्च मानवौघाः सिद्धौघाश्च समागताः (*ibid*, p. 15). Bhāskararāya while commenting on this verse says that reference is here made to the seven *parama-gurus*, Paraprakāś-ānanda-nātha and others, eight *parāpara-gurus*, Gaganānandanātha and others and four *apara-gurus*, Bhogānandanātha and others. (परप्रकाशानन्दनाथाद्याः सप्त परमगुरवो गगनानन्दनाथाद्या अष्टौ परापरगुरवो भोगानन्दनाथाद्याश्चत्वारोऽपरगुरव इत्योघत्रयम्). But the names of the *gurus* of the three orders as indicated by Bhāskararāya do not agree with the lists we get from some of the Tantras. In the *Tārārahasya* (p. 115), we get the names of two orders of teachers, one consisting of four,—Ūrdhvakeśānandanātha, Vyomakeśānandanātha, Nīlakaṇṭhānanda-nātha, Vṛṣadhvajānandanātha and the other of eight names—Vaśiṣṭha, Mīnanātha, Harinātha, Kuleśvara, Virūpākṣa, Maheśvara, Sukha and Pārijāta (all the names ending in ānandanātha). These two orders are evidently meant to be the first and the third viz. the *divya* and the *siddha*. In the *Kaulāvalī-Tantra* (p. 76)[1], there are twelve names of teachers constituting the second order (*mānavaugha*): Vimala, Kṛśara, Bhīmasena, Mīna, Gorakṣa, Bhojadeva, Mūladeva, Rantideva, Vighneśvara, Samarānanda and Santoṣa (?). The late Dr. H. P. Śāstrī (*Nepal Catalogue* II, p. 149), says that according to the Nepalese tradition the Brahmanical Tantras are said to have been revealed by nine *nāthas*; the

1. विमलः कृशरश्चैव भीमसेनः सुसाधकः। मीनो गोरक्षश्चैव भोजदेवः प्रकीर्त्तितः॥
मूलदेवो रन्तिदेवो विघ्नेश्वरो हुताशनः। समरानन्दः सन्तोषो मानवौघाः प्रकीर्त्तिताः॥

Cf. also the *Śyamārahasya*, p. 24.

विमलः कुशलश्चैव भीमसेनः सुधाकरः। मीनो गोरक्षश्चैव भोजदेवः प्रजापतिः॥
कुलदेवो वृन्तिदेवो विघ्नेश्वरो हुताशनः। सन्तोषः समयानन्दः पातु मां मानवाः सदा॥

names of these nine *nāthas* are mentioned as: Prakāśa, Vimarṣa, Ānanda, Jñāna, Salya (?), Pūrṇa, Svabhā (?), Pratibhā and Subhaga.

These lists, however, have no great value. They only bear testimony to late attempts at introducing a system in the hierarchy of teachers. Some of the names seem to be even imaginary. The last list, supplied by Dr. H. P. Śāstrī, at least, does not seem to have any connection with personal names—they appear to be categories of the Śākta philosophy. But still the lists, however artificial they may be, reveal the importance that was attached to the name of Mīna i. e. Matsyendranātha by the Brahmanical Tantras.

The same foremost place is attributed to Matsyendranātha or Mīnanātha in other independent Brahmanical traditions. In the *Varṇanaratnākara*, a work of Jyotirīśvara who lived in the court of king Harīsiṁha of Mithilā (between 1300 and 1321 A.D.), a list of 84 siddhas is given. (Ms. preserved in A.S.B. *vide* H. P. Śāstrī—*Bauddha Gān-o-dohā,* p. 35-36). Of these 84 Siddhas Mīnanātha is said to have been the first, the second being Gorakṣanātha. In this list Cauraṅgīnātha is the 3rd, Hālipā (=Hāḍipā) the 6th, Kāñha the 13th and Jālandhara the 19th in order.

The same position is given to him in the Marathi tradition. Jñānadeva who lived in the 13th century gives a list of the old teachers in his Jñāneśvarī, the Marathi commentary on the *Bhagavadgītā*. The order of teachers as given by him is—Ādinātha, Matsyendra, Gorakṣa, Gahiṇī, and Nivṛttinātha[1]. The last was the elder brother and the Guru of Jñānadeva. The date of the *Jñāneśvarī* is generally fixed at c. 1290 A.D. Another Marathi saint Bahinā Bāi who was born in 1628 A.D. and died in 1700 A.D. and was a disciple of Tukārām gives the *guruparamparā* in

---

1. क्षीरसिन्धु परिसरीं। शक्तीच्या कर्णकुहरीं ॥ नेणों कै श्रीत्रिपुरारीं। सांगितलें जें ॥
तें क्षीरकल्लोला आंत। मकरोदरीं गुप्त ॥ होता तयाचा हात। पैठें जालें ॥
तो मत्स्येन्द्र सप्तशृङ्गी। भग्नावयवा चौरङ्गी ॥ भेटला कीं तो सर्व्वाङ्गीं। संपूर्ण जाला ॥
मग समाधी अव्यत्यया। भोगावी वासना या ॥ ते मुद्रा श्रीगोरक्षराया। दिधली मीनीं ॥
तेणें योगाविजनी सरोवर। विषयविध्वंसनैकवीर ॥ तिये पदीं का सर्व्वेश्वर। अभिषेकिलें ॥
मग तिंहीं ते साम्भव। अद्वयानन्द वैभव ॥ सम्पादितें सप्रभव। श्रीगैणिनाथा ॥

the following order: Tripurāri [=Ādinātha], Matsyendra, Gorakṣa, Mīnanātha, Gaiṇinātha, Nivṛttinātha, Jñānadeva[2]. Here also Matsyendranātha is given the hightest place amongst the human teachers.

Kabir who lived probably towards the end of the 14th and the beginning of the 15th century A.D. refers to the 84 siddhas in his Dohās (*Kabir-granthāvali*, Nāgarī Pracāriṇī Ed. p, 54 —षट् दरसन संसै पड्या अरू चौरसी सिध). In other places he mentions by name at least three of these Siddhas—Gorakh, Bharthari (=Bhartṛhari) and Gopīcandā (=Gopīcandra)—p. 99, गोरष भरथरी गोपीचंदा, ता मनं सौं मिलि करैं अनन्दा ; p. 51, साषी गोरखनाथ ज्युं ; p. 142, रांम गुन बेलडी रे अवधु गोरषनाथि जांणी ; and p. 189, भरथरी भूप भया बैरागी ॥ It is probably from such expressions of Kabir that a late legend was woven out according to which Kabir had come to meet Gorkhnāth.

The Tibetan traditions about the 84 Mahāsiddhas would place Luipāda at the top of the list instead of Matsyendranātha. Luipāda, therefore, occupies in the Tibetan tradition the same place as Matsyendranātha in Indian tradition. Luipāda is the author of two Bengali songs—*Caryās* nos, 1 and 29,—(H. P. Sāstrī's edition of the *Caryāścaryaviniścaya*). In the same work, p. 53, Dārikapāda, one of the most important of the 84 Siddhas, in his old Bengali song, refers to Luipāda as his *Guru* (लुइपाअपए दारिक द्वादशभुअणेँ लधा). In the Tibetan sources, in which he is invoked as the *ādisiddha*, his name is variously given: *Lui-i-pa, Lu-yi-pa, Lū-i-pa, Lūhi pāda, Lohi pa, Lohitapāda.* These names occur in Tibetan translation as *ña lto pa, ña'i rgya ma za ba* and *ña'i-rgyu lto gsol ba* ; *ña lto pa* is restituted in Sanskrit as *matsyodara* (Lévi, *Le Nepal* I, p. 355, n. 4). The two other Tibetan names can

---

1. आदिनाथें उपदेश पार्व्वतीसी केला। मत्स्येन्द्रें ऐकिला मच्छगर्भी ॥
शिवहृदयींचा मन्त्र पैं अगाध। जालासे प्रसिद्ध भक्तिर्थींगें ॥
तेणें त्या गोरखा केलें ज्ञपादान। तेथोनि प्रकट जाण गहिणी प्रति ॥
गहिनीनें दया केली निवृत्तिनाथा। बालक असतां योगरूप ॥
तेथो ज्ञानेश पावले प्रसाद। जाले ते प्रसिद्ध सिद्धासनी ॥

be literally restituted as Matsyāntrāda—"the eater of the intestines of a fish" (cf. also Cordier—*Index* II, p. 37). Lui pa (*ña-lto-pa*) is described in the *Dpag bsam ljon bzaṅs* (pp. 124, 135), as a Buddhist sage sprung from the fisherman caste who was a disciple of Śāvaripā (hill-man sage) and practised the mystic cult. Elsewhere in the same work (p. 93), the same legend occurs with other indications and it is said that he was a Buddhist sage of Udyāna whose former name, while he was king of Udyāna's writer, was Sāmantaśubha. He met Śāvaripā and received from him initiation into Tantrikism.

In the same work (p. 125), a similar tradition is narrated about Machendra. Mahādeva, according to it incarnated himself as a fisherman at Kāmarūpa in the womb of a fish. This was Macchindra, also called Mi-na-pa (Mīnapāda) or *rdo rje shabs*= Vajrapāda. He was also known as A-cendra. This last form of the name is evidently due to the copyist's mistake for Macendra or Matsyendra. In the Tibetan account of the 84 Siddhas the same name is again wrongly given as *A-tsin-ta* which Grünwedel corrects as Matsyendra. It seems that Siddha no. 38 of the list of whom the name is given as *Acinta-*Acintya is the same person as Matsyendra. For this name Grünwedel records the variants *A-tsin-d'a, Ma-tsi-nda* i.e. Macchindra or Matsyendra. It may be pointed out in this connection that the number of the Siddhas originally was not probably 84. Their number was artificially multiplied in a later age and raised to 84 which had a mystic significance. It is, therefore, evident that in the Tibetan tradition Matsyendra, Mīna, and Macchindra (whose name occurs under the wrong forms Acinda, Acinta etc.) were considered to be indentical.

It further seems that Lui-pāda was identical with Matsyendra-nātha. In the Tibetan list Lui pā is the first Siddha *(ādi Siddha)*, whereas in the Indian list Matsyendra takes that place. Lui pā had connection with Śāvarī pā whereas we have already seen that Matsyendra just precedes Śavarānanda in the Haṭhayoga tradition. Both of them are said to have belonged to the fishing

caste and moreover Lui, Lohita, Rohita "the king of fishes" [Cf. *Trikāṇḍaśeṣa, matsyarājaḥ = rohita-matsyaḥ.*] is synonymous with Matsyendra. The Tibetan translation of the name of Lui as *ña lto pa* when faithfully restituted gives the form Matsyodara. This, in fact, agrees with the Indian legend [Cf. *supra.* p. 16], according to which Matsyendra was born from the womb of a fish (*Matsyodara.* Cf. also the *Kaulajñānanirṇaya,* p. 60, verse 36].

We may, therefore, take Lui pā and Matsyendranātha to be the same person. The other Tibetan name of Lui pā—*Matsyāntrāda* may be explained with reference either to the legend according to which Matsyendranātha had come out of the belly of the fish through his own spiritual force at the bidding of Śiva or to the legend according to which Śiva in the form of Matsyendranātha recovered the *Kulāgama* by cutting open the belly of the fish.

In the Tibetan paintings of the 84 Siddhas Luipāda [= Matsyendranātha] is represented as sitting on a big fish, with several fishes in his hand and eating the entrails of one of them. The ideas conveyed by the name *Matsyāntrāda* are evidently represented there.

V. The Time and Place of Origin.

It is difficult to determine with precision the time when Matsyendranātha flourished. If we accept the synchronism of his arrival in Nepal, as claimed by the Nepalese tradition, with the reign of the successor of Narendradeva, we have to admit that he flourished in the 7th century A.D. But I have already shown that no reliance can be placed on this alleged synchronism and it was probably forged after the 13th century A.D. It is therefore difficult to accept the chronology suggested by Dr. Shahidullah (*Les Chants Mystiques* p. 27-28). On the other hand there are difficulties in accepting the chronology proposed by Dr. S. K. Chatterji (*Origin and Development* etc. p. 122). He has relied on the Marathi tradition and thought that Gorakṣanātha lived towards the end of the 12th century A.D. According to this theory the date of Matsyendranātha would also fall in the same century. In fact, the date of Nivṛttinātha, the elder brother and Guru of Jñānadeva, is known. He was born in 1273 A.D. and died in 1297 A.D. (Cf. also Ranade—*Mysticism in Mahārāṣṭra* p. 31). Now the Marathi tradition would have us believe that Nivṛttināthā got his initiation from Gahini, Gahini from Gorakṣa and Gorakṣa from Matsyendra. So far as the relation of Matsyendra and Gorakṣa goes there is no difficulty. But it is hardly possible that Gahini received his spiritual instruction from Gorakṣa direct. As we have seen the traditions about Kabir also would make us believe that Kabir saw Gorakṣanātha and talked to him on spiritual matters. These claims have to be explained in a different way. They either indicate that Gahini or Kabir belonged in a way to the school of Gorakṣa or that they were believed to have been spiritually in communication with Gorakṣa. The mystics still believe that the Siddhas do not die (Cf. the *Haṭhayogapradīpikā* : खण्डयित्वा कालदण्डं ब्रह्माण्डे विचरन्ति ते—they i. e. Siddhas like Matsyendra and others still live in this world by conquering the force of time through *Haṭhayoga*). Besides, we should remember that Matsyendra and Gorakṣa had no special connection with the Maratha country. They are related to the mystic school of Mahārāṣṭra just in the same way as they are

related to such schools of the Punjab, Gujrat and Nepal. In other words, such alleged relation only speaks of a spiritual connection and not of any historical one. It is therefore difficult to insist much on the Maratha tradition and to interpret it too literally.

The reference to Matsyendranātha in the *Maṅgalāṣṭaka* attributed to the authorship of Kālidāsa does not help us in determining an earlier terminus of date as the identity of this Kālidāsa is a disputed one. Besides, the literary value of the text is practically insignificant and it is impossible to mistake it for a work of the great Kālidāsa.

But for aught we know a lower limit of the date can be fixed. The date of the Ms. of the *Kaulajñānanirṇaya*, as we have seen, can not be later than the 11th century. As the manuscript is unique we can only say that the date of the composition of the text belongs also to the same period. It is evident from the text that Matsyendranātha lived at least a century before that date, if not earlier. Matsyendra in this text is clearly regarded as the incarnation of Śiva and this evolution in belief must have taken time. The homage paid to Matsyendra in the *Tantrāloka* by the great Kashmirian Abhinavagupta indicates the same thing. Abhinavagupta lived towards the beginning of the 11th century A.D. In the work of Abhinavagupta also Matsyendra is regarded almost as identical with Śiva. It is therefore permitted to think that Matsyendra lived at least 100 years earlier, say about 900 A.D.

We have to consider next the Bengali and the Tibetan traditions on which Dr. Shahidullah has tried to build up a chronology. According to the Bengali tradition Jālandharīpā was a contemporary of Matsyendra and Gorakṣa, and the Guru of King Gopīcandra. The father of Gopīcandra was Vimalacandra, himself a nephew of King Bhartṛhari of Malwa. According to the Tibetan tradition Vimalacandra was a contemporary of Dharmakīrti who probably belonged to the 7th century A.D. Bhartṛhari is also supposed to have belonged to the same century. The identity of King Gopīcandra of Bengal is shrouded in mist and though Yi-tsing speaks of a Bhartṛhari, who wrote on Grammar, it is

difficult to say if he is the same as mentioned in our mediæval literature. The Tibetan tradition has often confounded persons of the same name and it is not safe to build up chronologies, solely from the Tibetan sources. According to some of the Tibetan sources (*Cakrasambara Tantra*) the spiritual lineage from Jālandharī is given as follows : Jālandharī, Kṛṣṇa, Guhya(?), Vijayapā(?), Tilopā and Naropā. Even if we take into consideration the two doubtful names of Guhya and Vijayapā, which are otherwise unknown, Jālandharī would be older than Tilopā and Naropā only by three generations. The time of the last two is known. Tilopā was, according to all the Tibetan sources, a contemporary of King Mahīpāla of Bengal (circa. 978—1030 A.D.) and thus probably lived towards the end of the 10th and beginning of the 11th century while his disciple Naropā, who held office for a time in the Vikramaśilā monastery, was the teacher of Dīpaṅkara Śrījñāna. Naropā is said to have left the monastery in charge of Dīpaṅkara in his 70th year. Dīpaṅkara who went to Tibet in 1035 A.D. also lived in the 11th century A.D. Under these circumstances the time of Jālandharī cannot be far removed than that of Tilopā and Naropā. He lived probably 50 years earlier, say towards the beginning of the 10th century A.D. On the basis of this calculation we should say that Kṛṣṇa lived about the same time or a little later and Matsyendra and Gorakṣa who were both contemporaneous with Jālandharī could not have flourished before 900 A.D. They lived about that time.

If the proposed identification of Matsyendra with Lui-pā be accepted, then the same date may be arrived at. Lui-pā, according to the Tibetan sources, is said to have met Śavarīpā and was thus his contemporary. Some of these sources even would have us believe that Lui-pā got his initiation from Śavarī. The spiritual lineage from Śavarī is often given as :

Nāgārjuna, Śavara, Indrabhūti, Tilopā, Naropā

Nāgārjuna, Śavara, Lui-pā, Jālandharī, Kṛṣṇa

Śavarī, Lui-pā, Dārika, Līlāpā, Biruva

Matsyendra, Śavara, Caurangī, Mīna(?), Gorakṣa,
Virūpākṣa, Carpaṭi. . . . . .(*Haṭhayoga* tradition).
Lui, Carpaṭī, Kukkurī, Mīna(?)
Lui, Nāgārjuna, Śavara,
Lui, Carpaṭī

The date of Carpaṭī seems to be a known one (Cf. Tucci—*J.A. S.B.* 1930, p.137). According to the *Vaṁśāvalī* of the Kings of Camba Carpaṭī was a contemporary of king Sahila of Camba and much respected by the latter. King Sahila lived in the 10th century A.D. This relation of Sahila with Carpaṭī is indirectly confirmed by the *Grub t'ob* where the connection of Carpaṭī with the king of Campaka is referred to (Vogel—*Antiquities of Chamba State* I, p.81ff.). Carpaṭī, therefore, lived in the 10th century A.D.

As regards the date of Siddha Nāgārjuna Prof. Tucci has conclusively shown that he lived in the beginning of the 10th century A.D. (*loc. cit*). It agrees with the statement made by Alberuni in 1030 A.D. that Nāgārjuna the alchemist lived about one century before his time.

Accordingly Luipā, who seems to have been contemporaneous with Nāgārjuna and Carpaṭī (Nāgārjuna being his older and Carpaṭī the younger contemporary) could not have flourished before the beginning of the 10th century A.D. and that is just the date we have arrived at regarding Matsyendra from various sources.

In the present state of our knowledge, therefore, I am inclined to believe that Luipā-Matsyendranātha lived *in the beginning of the 10th century A.D.* It is not impossible that he lived till the last quarter of that century to have been able to reveal (*bkrol*) the *Abhisamayavibhaṅga* directly to Dīpaṅkara Śrījñāna who, according to the colophon of the text, is said to have explained it to help the work of its Tibetan translation.[1]

---

(1) Cordier (*Catalogue* II, p. 45) while noticing this work has attributed it to the joint authorship of Lui-pā and Dīpaṅkara. Dr. Shahidullah has discussed the colophon of the text on which the statement of Cordier was based and has tried to show that there is no question of joint authorship but that it is simply said that the work was composed by Lui-pā, explained

The next question to be discussed is that of the place where Matsyendranātha flourished. We have seen that most of the legends point out to Eastern India and associate Matsyendra particularly with Kāmarūpa. The oldest of the available traditions namely, that of the *Kaulajñānavinirṇaya*, would make us believe that Matsyendra was born in Candradvipa, attained his *siddhi* there and probably imparted his spiritual knowledge to others at Kāmarūpa. If it is not an allegorical indication, and there is no reason to suppose so, then we must admit that it is an indication about the country where Matsyendra flourished. H. P. Śāstri has identified it with Candradvīpa in the District of Backergunj in Bengal. In fact, the coastal region of that district is still commonly known as Candradvipa and the Kāyasthas of that area still form an important community of the Bengali people. In the Tibetan sources, a Candradvīpa (pronounced Tsandradvīpa) in Eastern Bengal is referred to and it was the place where the Buddhist grammarian Candragomin is said to have settled after his exile from his original home in Varendra i. e. Northern Bengal (*Dpag bsam ljon bzaṅ* p.95, xci). S. C. Das, the editor of the Tibetan text, would also locate this Candradvīpa in Backergunj.

There is, however, some difficulty regarding the identification of Candradvīpa exclusively with the coastal region of Backergunj. The name, though applied to that part of the district, is not, however, a properly defined geographical zone and it is difficult to say if in earlier time it was also confined to that very zone. There are other parts of the Bengal coast which probably claimed that name.

---

by Dīpaṅkara, modified, mixed up and arranged by the Tibetan translator Jayaśīla. But this interpretation does not appear to me to be exact. It depends on the meaning of the word *bkrol*; *bkrol* which is the perfect form of *'grol*, according to the Dictionary of S. C. Das, means not "to compose" but "to unravel" which would correspond exactly to the Sanskrit word *avatārita*. That would show that Lui-pā did not compose the work but communicated it orally to somebody who might have been Dīpaṅkara himself. If Dīpaṅkara had received it through somebody else and not directly from Lui-pā, then the lineage of transmission would have been given as has been done in certain cases.

First of all the region now known as Sundarbans at the mouth of the Ganges has a similar claim. Various scholars have pointed out to the difficulty raised by the etymology of the name. Rennell mentions it as Sunderbound and he is first to refer to it. Rainey (*Proc. As. Soc. Bengal* 1868 p.265) suggested that the true name is Sundarban i.e. beautiful forest, and that it was preferable to the name Sundriban, the forest of Sundri (*Heritiera littoralis*). Blochmann thought that the name was really derived from the word Candrabandha, the name of a semi-barbarous tribe formerly living in that part of Bengal. He further suggested that Soonderband, adopted by the Europeans is derived for Candraband, "the embankment of moon" (Cf. also *Hobson-Jobson*, s. v.). The various forms under which this name occurs in the old records—Santry, Sunder, Soonder, Sunderi etc. make it probable that the suggestion of Blochmann is weighty.

The island of Sundwip now belonging to the District of Noakhali has also a similar claim. There are a number of theories regarding the etymology of the name. Some say that it is to be derived from Sanskrit Svarṇadvīpa while, according to others, from English Sand-heap. According to a current local story the name would be derived from Śūnya-dvīpa i.e. empty island. Beveridge in his *History of Backergunj* (p. 35) starts the theory that it is to be derived from Somadvīpa "the island of moon" and refers to a local story according to which Soma i.e. Candra or moon would be the tutelary deity of the island. The island since early times has received two streams of immigration from the mainland, one from Candradvīpa in Backergunj and another from Vikramapur in Dacca, The dialect spoken in the island has greater affinities with that of Dacca. It is probable that the name was given to the island by the immigrants after that of the mainland from which they immigrated. It is thus possible to connect the name Sundwip with Candradvīpa if we remember that the pronunciation of *Ca* in these parts of Bengal is different and is not palatal but an alveolar affricate. The correct pronunciation has been approximately rendered in Tibetan as Tsandradvīpa.

It is therefore probable that the entire coastal region including the island of Sundwip was once known as Candradvīpa and that is confirmed by the comparative vagueness of the term in its modern application. The coastal region of Bengal really has the form of a crescent and it is not impossible that the name was suggested by the shape of the region.

But is it possible to locate the Candradvīpa of Matsyendranātha with greater precision ? I think, it is possible. Candradvīpa in the mainland has no special claim about Matsyendranātha, and besides, some of the legends discussed by us would locate the place of Matsyendra's incarnation on an island in the midst of the ocean. Moreover, according to a local legend, the island of Sundwip is the land of twelve *āoliās* or Fakirs. Towards the end of the 15th century A.D. these twelve Fakirs are said to have been coming from Baghdad on a *fish*. On the way when the time for their daily prayer arrived, they sought for land, discovered this island which was at that time empty, descended on it, settled down and called it Śūnyadvīpa or Vacant island. These twelve *āoliās* are still held in esteem in Sundwip by the Mahomedans. This probably indicates a metamorphosis of the older legend of saints connected with *fish* (or Matsyendra ?) in later times when Mahomedanism was introduced in the land and the people professing the old faith were converted. There are still places in Sundwip called Siddhi, Bauria (from Bāul?) etc[1]. The evidence of the caste of *Jugis* which claims a direct relation with Matsyendranātha and his school confirms the same conclusion. One of the six sub-castes of the Jugis is called Sundipa-nāth and as can be gathered from the Census Reports of Bengal, the largest number of the Jugis is to be found in the District of Noakhali of which Sundwip forms a part. The distribution of the Jugis shows a figure of over 84 thousand in Tipperah, and 65 thousand in Noakhali. The district of Backergunj claims a figure of over 28 thousand. In fact, the distribution shows that the largest number of the Jugis are spread over the deltaic region of Bengal (See *Census of India* 1931, Bengal & Sikkim, p. 465).

1. The story is told in the local history of Sundwip in Bengali.

We may, therefore, conclude that Matsyendranātha probably flourished towards the beginning of the 10th Century A.D. in Candradvīpa which in the present state of our knowledge may be located in the deltaic region of Bengal and may be identified with the island of Sundwip. The largest number of his converts were, in all appearance, made in that part of the country. It is not impossible that he passed a part of his career in Kāmarūpa which had, by that time, risen to be a great centre of mysticism.

VI. The School and its fundamental Doctrines.

(i) *Kaula-mārga*

The traditions make it clear that Matsyendranātha was the founder of a school. This school, according to the present texts was the *Kaula* school. We have already discussed the legends according to which Matsyendranātha would be the first to reveal the *Kulāgama* or *Kulaśāstra* for the first time (cf. XVI of the *Kaulajñānanirṇaya*). But when the *Kaulajñāna* was compiled the *Kaula* school seems to have had already a fairly long history[1] as on several occasions the different schools and the names of their teachers are given in the texts.

In chap. XIV the practices of different sections of the *Kaulas* are described. The names of these sections are given as *Romakūpādi-kaulika* (verse 32), *Vṛṣaṇottha-kaula* (verse 33), *Bahni-kaula* (verse 34), *Kaula Sadbhāva* (verse 37) and *Padottistha-kaula* (verse 43). In chapter XVI (verses 47 *ff*) the names of other schools are apparently enumerated: *Mahākaula, Siddhakaula, Jñānanirṇīti-kaula, Mahat kaula*(?), *Siddhāmṛta-kaula*, from the latter *Matsyodara* and *Yoginī-kaula.*

In chap. XXI it is said that there are many varieties (*pañca-pañcāśikā* = 55 ?) of Yoga practices. These varieties have all been defined in the *Kaulaśāstra*. Their names are: the *Mūla Kula-pañcāśikā, Kulasāgara, Kulogha, Hṛdaya, Bhairavodyānaka, Candrakaula, Veṣṭhi(?), Jñānanirṇaya, Sambara, Sṛṣtikaula, Timira, Siddhāmṛta, Mata(Mātṛ ?) Kaula, Śaktibheda-Kaula, Ūrmmikaula. Jñānakaula, Siddheśvara, Vajrasambhava* and *Meghoja.*

Though it is difficult at present to determine the nature of these sects of the Kaulas it is clear that in the 11th century A.D. the

1. In the text itself it is often said that the *Kaulajñāna* had been handed down through long traditions: cf v. 35—दातव्यं पूर्व्वसिद्धस्य अब्दसीनं परीक्षितम्। vi. 9. कौलिकन्तु इदं देवी कर्णात् कर्णसमागतम्; xiv. 9. एतत कुलविज्ञानं पारम्पर्यक्रमागतम् ॥

school was already believed to be a very ancient one with a long previous history. This is further confirmed by the mentions of *Gurupaṅkti* and *Siddhapaṅkti* (p. 29)[1] and such expressions as **कुलविज्ञानम् पारम्पर्य्यक्रमागतम्** (p. 79). But where should we place Matsyendranātha in this previous history of the school ? I think, an answer to it can be found in the following *ślokas* of the *Kaulajñānanirṇaya* (p. 61) :

महाकौलात् सिद्धकौलं सिद्धकौलात् मसादरम्(?) ।
चतुर्युगविभागेन अवतारश्चोदितं मया ॥ ४७ ॥
ज्ञानादौ निर्णीतिः कौलं द्वितीये महत् संज्ञितम् ।
तृतीये सिद्धामृतन्नाम कलौ मत्स्योदरं प्रिये ॥ ४८ ॥

---

1. The *Siddhapaṅkti* and *Gurupaṅkti* mentioned in the *Kaulajñāna* are very elaborate and though the names of these Siddhas and Gurus can not be indentified at present, still they clearly bring into relief the ancient tradition of the school as current in the 11th century A. D.

(a) The *Siddhas* who were worshipped in holy places (Text. *Kṣatra*, probably *Kṣetra*) like Karavīra, Mahākāla, Devikoṭya, Vārāṇasī, Prayāga, Caritra, Ekāmra, Aṭṭahāsa and Jayantī : Koṅkaṇāipāida, Kalambāi—, Nāgāi—, Harasiddhāi—, Kambari—, Maṅgalāi—, Siddhāi—, Bachāi—, Śivāi—, Īchāi—, Āi—, Vīrāi—, Tribhuvanāi—, and Varāharūpāi—;

(b) The *Siddhas* who were worshipped in holy places (called *pīṭha*) like Kāmākhyā, Purṇagiri, Oḍiāna and Arbuda : Mahālakṣmāipāda, Kusumānaṅgāi—, Śuklāi—, Pralambāi—, Pulindāi—, Śabarāi—, Kṛṣṇāi—, Dhavalāi—, Hiḍimbāi—, and Mahāmāi—;

(c) The line of *Gurus* (p. 28): *Viśvapāda*, *Vicitra*, *Śveta*—, *Bhaṭṭa*—, *Machendra*—, Bṛhīṣa—, Vindhya—, Śabara—, Mahendra—, Candra—, Hiḍini—, Samudra—, Lavaṇa—, Dumbara—, Deṇe—, Dhīvara—, Siṃhala—, Oginī—;

(d) The previous *Siddhas* (p. 29) : Mṛṣṇipāda, Avatāra—, Sūrya—, Dyuti—, Oma—, Vyāghra—, Hariṇi—, Pañcaśikhi—, Komala—, Lambodara—;

(e) The Bhairava says (p. 58) that Matsyendranātha is only his emanation and in that connection mentions his other emanations. Their names may be considered to be those of precursors of Matsyendra as far as the *Yoginīkaula* is concerned : Viśvapāda, Vicitra—, Śveta—, Bhṛṅga—, Bhaṭṭa—, Śrīkaṇṭha—, Rūrū. For the first few names, Cf. list (c).

ये चास्मान्निर्गता देवि वर्णयिष्यामि तेऽखिलम् ।
एतस्माद् योगिनीकौलान्नाम्ना ज्ञानस्य निर्णीतौ ॥ ४६ ॥

[मसादरम् seems to be a mistake for मत्स्योदरम्]

It appears from these ślokas that Matsyodara belonged to the Siddha or Siddhāmṛta sect and was particularly connected with the *Yoginī-kaula*, the doctrines of which are explained in the *Jñānanirṇīti*. The colophon of the *Kaulajñānanirṇaya* says the same thing : महायोगिनीकौले मत्स्येन्द्रपादावतारिते...। The *Kaulajñānanirṇaya* seems to have belonged to this school of the Kaulas and about it, it is said on p. 78 of the text—

कामरूपे इदं शास्त्रं योगिनीनां गृहे गृहे[1] ।

The tradition also tells us that Matsyendra taught his doctrines in Kāmarūpa. Under these circumstances it is legitimate to hold that Matsyendra was the founder of a new sect of the *Kaula* school, called *Yoginī-kaula* and its chief seat was Kāmarūpa. It is difficult to say in what the doctrines of this sohool differed from other schools as about the early history of the mysticism called *Kulācāra* nothing is known as yet. But it is quite possible, as the tradition claims, that the mysticism treated in the *Kaulajñānanirṇaya* is that of the school founded by Matsyendranātha.

In the *Akulavīra Tantra* B. (verse 43) we find a broader classification of the Kaulas. According to it there are two classes amongst the Kaulas, the *Kṛtakas*, who believe in worldly activities and the *Sahajas* who are believers in the identity (of the worshipper and the worshipped). The Kṛtakas are those who differentiate between the sender and the sent, i. e. those who are followers of Dualism[2].

---

1. cf. also:

p. 16 verse 14, न देयं कौलिकं सारं योगिनीनान्तु सम्भवम् ।

p. 30 verse 14, योगिनीनां कुले जातौ लभते कौलिकी स्फुटम् ।

2. कौलमार्गे द्वयो सन्ति कृतका सहजा तथा ।
कुण्डली कृतका ज्ञेया सहजा समरसे स्थिता ।
प्रेर्यप्रेरकभावस्था कृतका साऽभिधीयते ।

The *Akulavīra Tantra* insists on the superiority of the *Sahajas* and the complete identity of the *Sādhaka* and *Śiva.*

मनोबुद्धिस्तथा चिन्त्यं [*Sic.* चित्तं ?] क्षिप्ता तन्मयतां गता ।
यथा तिष्ठति तत्त्वस्थः शिवनिष्कलमव्यये ॥
तदा तन्मयतां याति निर्म्मलं निश्चलं पदम् ।
अकुलवीरं महद्भूतमेकवीरं च सर्व्वगम् ॥

[*Akulavīra.* B. 59-60]

(ii) *Kula*

The fundamental doctrine which is explained in the *Kaulajñānanirṇaya, Kulānanda Tantra* and the *Jñānakārikā* may be described as the doctrine of *Kula.* The titles of the first two texts indicate that. The nature of the *Kula* is defined in detail in chapter III of the *Kaulajñāna* and in many places of that text the same doctrine is referred to: e.g. VI. 13-14; VIII. 1; XII. 6-7,12; XIV. 4,5,11,14 etc. He who practises this doctrine is called a *Kaula* or *Kulaputra* and the sacred lore which contains it is called either *Kulāgama, Kaulāgama* or *Kulaśāstra.* In the *Kulānanda Tantra* it is also the *Kaulikaṃ jñānam,* the mystic knowledge relating to *Kula,* that is explained (p 107). In the *Jñānakārikā* (III. p, 179) it is the *Kaulikaṃ liṅgam* which is described.

In the third *paṭala* of the *Kaulajñānanirṇaya, Kula* is defined as a state in which the mind and the sight are united, the sense-organs lose their individuality, one's own *Śakti* becomes identical with the *jīva*[1] and the sight merges into the object to be visualised[2].

1. In chap. vi (verse 4-5) of the text the word *jīva* is explained. It is Śiva, Haṃsa, that which gives an individuality to *Śakti* (=Śaktipudgala) the mind, vital wind etc. cf. also XVII. 33 ff.

2. यत्र दृष्टिर्मनस्तत्र भूतेन्द्रियमपुद्गलः ॥
स्वशक्तिर्जीवभूतानि दृष्टिर्लक्ष्यैलयं गता । [iii. 2-32]

There are different stations within the body and the topmost is the unshakable lotus, independent of all, which is all-pervading and free from impurity. Everything is produced at its will and everything merges (लीयते) into it. This is why it is known as *liṅga*[1]. It is consciousness dissociated from the function of the mind. It is always capable of direct perception[2].

The text further says that this *liṅga* which is master of creation and destruction is ever pure, ever present, immeasurable, and shining like a meteor in the sky. It is the mental *liṅgam* (मानसं लिङ्गम्), of which the knowledge leads to liberation. It is the *liṅga* within the body, the *Kaulikaṃ liṅgam.*

Though in a very large number of Brahmanical Tantras the words *Kula*, *Kulācāra*, *Kulaśāstra* etc. occur, the real significance of *Kula* is rarely defined. The mystic practices of the school are elaborately described and it often seems that the word *Kula* was taken by them as an equivalent of *Śakti*. In fact, the word *Kulakuṇḍalinī* which often occurs in the late Tantras indicates that. The philosophical significance of the term *Kula* has been brought out to some extent by the great Tantric scholar Bhāskararāya in his commentary on the *Lalitāsahasranāma*, generally known as *Saubhāgyabhāskara*. He defines *Kula* as :

(i) सजातीयानां मातृमानमेयानां समूहः कुलम् (p. 2).

(ii) कुलस्य सजातीयसमूहस्य—मातृमानमेयरूपत्रिपुट्या एकज्ञानविषयत्वेन साजात्यात्। घटमहं जानामीत्येव ज्ञानाकारात्। 'जानामीति तमेव भातमनुभात्येतत् समस्तं जगत्' इति श्रीमदाचार्य्यभगवत्पादोक्तः। तदेव हि कुलम्। (p. 2).

(iii) कुलं सजातीयसमूहः। स चैकज्ञानविषयत्वरूप-साजात्यापन्न-ज्ञातृ-ज्ञेय-ज्ञानरूपत्रयात्मकः। घटमहं जानामीत्येव ज्ञानाकारात्। ज्ञानभासनायानु-

---

1. तस्योर्द्ध्वं व्यापकन्तत्र नित्योदितमखण्डितम्।
स्वातन्त्र्यमक्षमचलं सर्व्वव्यापि निरञ्जनम् ॥
तस्येच्छया भवेत् सृष्टिर्लयं तत्रैव गच्छति।
तेन लिङ्गन्तु विख्यातं यत्र लीनं चराचरम् ॥ [iii. 9-10]

2. उन्मनन्मनरहितं ध्यानधारणवर्ज्जितम्।
प्रत्यक्षं सर्व्वदा नित्यं— [iii. 12]

व्यवसायापेक्षायां दीपभासनायां दीपान्तरापेक्षापत्तेः। उक्तश्चाचार्य्यभगवत्पादैः—'जानामीति तमेव इत्यादि। ततश्च सा त्रिपुटीकुलमुच्यते। तदुक्तं चिद्गगन-चन्द्रिकायाम्—'मेय-मातृ-मितिलक्षणं कुलं प्रान्ततो व्रजति यत्र विश्रमम्'। (p. 52).

The same thing is said in the *Tārārahasya Vṛttikā* which generally passes as a work of Śaṅkarācārya of Bengal—

कुलं मातृ-मान-मेयम्। माता जीवः, मानं प्रमाणं ज्ञानमिति यावत्, मेयं घटपटादिरूपं विश्वमिति यावत्।

Kula is the unification of things of the same order. The same consciousness takes three different forms—the knower, the knowledge and the object of knowledge. The existence of the object is dependent on knowledge but knowledge itself is self-evident like light. There is therefore no difference between the knower, the knowledge and the object of knowledge. When they are all united together or in other words, when this sense of plurality disappears and the knowledge with all its objects is absorbed in the knower then that concentrated knowledge is called *Kula*. This therefore agrees with the definition of *Kula* contained in the *Kaulajñāna*—"the state in which the mind and the sight are united, the sense-organs lose their individuality, *Śakti* becomes identical with the *Jīva* and the sight merges into the object to be visualised."

In the same commentary of Bhāskararāya (p. 53) another explanation of *Kula* occurs and this involves the problem of *Yoga* which is so important in the Tantras :

कुः पृथ्वीतत्वं लीयते यत्र तत् कुलम् आधारचक्रं, तत् सम्बन्धाल्लक्षणया सुषुम्णा-मार्गोऽपि। अतः सहस्रारात् स्रवदमृतं कुलामृतम्।

According to it *Kula* is the *Ādhāracakra* i. e. the lowest station below the navel, which is the seat of the psychic energy—otherwise called the *Kuṇḍalinī* or *Kula-Kuṇḍalinī*. As in its upward march it follows the nāḍī (channel) called *Suṣumnā*, that also is indirectly called *Kula*. Hence the ambrosia that trickles from the topmost lotus of thousand petals (*Sahasrāra*) down the *Suṣumṇā* is called *Kulāmṛta*.

In fact, this explanation is not unknown to the *Kaulajñānanir-*

ṇaya. We have already seen that the different stations are known there and the topmost one—the *Sahasrāra* is described there as the **स्वातन्त्रमज्जमचलं सर्वव्यापि निरञ्जनम्** (III, 9 ; cf. also V, 9 ; 18). The ambrosia that trickles from this lotus and which enables one to conquer even death is also known to the author of *Kaulajñāna.*

प्रसार्य्य दन्तुरायान्तु यावद्ब्रह्मविलङ्गतः ।
अमृताग्रं रसाग्रेण दृह्य [sic. गृह्य]मानसुधीरपि ॥
मासेन जितयेन्मृत्युं सत्यं सत्यं महातपे ।
रसनातालुमूलेन तु कृत्या वायुं पिबेच्छनैः ॥ [VI, 18-19].

He who takes the ambrosia extending the top of the tongue up to the *Brahmarandhra*, no doubt, conquers the death within a month. It can be done by extending the tongue to the furthest end of the palate and slowly inhaling the air.

(*iii*) *Akula*

The doctrine explained in the two versions of the *Akulavīra-tantram* is not different from that of the *Kaulajñāna. Akulavīra* is often mentioned in this text (A. verses 32, 35, 36-38, 40-41) and clearly explained in the verses 11-14 (p. 5) :

"All spiritual success lies in it *(akulavīra)*. It is all-pervading and when it is known the mind becomes motionless. The functions of the five sense-organs and all thoughts disappear. It is a state of mind which combines both positive and negative aspects and there is no coming in and going out."

It is tranquil, beyond all categories, free from impurity,

---

1. This is a well-known Haṭhayoga practice described as *Khecarī-Sādhana* in the *Haṭhayogapradīpikā.*

रसना मूर्द्धगां कृत्वा चणार्द्धमपि तिष्ठति ।
विषैर्विमुच्यते योगी व्याधिमृत्युजरादिभिः ॥
ऊर्द्धजिह्वः स्थिरो भूत्वा सोमपानं करोति यः ।
मासार्द्धेन न सन्देहो मृत्युं जयति योगवित् ॥

free from cause and effect, beyond the illusory world, free from objects, and is a state of identity (verses 32-34). It is the state of *Sahajānanda*—spontaneous bliss (verse 5).

From this it is obvious that what is called *Akulavīra* in the present text is in no way different from *Kula* of the previous texts. The term *Akula* also occurs in the *Kaulajñānanirṇaya*—(p. 22) the *Kula* born from the *Akula* (अकुले तु कुलं .... जातं); p. 40, knowing *Kula* which is *Akula* (अकुलश्च कुलं ज्ञात्वा ...).

In the commentary of Bhāskararāya (p. 53), already referred to, a verse is quoted from the authoritative Tantras which brings out the significance of the two terms.

कुलं शक्तिरिति प्रोक्तमकुलं शिव उच्यते ।
कुलेऽकुलस्य सम्बन्धः कौलमित्यभिधीयते ॥
इति तन्त्रोक्तं शिवशक्तिसामरस्यं वा कौलम् ।

"*Kula* is the *Śakti* and *Akula* is Śiva. Their relation is called *Akula*," or in other words, the unity *(Sāmarasya)* of Śiva and Śakti is *Kula*. The same sense is attributed to the two words in the *Kulārṇava Tantra* :

अकुलं शिव इत्युक्तं कुलं शक्तिः प्रकीर्तिता ।

"Śiva is called *Akula* and Śakti *Kula*."

If these interpretations are accepted then we have to admit that in the first series of texts predominance is given to *Kula* i. e. *Śakti*, whereas in the *Akulavīratantra*, to *Akula* i. e. *Śiva*. But, after all, these are only two different ways of looking at the same thing—the ideal state described in all these texts, as we have seen, is fundamentally the same. Besides, if we take into consideration a verse of *Akula* B. (verse 35)—अकुलं कुलरूपेण तेजोरूपं विचिन्तयेत्—it becomes evident that *Akula* has only a secondary place. The ideal state is attained only when it merges into the *Kula* i. e. the *Śakti*.

(*iv*) *Śiva and Śakti.*

The interrelation of Śiva and Śakti is clearly brought out in the following verses of the *Kaulajñāna :*

शिवमध्ये गता शक्तिः क्रियामध्यस्थितः शिवः ।
ज्ञानमध्ये क्रिया लीना क्रिया लीयति इच्छया ॥
इच्छाशक्तिर्लयं याति यत्र तेजः परः शिवः ।

[II. 6-7]

"Śakti merges into Śiva, Śiva merges into *kriyā* and *kriyā* dissolves into *jñāna* through *icchā*. The *icchāśakti* also merges into Śiva himself." This refers to the ultimate state of Śiva *(paraḥ śivaḥ)* in which the objective world dissolves and further creation is stopped. Here evidently three aspects of the Śakti are recognised : the *icchā* (will), *jñāna* (intelligence) and *kriyā* (creative energy)[1]. The *icchā* is the will of self-manifestation, *jñāna* is the consciousness of this manifestation and *kriyā* is that aspect of Śakti which gives rise to all kinds of activities. In this stage knowledge is dualistic, and there is the knower as well as the object of knowledge. When these three forms of Śakti are taken back within Śiva and perfect union of Śiva and Śakti takes place the absolute state is attained. This amounts to *mukti.* So it is said : अधस्था संस्थिता भुक्तिः ऊर्द्ध्वं, मुक्तिर्वरानने (verse 9), i. e., when Śakti has a downward movement it comes to stay in the material world but when it has an upward movement liberation is attained. The functioning of the creative energy implies an exteriorisation of the Śakti whereas its opposite movement or introversion leads to *mukti* or the ultimate state. The Śaiva philosophy recognises two other aspects of the Śakti—*cit* (pure consciousness) and *ānanda* (bliss) but they really appertains to the absolute state of Śiva.

Elsewhere in the *Kaulajñāna*—(vi, verses 4 ff.) Śiva is called Jiva. Jiva is defined as the ultimate *(paraṃ)*, changeless,

---

1. Cf. *Kaulajñāna* xvi. 25. इच्छा त्वं ज्ञानशक्तिश्च क्रियाख्या चैव भामिनि ; also xx. 13.

eternal, free from stain or impurity, the ultimate atom or the all-pervading Śiva. He is *Jīva*—the life, *Haṃsa*, *Śakti-pudgala*—the individuality of Śakti, *Manas*—the mind, *Prāṇa*—the vital wind, *Buddhi*—the intelligence, *Citta*—conscious element and the air which rests in all the beings (समीरपूरको वायुः). He is *Jīva* as long as he rests in the material body, but when free from it he is Śiva[1]. *Jīva* here seems to have been taken in the sense of the liberated individual soul. The individual soul, when it is not free from the snares of the world, still entertains a knowledge of duality, and is away from the path of right conduct and of which desires appertain to the material body is called *paśu*[2] (p. 7, iii. 30-31 ; p. 35, xi. 3—4).

Elsewhere in this *Kaulajñana*—(xvii. 8-9) Śiva and Śakti are considered to be inseparable. The Śakti is not without Śiva and Śiva is not without Śakti. They are interrelated with each other like fire and smoke, and like the tree and its shadow.

न शिवेन विना शक्तिर्न शक्तिरहितः शिवः ।
अन्योन्यश्च प्रवर्त्तन्ते अग्निधूमौ यथा प्रिये ॥
न वृक्षरहिता च्छाया न च्छायारहितो द्रुमः ।

Śiva is further conceived as *Liṅga* in the *Kaulajñāna*—as the whole world ultimately rests in him and the creation and destruction take place according to his will[3] (iii. 10). This *liṅga*

1. cf. *Kulārṇava Tantra* : जीवः शिवः शिवो जीवः स जीवः केवलः शिवः । It should be remembered that *Jīva*, in the Sātvata philosophy, is a *Prakṛti* of Vāsudeva *(Bhagavad-gītā VII*, 4, 5,). It is identified with Saṅkarṣaṇa, one of the four *Vyūhas* of Vāsudeva. His other *prakṛtis* are the Buddhi (=Pradyumna), and *ahaṅkāra* (=Aniruddha). *Jīva* is the supporter of the world.

2. Paśu, in the Pāśupata system, is the individual. He is of two kinds : impure and pure. The impure individual is that which is connected with the physical body and the pure one is free from it ; See Bhandarkar—*Vaisnavism*, *Saivism and Minor Religions*, p. 122.

3. तस्येच्छया भवेत् सृष्टिर्लयन्तत्रैव गच्छति ।
तेन लिङ्गन्तु विख्यातं यत्र लीनं चराचरम् ॥

The same conception is found in other texts, cf. *Saṅgīta-ratnākara* ;

is again described as the *Siddhi liṅga*, *Mānasa liṅga*, *Mano liṅga* and because it is seated in the individual body—*dehaliṅga*. We have already seen that the *kula* or *śakti* is inseparably associated with this *liṅga*. (iii. 27-29). The whole universe rests in the *Bindu* of this *liṅga* in an incipient state[1] :

ग्रहनक्षत्रतारादिजगत्स्थावरजङ्गमाः ।
निष्क्रान्ता बिन्दुमध्ये तु लोलीभूतन्तु तत् समम् ॥
सृष्टिसंहारकर्त्तारं तल्लिङ्गं सिद्धपूजितम् ।
स्फुरन्तं निर्म्मलन्नित्यं अप्रमेयं सदोदितम् ॥
ज्वलन्तम् उल्कसदृशं विद्युत्तेजो नभस्तले ।
एतल्लिङ्गवरं——[iii. 20—22.]

The questions of creation and destruction are connected with the conception of Śiva and Śakti. We have seen that Śiva in his ultimate state is absorbed in *Śakti* and the creation takes place through the exteriorisation of the different aspects of *śakti*, dissolution of the created world takes place in their introversion. In the second chapter of the *Kaulajñāna* the yogic process is also explained (verses 2 ff.). The Śakti called Kālāgni (also called Rudra) is seated in the lower region within the mouth of the Vaḍavā *(mūlādhāra)*. There are seven lower regions and seven upper regions called heavens. Creation subsists as long as this *kālāgni* remains seated in the lower regions but when it burns upwards the dissolution starts.

अस्ति ब्रह्म चिदानन्दं स्वयं ज्योतिर्निरञ्जनम् ।
ईश्वरो लिङ्गमित्युक्तमद्वितीयमजं विभुम् ॥
निर्विकारं निराकारं सर्वेश्वरमनश्वरम् ।
सर्वशक्ति च सर्वज्ञं तदंशा जीवसंज्ञकाः ।
अनाद्यविद्योपहिता यथाग्नेर्विस्फुलिङ्गकाः ।

1. On the basis of sound, *nāda*, the same thing can be said. In this case *pralaya* means dissolution of all finite objects in the infinite cause (नाशः कारणलयः —*Sāṃkhya* 1.121) and creation simply indicates the passage from the indeterminate to the determinate *(piṇḍa—varṇa—pada—lakṣa)*. cf. Chakravarti—*Linguistic speculations of the Hindus*, p. 31.

(v) *Bindu, Nāda, Kalā.*

Though in a cursory way, references are made to *Bindu*, *Nāda*, and *Kāmakalā* in several places of the *Kaulajñānanirṇaya*[1]. As these terms are intimately connected with the *Śakti-tattva* they require a comment.

Bindu is conceived as the energy of the Mahāliṅga [form of Śiva]—the cause of creation and preservation. It is the unmoved of all energies (**अक्षोभ्यः सर्वशक्तीनाम्**), permeated by one's own śakti. *Bindu* and *Nāda* are once said to be the Śakti. *Bindu* is further described to be the ambrosia (*amṛtam*)—which removes old age and decay ; every thing is purified through its rays, it is possessed with *Kāmakalā* and stops decay for ever. This ambrosia, possessed with *kāmakalā* is the source of eternal life. It is the ultimate

---

1. (i) यत्तेजः स महालिङ्गमुत्पत्तिस्थितिकारकः ।
बिन्दुरूपं तु तं ज्ञात्वा स्फुरज्ज्वालावलीपरः ॥
अक्षोभ्यः सर्व्वशक्तीनाम् आत्मशक्त्यान्तरञ्जितः ।
सुज्ञात्वा देहजे शक्तिं सदा शक्तिपरिग्रहे ॥ [XX. 20-21.]

(ii) बिन्दुनाद तथा शक्तिरेवं ... ... [V. 31]
बिन्दुनादस्तथा शक्तिः [IV. 8]

(iii) द्वौ राजद (?) मध्यस्थं बिन्दुरूपं व्यास्थितम् ।
अमृतं तं विजानीयाद्वलीपलितनाशनम् ॥ [VI. 23]

(iv) शुद्धं भवति तत् सर्व्वं परबिन्दुकिरणाहतम् ।
पलितस्तम्भविज्ञानं कथितं योगिनीप्रिये ॥
देव्याः चक्रादि देवेशि ब्रह्मरन्ध्रावशानुगम् ।
युक्तं कामकलादेवि पलितस्तम्भनं परं । [VII. 31-32]

(v) अमृतेन विना देवि अमरत्वं कथं प्रिये ।
अमृतं कौलसद्भावं शृणु कामकलात्मकम् ॥
सहजान्तस्थितन्तत्त्वं स्फुरन्तं मणिनिर्मलम् ।
मुक्ताफलसमौपम्यं खद्योतसदृशं प्रिये ॥
तारकोल्लाससंकाशं प्रस्फुरन्तं नभस्तले ।
सित-रक्तञ्च कृष्णञ्च धूम्रपीतञ्च रूपकम् ॥
... ... सृष्टिसंहारकारकम् ।
उत्पत्तिप्रलयञ्चैव अकुल-कुलवर्ज्जितम् ॥ [XIV. 94-97]

state of *sahaja*, as pure as a diamond, like a *muktā-phala*, sparkling, having the beauty of variegated stars in the sky, the cause of creation and destruction beyond the reach of *kula* and *akula*.

Bindu is generally explained as the creative impulse of *Paraśiva*, inseparably united with *parā-śakti*. From *bindu* arises first of all the primordial sound—*nāda* from which creation starts. In the *Kāmakalāvilāsa* of Punyānanda it is defined as the *Mahābindu* which enters into the field of consciousness when the multitude of the rays of *Paraśiva* projects forth in his first spontaneous vibration *(vimarśa)*[1]. At this time self-consciousness *(ahaṃkāra)* arises in *Paraśiva* and *bindu* is the soul of that consciousness. *Kalā* is the inherent power of the spontaneous vibration of the *bindu* of *paraśiva* and it is called *kāmakalā* on account of the element of attraction in it. *Bindu* is three-fold and contains the seed of *mātā*, *mānam* and *meyam* i. e., the knower, the knowledge and the object of knowledge. *Kāmakalā*, consisting of this threefold energy of the *bindu* is also called *Tripurasundarī*.

Bindu on the basis of sound gives rise to the *mantra*, *varṇa* and *pada* i. e. mystic formula, letters and syllables. The mystic formulas and letters as in other Tantras play an important part in the *Kaulajñāna* and the source of their mystic origin is not lost sight of. *Mātṛkāvarṇas* or letters by which sounds are represented

---

1. परशिवरविकरनिकरे प्रतिफलति विमर्शदर्पणे ।
प्रतिरुचिरुचिरे कुड्ये चित्तमये निविशते महाबिन्दुः ॥ [8]
बिन्दुरहङ्कारात्मा रविरेतन्मिथुनसमरसाकारः ।
कामः कमनीयतया कला च दहनेन्दुविग्रहौ बिन्दुः ॥ [9]
Kāmakalā-vilāsa.

Com. प्रकाशरूपपरमेश्वरस्य दर्पणवत् स्वरूपविमर्शसंबन्धे जाते तदानीं तत्र महाबिन्दुः 'पूर्णोऽहम्' इत्येवंरूपं परमेश्वरोऽवभासते ।

... ... काम इति काम्यते अभिलष्यते स्वात्मत्वेन परमार्थमहद्भिर्योगिभिरिति कामः, तत्र हेतुः—कमनीयतया इति, कमनीयत्वम् स्पृहनीयत्वम् तेन कला विमर्शशक्तिः महात्रिपुरसुन्दरी बिन्दुसमष्टिरूपा कामकला इति उच्यते ।

are referred to in several places. Theory of the origin of sound also is clearly stated when it is said that everywhere there are four things[1]—"*sthāna, dhyāna, varṇa* and *lakṣa*. The *sthāna* is called *piṇḍa*, *dhyāna* is its *pada*, *varṇa* is the form (rūpa) and *lakṣa* is that which is formless." These terms are also commonly used to explain the origin of music, cf. *Saṅgītaratnākara* :

गीतं नादात्मकं—
नादेन व्यज्यते वर्णः पदं वर्णात् पदाद्वचः ।
वचसो व्यवहारोऽयं नादाधीनमतो जगत् ॥
आहतोऽनाहतश्चेति द्विधा नादो निगद्यते ।
सोऽयं प्रकाशते पिण्डे तस्मात् पिण्डोऽभिधीयते ॥

"*Nāda* is the soul of music...*nāda* expresses itself as *varṇa* —letters ; *pada* or syllable originates from *varṇa* ; *vāk*, speech, from *pada* and communication takes place through speech. The world is thus dependent on *nāda*. *Nāda* is of two kinds, struck and unstruck and it originates in the *piṇḍa*."

Piṇḍa is the seat of ultimate sound, *nāda* or *Śabda-Brahman* and is located in a region of the body below the navel called in Tāntrik texts *mūlādhāra*. This *nāda*, since its first operation starts, gives rise in course of its evolution from less distinct to more distinct, to letters, syllables and speech. The *mantra* or mystic formulas which are used to invoke the mystic power of the individual has also a similar development.

(vi) Mokṣa

Spiritual liberation (*mokṣa* or *mukti*) is often spoken of in the *Kaulajñāna*, but it is exclusively treated in chaps. XIII and

1. स्थानं ध्यानञ्च वर्णञ्च लक्षञ्चैव चतुष्टयम् ।
पिण्डसञ्ज्ञा भवेत् स्थानं ध्यानन्तत्पदमुच्यते ।
वर्णंरूपं विनिर्द्दिष्टं लक्षं वै रूपवर्ज्जितम् ॥
पिण्डञ्चोपपदरूपं रूपातीतं वरानने ।
स्थाने स्थाने स्थितन्देवि एकैकस्य चतुर्व्विधम् ॥ [III. 3-5]

XVII. We have already seen that *mukti* consists in the upward movement of the psychic energy (*kula*) whereas bondage lies in the opposite movement (II. 9). *Mokṣa* can be obtained through devotion to the *liṅga* that has its seat in the body (i. e., *Śiva*, III. 27). It can be attained through the exact knowledge of the *haṃsa*, —the lord that pervades all and is the source of the universe. Through this knowledge the mind attains a supra-mundane state (*unmana*) and neither sin nor merit can touch it then. Such realisation of the ultimate within the self amounts to *mokṣa*. He who realises Śiva within himself and knows its movements on earth, not only does he himself attain liberation but he who touches him is also liberated.

Haṃsa or Śiva is the giver of both bondage and liberation— **भुक्तिमुक्तिप्रदायक** (XVII. 34)[1], and he who realises that Śiva within self becomes Śiva-like, attains liberation and can liberate others too (**स शिवः प्रोच्यते साक्षात् स मुक्तो मोचयेत् परः** XVII. 37). The nature of this *Haṃsa* is described in verses 18-33 of the same chapter (XVII). He is the lord of all, moves about within the body at his will unaffected and untouched by good or evil and remains ever pure and unstained. He is immeasurable, inconceivable and combines in him both positive and negative aspects at the same time. He is indestructible and has no decay. It is he who moves on earth in the form of individual soul (**मानुष्यं पिण्डमास्थाय स शिवः क्रीडते भुवि**, XVII. 38). When this nature of the *Paramātman* is known and when he is realised within the *ātman* complete spiritual liberation is at once attained.

But the Tantras, like all other mysticism, insist mostly on application. This is why it is difficult to find out in them the precise definition of a particular state of mind which is arrived at

1. Cf. also *Kaulajñāna* XIII. 1-5 ; It is said that by uttering the mantra '*haṃsa haṃsa*' one attains liberation. *Haṃsa*, we have seen is a synonym for *Jīva* or *Śiva*. In the Tantras it is generally believed that the uppermost station *(Sahasradala-padma)* is the seat of the *Haṃsa*. Unless the *Śakti* reaches that station and gets united with the *Haṃsa* complete *samādhi* cannot be attained. Cf. also XVII. 6.

in course of the spiritual march. They are more concerned with the means by which such states can be produced. *Mukti* or *Mokṣa*, though necessary, is the least important thing with these schools; it is *siddhi* or attainment of psychic powers which are more important because they only can enable the *sādhaka* not only to enjoy the state of beatitude for long years but also to control and influence the course of events for the benefit of humanity. This practical aspects, therefore, have also been treated in different chapters of our texts.

(*vii*) *The mode of worship.*

The worship of *liṅgas* made of stone, earth and metal should be abandoned. Devotion to the *liṅga* which is seated in the body—the *mānasa liṅga* is conducive to *siddhi*. Such a liṅga only is to be worshipped and not with external but with mental flowers and incense. The first flower is *ahiṃsā*, the second—the control over the senses, the third—kindness, the fourth—idealism, the fifth—largeness of heart, the sixth—suppression of anger, the seventh—meditation, and the eighth—knowledge. He who follows the way of the world cannot attain *siddhi* and *mukti*. He who withdraws all his desires within his self really belongs to the path of the *kula* but he whose desires are exteriorised is only a *paśu* of the world[1].

The *sādhaka* should, through gradual training give up, all kinds of desires, anger and pride (**कामक्रोधश्च दम्भश्च त्यजेल्लोभं शनैः** xi. 31) and cultivate equanimity (**समत्वम्**) ।

1. *Kaulajñāna*, iii. 30, 31. and 24—27 :

अर्चयेन्मानसैः पुष्पैः सुगन्धैर्धूपदीपितैः ।
अहिंसा प्रथमं पुष्पं द्वितीयेन्द्रियनिग्रहम् ॥
तृतीयन्तु दयापुष्पम्भावपुष्पञ्चतुर्थकम् ॥
पञ्चमन्तु क्षमापुष्पं षष्ठं क्रोधविनिर्ज्जितम् ।
सप्तमं ध्यानपुष्पन्तु ज्ञानपुष्पन्तु अष्टमम् ॥

For similar ideas cf. *Mahānirvāṇa Tantra*, p. 12 ; *Gandharva* T, p. 63 ; *S'yāmārahasya*, p. 9 ; *Tārārahasya*, p. 9.

The eighteen kinds of *lokaśāstras* do not contain the truth and therefore the worship prescribed by them should be given up (III. 16-17).

(*viii*) *Dhyānayoga.*

External modes of worship, we have seen, are not approved of in our texts. The greatest emphasis is laid on the cultivation of the mind. This naturally leads to meditation and the practice of *Yoga* which, according to the Tantras, is the highest form of mental culture.. The subject is dealt with in the 14th chapter of the *Kaulajñāna*. Though the exact method of Yoga is not indicated still the different experiences made in course of its practice are mentioned (cf. verses 16-19) :

प्रथमं कम्पमायाति धननन्तु द्वितीयकम् ॥
हस्तपादशिरःकम्पभाषाणि विविधानि च ।
भूमित्यागकवित्वञ्च अतीतानागतं तथा ।
कालस्य वञ्चनं देवि रूपस्य परिवर्त्तनम् ॥
वलीपलितनाशश्च खेचरत्वं हि सुन्दरि ।
अष्टौ च सिद्धिसंप्राप्तिर्मूलकौलं वरानने ॥

First of all a shaking and then a quick shaking are perceived. The hands, feet and head all shake ; different kinds of sounds are heard. Then different mystic powers, such as the power to rise above the earth, the faculty of a poet, the knowledge of the past and the future, the control over time, the power to assume different forms, freedom from old age and decay, the power to go through the sky etc., and the eight kinds of *Siddhi* can all be gradually attained.

These are more or less the common experiences but more particular experiences according to different *Kaula* sects are also enumerated in the same chapter of the *Kaulajñāna*. The powers which can be attained, according to the *Yoginī-kaula* (the school founded by Matsyendranātha), are the attainment of different kinds of subtle powers, the power to see from a long distance, the power to enter into another's body etc. The different gods like Brahmā,

Viṣṇu, Yama, Indra, Varuṇa, Vāyu, different kinds of demi-gods, the stars, and in fact, the whole universe are perceived within one's own body. Śiva is the giver and dispenser of all and he gives the eight kinds of *Siddhi* to those who cultivate their minds (59-68).

In the same chapter of the *Kaulajñāna* it is said that one can attain other kinds of mystic powers through particular Yogic practices. These powers are the attainment of great speed, control over decay and death, control over creation and destruction. In fact, it is even said that one can be like Śiva himself: **मम तुल्यबलो भूत्वा संहारसृष्टिकारकं ॥ स्वतन्त्रं क्रीडते भद्रे इच्छारूपी भवेद् यथा ।** (75-76).

But the highest state of mind that can be attained through these processes of the *Yoga* is described in verses 82 ff:

अतोर्द्ध्वं संप्रवक्ष्यामि श्रृणु त्वं वीरवन्दिते ।
न जलं चिन्तयेद्देवि न वह्निवायुराकाशम् ॥
नाधस्तादूर्द्ध्वं मध्यञ्च काष्ठवल्लोष्ट्रवत् प्रिये ।
मनस उन्मनीभावो यदा भवति सुन्दरि ॥
शून्यशून्यमनः कृत्वा निश्चिन्तो निश्चलस्थितिः ।
घटपटस्थितस्तम्भा ग्रामकूपादिकं बुधः ॥
भेरिशङ्खमृदङ्गैश्च वीणावंशनिनादितैः ।
ताड्यमानश्च बोध्यते जीवस्तल्लयतां गतः ॥
भूतं भव्यं भविष्यञ्च अतीतानागतन्तथा ।
अक्षयो ह्यमरो भूत्वा कामदेवद्वितीयकः ॥ [82-86]
लीयन्ते खेचरीचक्रे क्षोभयेत् परमामृतम् ।
अमृतेन विना देवि अमरत्वं कथं प्रिये ।
अमृतं कौलसद्भावं श्रृणु कामकलात्मकम् ॥
सहजान्तस्थितन्तत्त्वं स्फुरन्तं मणिनिर्मलम् ।
मुक्ताफलसमौपम्यं खद्योतसदृशं प्रिये ॥ [93-95]

That is to say, the highest state is attained when the mind is not fixed on any element of the objective world. It attains the state of *unmana* (mind turned upwards) and is fixed, devoid of thoughts, in the vacuity, as motionless as an inanimate thing. It is not then

moved by any kind of sound ; the individual is lost in himself. The past, present and future become apparent to him and he lives for ever without decay or death. The mind then enter into the *Khecarī-cakra* (the *Brahmarandhra*) and drinks the ambrosia. This ambrosia has the nature of *Kāmakalā* (see *ante*), as pure as the diamond and crystals and shining like the fire-flies and stars. This becomes attainable when the complete state of Sahaja has been arrived at. This state is beyond creation and destruction and even beyond *Akula* and *Kula* (अकुल-कुलवर्ज्जितम्).

(*ix*) *Sahaja*

The state of *Sahaja*, just spoken of, is also referred to in the *Kaulajñāna*. XV. 10 ff. It is conceived there as a *cakra* or a station within the body. It is also called *vajra* and is attained by a method of *Yoga* called *Vajrayoga*. When this *Sahaja-cakra* is reached the body remains as firm as the *vajra*, it has then no decay or destruction (वज्रवत्तिष्ठते देहं संहारस्तु न हि प्रिये XV. 25) and the mind attains a state of equanimity (समचित्तं).

It is this state of mind which is described at length in the two versions of the *Akulavīra-Tantra*. It is there called the state of *Sahajānanda* corresponding to Akulavīra (*Akula*. A. 5 ; cf. also *Akula*. B. 140 सहजानन्दं च केवलं) and is defined as :

सर्वज्ञं सर्वमासृत्य सर्वतो हितलक्षणम् ।
सर्वेषां सिद्धिस्तत्रस्था सर्वसिद्धिश्च तत्र वै ॥
यत्रासौ अकुलवीरो दृश्यते सर्वतोमुखम् ।
तं विदित्वा परं रूपं मनो निश्चलतां व्रजेत् ॥
शब्दरूपस्पर्शगन्धश्चैवात्र पञ्चमम् ।
सर्वभावाश्च तत्रैव प्रलीनाः प्रलयं गताः ॥
भावाभावविनिर्मुक्त उदयास्तमनवर्ज्जितः ।
स्वभावमतिमतं शान्तं मनो यस्य मनोमयम् ॥

 [*Akula*. A. 11-14]

It is omniscient, omnipresent and all good. All spiritual success lies in it. The mind on attaining it becomes immobile. The sound, form, touch, smell and all other perceptions merge into it. It is free from any positive or negative attributes, there is no production or destruction [of attributes] in it and it is a state of perfect calm ; the mind then attains its fulness.

This state is further described in the same texts as free from the chain of causation, an inconceivable state which is free from troubles. It is beyond the reach of the illusory world, self-existent, all-pervading and is a state of unity and equanimity.

कार्यकारणनिर्मुक्तमचिन्त्यमनामयम् ।
मायातीतं निरालम्बं व्यापकं सर्वतोमुखम् ॥
समत्वम् एकभूतञ्च——[33-34].

When this state is arrived at, all dualistic knowledge disappears and the *sādhaka* becomes identical with the object of his devotion[1]. He has then no need of the petty details of the yogic practices[2], he has no need of sacrifice, fasting, *mantras*, meditation, bathing and all other purificatory customs of the world[3]. He is then above all these. Sin and merit do not reach him, he has no sorrow and though he lives on earth he is then like the burnt seed which does not germinate, like the tree without the root which does not grow again :

दग्धबीजस्य संभूतिर्यथा नैव प्रपद्यते ॥
मूलच्छिन्नो यथा वृक्षः प्ररोहश्चैव विद्यते ।
अकुलवीरस्य वै तद्वद् न पुनर्भवबन्धनम् ॥

[*Akula* A. 83-84 ;
Akula B. 48-49]

---

1. स्वयं देवी स्वयं देवः स्वयं शिष्यः स्वयं गुरुः ।
स्वयं ध्यानं स्वयं ध्याता स्वयं सर्वत्र देवता ॥
[*Akula*. A. 26.]

2. *Akula* A. verses 16—20., *Akula*. B. 122 ff.

3. *Akula* A. verses 42—46., *Akula*. B. 95 ff.

(*x*) *Some mystic powers.*

In the *Kaulajñāna*, (ch. iv) it is said that by rousing the *śakti* either through meditation or by uttering *mantras*, composed of particular letters or syllables, various powers can be attained. Such powers are of different categories.

(*a*) *Pāśastobham*, the power to make nets (i.e., evil influences) ineffective; *nigrahānugraham*, the power to chastise or to do good to another; *krāmaṇam*—the power to enter another body; *haraṇam*—the power to take away; *pratimājalpanam*, the power to make an image speak; and *ghaṭapāṣāṇasphoṭanam*, the power to break pots and stone. It is claimed that these things can be performed by invoking particular mantras [ch. iv. 2 fb.].

(*b*) *Māraṇa*—the power to kill another; *uccāṭana*—the power to create troubles in another's mind; *stambha*, the power to stop another; *moha*, the power to make another unconscious; *śāntika*, the propitiation of antagonistic deities; *pauṣṭika*, the power to increase the capacity of the body; *ākṛṣṭi*—the power to attract another and *vaśam*, the power to bring another under control. The basis of such powers also are particular combinations of mystic syllables [ch. iv. 14-15].

(*c*) In the process of *yoga* certain powers are also attained, *viz.*, popularity (**जनवाच्छल्यं**), removal of disease (**रुजनाशनम्**), mastery in poetry (**कवित्वं**), power of good speech (**वाचकामित्वं**), power of distant hearing (**दूराश्रवणं**), power to rise above the ground (**भूमित्यागं**), power to associate with the *yoginīs* (**योगिनीमेलकत्वश्च**), power to remove old-age (**जरापहरणं**), acquisition of great speed (**चण्डवेगत्वं**), and power to assume different forms (**अनेकरूपधृक्**). Different other similar powers can also be acquired (VII. 20-25).

(*d*) In the 8th chapter (verses 31 ff.) of the *Kaulajñāna*, it is said that there are eight special ways of practising the *vidyā* (i. e., *mantra*) and at every one of those eight stages (*cakra ?*) of their practice different powers are attained. These are respectively ability to associate with the yoginis (**योगिनीमेलकं**), power to attract

all (सर्वाकृष्टिप्रवर्त्तकम्) and the power to enter other's bodies. In the 4th stage the following results are obtained:

क्षणेन भवते स्तोभो—
भाषास्तु विविधाकारा अश्रुतानि श्रुतानि च ॥
उच्चरेद्वाङ्मयं शास्त्रं मन्त्रजालानि श्रूयते ।
स्वयमेवात्मनात्मने श्रूयते चात्मनात्मनि ॥
षण्मासाद् भवते सिद्धि—
वलीपलितनिर्मुक्तः कामदेवद्वितीयकः ॥ [37-39]

In the fifth stage the movement of the air within the body is stopped; in the sixth stage different kinds of success are attained with regard to *dharma, artha, kāma* and *mokṣa*. In the seventh stage power to stop an army (सैन्यस्तम्भकरं) and other powers like distant sight, liberation from worldly ties etc., are attained. The last or the eighth stage brings spiritual success within one's own control (इच्छासिद्धिप्रवर्त्तकम्). Similar things are also treated in *Kaulajñāna*. X. 11 ff.

(e) *Long life*—We have already seen that in our texts very often emphasis is laid on the means through which physical decay may be stopped (वलीपलितनाशनं) and immortality attained. One of the means was to extend the top of the tongue, through *Haṭha-yoga* process, to the *Brahmarandhra*, and to drink the ambrosia (अमृतं) that trickles from the topmost lotus (सहस्रदलपद्म). This ambrosia removes decay and old-age and gives long life. It is further prescribed that in all worldly activities the top of the tongue should always be placed against the top of the palate[1]. This helps

1. अमृतं तं विजानीयाद् वलीपलितनाशनम् ॥
शीतलं स्पर्शसंस्थाने रसनां कृत्वा तु बुद्धिमान् ।
वलीपलितनिर्मुक्तः सर्वव्याधिविवर्ज्जितः ॥
न तस्य भवते मृत्युर्योगध्यानपरः सदा ।
रसना तालुमूले तु व्याधिनाशाय योजयेत् ॥
तिष्ठञ्जाग्रन् स्वपङ्गच्छन् भुञ्जन् मैथुने रतः ।
रसनं कुञ्चयेन्नित्यं स्ववक्त्रे ण तु संयुतम् ॥
स मृत्युर्भवते तस्य अब्दात् स्वच्छन्दगो भवेत् ।
हृदिस्थञ्च मनः कृत्वा यावदुन्मनतां गतः ॥
[vi. 23-27]

to draw the mind within self and retain its original unperturbed state. The same result may be obtained through other means too e. g., practice of particular *mantras*, and of *dhyānayoga* with a view to attain the *Sahaja* bliss (cf. *ante*).

VII. The Yoginīkaula of Matsyendranātha and the Buddhist Tantras.

The school founded by Matsyendranātha, as we have seen, was probably known as the *Yoginīkaula*. The doctrines of this school, if our identification of Matsyendra with Lui-pāda be correct, must have had something in common with Buddhist mysticism as expounded in the writings of the Siddhācāryas. The writings of these Siddhācāryas, as is well known are partly preserved in Apabhraṃśa and in archaic Bengali. The fundamental doctrine as expounded in these writings is the doctrine of *Sahaja*. The Sahaja is the ideal state of the yogin, a state in which the mind enters into vacuity. In this state the mind is free from existence and non-existence or in other words, is devoid of both positive and negative attributes. It is then beyond the reach of the illusory world and is free from all cogitation and merit or demerit. In this ideal state the yogin finds himself in one with the universe and in one with the Buddha.

The doctrine of Sahaja, we have seen, is referred to in the *Kaulajñāna*, and is expounded in detail in the two versions of the *Akulavīra-Tantra*. It is defined there as a state in which the mind attains immobility; the sound, form, touch, smell and all other sense-perceptions merge. It is then free from positive and negative attributes. There is no production and destruction and a state of perfect calm is attained. In this state the mind attains its fulness, and the yogin becomes identical with the objects of meditation and in fact, with the whole universe. In this state the yogins, as the *Akula*. says :

स ब्रह्मा स हरिश्चेशः स रुद्रो स च ईश्वरः ॥
स शिवः परमदेवः स सोमार्काग्निकस्तथा ।
स च सांख्यः पुराणश्च अर्हन्तबुद्ध एव च ॥

स्वयं देवी स्वयं देवः स्वयं शिष्यः स्वयं गुरुः ।
स्वयं ध्यानं स्वयं ध्याता स्वयं सर्वत्र देवता ॥

[*Akula A.* 24-26]

स ब्रह्मा स हरिश्चैव स रुद्रश्चैवेश्वरस्तथा ॥
स शिवः शाश्वतो देवः स च सोमार्कशङ्करः ।
स विशाख्यो मयूराक्षो अर्हन्तो बुधमेव च ॥
स्वयं देवि स्वयं देवः स्वयं शिष्यः स्वयं गुरुः ।
स्वयं ध्यानं स्वयं ध्याता स्वयं सर्वेश्वरो गुरुः ॥

[*Akula B.* 116-118]

"He himself is the goddess, himself the god, the disciple, the preceptor and he is at once the meditation, the man who meditates and the divinity (meditated upon)."

In the writings of the Siddhas great disregard is shown towards the traditional lore and it is again and again said that salvation can not be attained through outward purification. Thus Sarahapāda in his Dohākośa says on many occasions that the ultimate truth can not be realised by studying the traditional lore like the Vedas and the Sutrāntas. It can not be either attained by having recourse to external practices as observed by the Jain and Buddhist monks or through the muttering of mantras, or through meditation and concentration. It is no more possible to attain it by having recourse to external worship or purificatory rites.

This attitude is very pronounced in our texts. The *Kaulajñāna*, on many occasions decries the conventional ways[1] and puts emphasis on cultivation of mental powers and yogic practices. The *Akulavīra-Tantra* is more emphatic in its denouncement of the different

1. Cf. III. 30-31.

अन्यन्तु वर्ज्जयेद्देवि पाषाणं काष्ठमृन्मयम् ।
लौकिकं मार्गसम्पन्ना सिद्धिमुक्तिविवर्ज्जिता ॥
देहस्था वासना यस्य तस्यैवांशः कुलागमे ।
बहिस्था वासना यस्य स पशुरङ्करञ्जितः ॥

religious and philosophical systems, traditional lore, and the conventional purificatory rites like sacrifice, *homa*, fasting, bathing at holy places etc., as well as of the external modes of worship.

The third point of agreement between the Buddhist Tantras and our texts consists in the enumeration of different kinds of *kulas*. In the Buddhist Tantras generally five *kulas* are referred to and they are *Naṭī*, *Rajakī*, *Ḍombī*, *Caṇḍālī* and *Brāhmaṇī*. Besides, it is further said that the different kinds of *yoginīs* and *ḍākinīs* residing at different places of pilgrimage play the part of *śakti*. These places of pilgrimage are located within the body and connected with the yogic *nāḍis*. The principal places of pilgrimage according to the Buddhist Tantras are of four categories : *pīṭha*, *upapīṭha*, *kṣatra* (or *kṣetra*) and *chandoha*. Sometimes there is mention of *upakṣetra* and *upachandoha*. The *pīṭhas* are : Jālandhara, Oḍiyāna, Arbuda and Pūrṇagiri (according to a different source Jālandhara, Oḍiyāna, Kāmarūpa and Pūrṇagiri). The *Upapīṭhas* are : Mālava and Sindhunagara. The *Kṣetras* are : Mummuni, Devīkoṭa and Karmārapāṭaka. In the *Hevajra-Tantra* there are also names of these *upakṣetras* and chandohas. Amongst the *upakṣetras* is mentioned Godāvarī and amongst the *chandohas* and *upachandohas* are—Harikela, Saurāṣṭra, Kaliṅga, and Caritra.

Such holy places and Yoginīs and Ḍākinīs connected with them are also mentioned in the *Kaulajñāna*. The holy places in it are also of several categories called : *Pīṭha*, *Upapīṭha*, *Kṣatra*, *Upakṣatra* and *Sandoha* (which seems to be the same as *Chandoha* of the Buddhist text). The *Pīṭhas* are Kāmākhyā, Pūrṇagiri, Oḍiyāna and Arbuda. Amongst the *Kṣatras* are mentioned Karavīra, Mahākāla, Devīkoṭa, Vārāṇasī, Prayāga, Caritra, Ekāmra, Aṭṭahāsa and Jayantī. The Yoginīs connected with these holy places are called *Pīṭhajā* and *Kṣatrajā*. There are also other kinds of Yoginīs called *Yogajā*, *Mantrajā*, *Sahajā*, *Kulajā* and *Antyajā*. The *Sahajās* are those Śaktis who have been married, the *Kulajās* are the harlots and the *Antyajās* are those who belong to the class of untouchables. These Śaktis are, according to the *Kaulajñāna*, of two kinds, external (*bahisthā*) and internal (*ādhyātmā*) and the

text prescribes that they should be realized within the body. The implications of these aspects of the Śakti and their relation with different internal stations are also given.

The 15th *Paṭala* of the *Kaulajñāna* is called—*Paramavajrī-karaṇam* which seems to mean "initiation to the cult of the great Vajra." So far as I know, *Vajra* is a technical term of the Buddhist Tantras and is seldom found in the Brahmanical Tantras. This point of contact betv ͜ een the *Kaulajñāna* and the Buddhist mysticism is very significant.

Last of all in the use of mysti phraseology the *Kaulajñāna* seems to have, in certain cases, greater affinity with the Buddhist texts than with the Brahmanical Tantras. Of the mystic powers enumerated before, two at least, *śāntika* and *pauṣṭika* which have been interpreted as 'the power to bring peace to the mind' and 'the power to increase the capacity of the mind' are not generally met with in the Brahmanical Tantras. They are most often referred to in the Buddhist Tantric texts like the *Tathāgataguhyaka* (XVIII, p. 168) and the *Jñānasiddhi*. They are also enumerated in the *Mahāvyutpatti*. The *Kaulajñāna* (XI. 11ff.) while describing the mystic food and drink says that the five pure things (**पञ्च पवित्राणि**) are : **विष्ठं धारामृतं शुक्रं रक्तमज्जाविमिश्रितम्** and amongst other important things are mentioned the meat, *ghee*, blood, milk and curd of a cow (**गोमांसं गोघृतं रक्तं गोक्षीरञ्च दधिन्तथा**) and the flesh of a dog, cat, camel, jackal, horse etc. It is not clear from the text if these words are to be taken literally. They are referred to in the *Prajño-pāya-viniścaya-siddhi* of Anangavajra and the *Jñānasiddhi* of Indrabhūti :

नरोद्भवं तथाऽश्वं च औष्ट्रं मातङ्गसम्भवम् ।
प्रदीपं भक्षयेत् प्राज्ञः श्वानमेव तु पञ्चमम् ॥

[*Prajñopāya*. V. 20]

शुक्रलोहितमांसं च बोधिचित्तविमिश्रितम् ।
महोदक-समायुक्तं भक्षयेत् तत्त्ववित् सदा ॥

नरश्व (?)-हय-गोद्वीपं करिणां गर्दभस्य च ।
भक्षयेत् तत्त्वसिद्ध्यर्थं सर्वसंकल्पवर्जितम् ॥

[*Jñānasiddhi* I. 11-12.]

In the *Tathāgataguhyaka* these mystic food and drink are often mentioned and there a comparison of the text with its Chinese translation (Tok. ed. vol. xviii. pp. 469-511) clearly shows that they had a mystic significance.

विण्मूत्रशुक्ररक्तादीन् देवतानां निवेदयेत् ।

[IV. p. 19].

विण्मूत्राहारकृत्यार्थं कुर्यात् सिद्धिफलार्थिनः ।
सिद्ध्यतेऽनुत्तरं तत्त्वं बोधिचित्तमनाविलम् ॥
मांसाहारादिकृत्यार्थं महामांसं प्रकल्पयेत् ।
सिद्ध्यते कायवाक्चित्तरहस्यं सर्वसिद्धिषु ॥
हस्तिमांसं हयमांसं श्वानमांसं तथोत्तमम् ।
भक्षेदाहारकृत्यार्थं न चान्यत्तु विभक्षयेत् ॥

[VI. p. 26].

These points of similarities between the *Yoginī-kaula* of Matsyendranātha and later Buddhist mysticism, however, raise the deeper problem of common basis on which both later Brahmanical and Buddhist mysticism are founded. But that is a subject which cannot be properly treated in the present state of our knowledge of the Tantras.

NOTICES ON MANUSCRIPTS RELATING TO MATSYENDRANATHA & HIS SCHOOL.

1. **श्रीकामाख्यागुह्यसिद्धिः**—noticed cursorily for the first time by Dr. H. P. Shastri (Darbar Library Catalogue II. p. 284). The greater part of the MS. is lost and the rest which contains only a few stray palm-leaves, is still preserved in the Darbar Library. The colophon runs thus—

कथितं गुह्यसद्भावं सुगोप्यं सुरसुन्दरि ।
न दद्याद् दुष्टचित्तन्तु गुरुभक्तिविवर्जित(म्) ।
सारात्सारतरं देवि गुह्यसिद्ध्यान्तरी क्रिया ॥ इति ।

श्रीमत्स्येन्द्रपादावतारिते श्रीकामाख्यागुह्यसिद्ध्या(म)ष्टमः पटलः समाप्तः । इति ।

From some of the stray leaves the following names of the teachers of the school could be deciphered—

(i) Śrī Śrikaṇṭhadeva, Śrī Khagīśanātha, Śaṅkaradeva, Kadambagurunātha, Anantadeva, Avyaktagurunātha(?) Sākṣadākṣa-deva(?), Samayagurunātha, Piṅgaladeva, Udayagurunātha, Śrī Ciñcinātha, Śrī Ājñānātha(?).

(ii) Śrī...vininātha, Uṣṇiṣanātha, Tīvranātha, Maunīśanātha, Locananātha, Mitranātha, Caryānātha, Ṣaṣṭhanātha, ···śanātha, Mātangīśanātha, Kucandranātha, Śilāśekharanātha, Śekharanātha, Ādhāranātha, Kuraṅgīnātha, Cakrīśanātha, Mahendranātha, Kauli-śanātha, Vimalanātha, Ānandanātha, ···valinātha, Atītanātha, Prabhunātha, Yogeśanātha, Atītanātha(?), Caryaṅkanātha, Khagendra nātha, Kūrmanātha, Me...nātha, Macchendranātha, Ugranātha, Hadyānandanātha(?), Kuṇḍalānandanātha, Cakrānandanātha, Candrānandanātha, Śṛṅgāṭakanātha, Bindunātha, Kṣātinātha(?) Avyaktanātha, Tripurānandanātha, ?, Śri Utsusmanātha, Vināyaka-nātha, Utmabhunātha(?), ?, Unmananātha, Kiṅkiṇīnātha, Koṅkana-nātha, Pataṅganātha, ?, Karandhranātha, Madantanātha.

(iii) A list of eight Siddha Mātṛkās called *Kulāṣṭaka* with indication of the localities in which they had flourished—Brahmāṇī in the house of a prostitute in *Prayāga*, Māheśvarī(?) in the house of a female wine dealer in *Varuṇā*, Kaumārī in the house of a fisher-woman in *Kolāpura*, Vaiṣṇavī in the house of a khaṭukī in *Aṭṭahāsa*, Vārāhī in the house of a Kaṇṭuki(?) in *Jayantī*, Aindrī in the house of a washerwoman in *Caritrā*, Cāmuṇḍā in the house of a (?) in *Ekāmra*, and Mahālakṣmī in the house of *Kauṣṭakī*(?) in *Devīkoṭa*.

[This list is found in another ms., of the Darbar Library called the *Nityāhnikatilakam* cf. Shastri's *Catalogue* I. p. 111-112; II. p. 70, and p. 82. The list occurs on folio 23b of the ms., where the directions of the eight holy places are given—Prayāga in the east, Varuṇā in the east-south (*agni*), Kolāpura, (called *Kollāpura* here) in the south, Aṭṭahāsa in the south-west (*nairṛta*), Jayantī in the west, Caritrā in the west-north (*vāyavya*); Ekāmra in the North and Aṭṭahāsa in the North-east (*Īśāna*). I can not derive any conclusion from these directions as they seem to be confused because so far as we know Caritrā is Caritrapura and Ekāmra is Bhuvaneśwara, both of which are located in the district of Puri, Orissa.]

2. **अकुलागमतन्त्रम्**—preserved in the Darbar Library. A paper ms. containing 52 folios divided into 9 sections. The writing is modern Newari of the 17th century. The colophon runs—

इति श्रीअकुलागममहातन्त्रे योगसारसमुच्चये ईश्वरपार्वतीसंवादे चतुराश्रमादि-कथनं नाम नवमः पटलः। संवत् ७९१ वैशाखकृष्णपक्षे च नवमी रविवासरे।

The date corresponds to 1671 A.D. Though the text does not contain the name of Matsyendranātha it is no doubt inspired by the doctrines of his school. The name Akulavīra indicates that. Īśvara is identified with Akulanātha in the following ślokas which occur on fol. 51b.

यस्तु ज्ञानं वरं भद्रे अकुलागममध्यतः।
प्रोक्तं चाकुलनाथेन सोऽकुलः कुलवर्जितः॥
सर्वत्र विश्वदेहेषु व्यापितः व्योमवत् प्रभुः।
तेनेदं रचितं शास्त्रं बन्धविच्छेदकारकम्॥

In the first section the *yoga* and its practices are explained. The *yoga* consists of the following *aṅgas*—*āsana* i. e., the postures of sitting, *prāṇasaṃrodha*—the suppression of the vital wind, *pratyāhāra*—the withdrawal of the senses from external objects, *dhāraṇā* i. e., the holding of the vital wind, *dhyāna* i. e., meditation and *samādhi* i.e., absorption. The effect of *prāṇāyāma* is the motionlessness of the navel region; *pratyāhāra* has an upward motion (*ūrdhvaga*), *dhāraṇā* means holding the vital wind in the higher sphere (*svara-cakra*) and its effect is—**सुधामयं महासौम्यं कवित्वं येन जायते ।**

In the second section (folos 10b. 11a and 12a) *karma* and *akarma*, *dharma* and *adharma* are defined in the following terms—

कर्मणोऽपि च बोद्धव्यं बोद्धव्यं च विकर्मणः ।
अकर्मणश्च बोद्धव्यं गहना कर्मणो गतिः ॥
कर्म क्रूरं विजानीयादकर्माक्रूरसंज्ञकं ।
क्रूराक्रूरविनिर्मुक्तं विकर्म प्रतिपद्यते ॥
विकर्म सत्यसंसिद्धं समानं वह्निलिंगकं ।
कर्म शीतांशुनिर्दिष्टं प्राणे चैव प्रतिष्ठितम् ।
अकर्म सूर्यरूपेण अपानसंस्थितं सदा ॥
ऊर्ध्वसंज्ञो भवेद्धर्मो अधश्चाधर्मसंज्ञकः ।
असंज्ञं तु परं ब्रह्म संज्ञा जीवस्य रूपिणी ॥

The state of *mukti* i. e., spiritual liberation is defined as follows—

धर्माधर्मविनिर्मुक्तं यदि चित्तं निराश्रयं ।
तदा निर्वाणरूपाय मुक्तिर्भवति योगिनाम् ॥
चित्तं जीवितमाख्यातमचित्तं मरणं ध्रुवं ।
चित्ताचित्तसमो भूत्वा जीवन्मुक्तिरिहोच्यते ॥
भावाभावविनिर्मुक्तः स्वभावो ब्रह्मसंज्ञकः ।
भावः प्राणसमाख्यातः अभावापानशब्दितः ॥
प्राणापानसमायोगे यान्ति ब्रह्मपदं प्रिये ।
शून्यं सर्वनिराभासं स्वरूपं यत्र चिन्त्यते ॥

In the third section (folios 14b-15b) the different *ma-kāras* —*madya*, *maithuna*, *māṃsa* etc., are explained as the different stages

of the yoga. Special emphasis is laid on the inner meaning of these terms and it is said—

बाह्यमदे रतो यस्तु मैथुने मांसभक्षणे ।
ते सर्वे नरकं यान्ति इति सत्यं वचो मम ॥

"Those who are addicted to external *mada, maithuna, māṃsa* etc.—they all go to the hell."

On folio 37a-b the devotees are exhorted to abandon all external religious practices—

शिखायज्ञोपवीतादिः सकषायस्त्रिदण्डधृक् ।
यद्ब्राह्मविहितं कर्म नैष्कर्मणि समाचरेत् ॥

"The best Brahmacārin is he who has control over speech (*vāgdaṇḍī*), the best initiated is he who has control over mind (*mano-daṇḍī*), the vānaprasthin is he who has control over his actions, (*karmadaṇḍī*) and the yati is he who has control over knowledge (*jñānadaṇḍī*)."

3. **गोरक्षशतकम्**—MS., preserved in the Darbar Library,—a paper ms., belonging to a late age. The opening verses are—

श्रीगुरुपरमानन्दं वन्दे आनन्दविग्रहम् ।
यस्य सान्निध्यमात्रेण चिदानन्दायते तनुः ॥१॥
अन्तर्निश्चलतास्मदीयकलिकास्वाधारबन्धादिभि-
र्यो योगी युगकल्पकालकलनात्तत्त्वं च यो गीयते ।
ज्ञानामोदमहोदधिसम्भव(?)यत्रादिनाथः
स्वयं व्यक्ताव्यक्तगुणाधिकत्वमनिशं श्रीमीननाथं भजे ॥२॥
नमस्कृत्य गुरुं भक्त्या गोरक्षं संज्ञमुत्तमम् (?) ।
अभीष्टं योगिनां कृते परमानन्दकारकम् ॥

The subject dealt with is Haṭhayoga; at first the different aṅgas of yoga viz., *āsana, prāṇasaṃrodha, pratyāhāra, dhāraṇā, dhyāna* and *samādhi* are described. Then come the details about them, the different internal circles and lotuses etc.

4. **गोरक्षभुजंगम्**—paper ms., dated 1652 śaka i.e., 1730 A.D. —preserved in the Darbar Library. It consists of 9 ślokas composed

by one Lakṣmīdhara who calls himself the servant of the Gorkha-king (*Śrī Gorkhādhīśa-sevaka*). The ślokas are only stotras of Gorakṣanātha—all of them end with the line—

सुगोरक्षगोरक्षनाथं नमाम्यहम् ।

5. **गोरक्षसहस्रनामस्तोत्रम्**—a late paper ms., of the Darbar Library—has no other interest except that it contains the following corrupt śloka about the native place of Gorakṣanātha—

अस्ति याम्यां (? पश्चिमायां) दिशि कश्चिद्देशः बडवसंज्ञकः ।
तत्राजनि महाबुद्धिर्महामन्त्रप्रसादतः ॥

6. **गोरक्षसंहिता**[1]—paper ms., in the Darbar Library—writing, Bengali of the 16th-17th centuries. The complete title may be found from the colophon of the first section—**इति देवीश्वरसंवादे गोरक्षसंहितायां योगशास्त्रे सृष्टिविधौ** । The work is in a form of interlocution between the Devī and the Īśvara. In the first section the creation (**सृष्टिविधि**) is dealt with. In this connection the different nerves (*nāḍīs*) and the 22 stations, through which they pass, are mentioned and the six *dvīpas*—Jambu, Kuśa, Śāka, Śālmalī, Plakṣa and Puṣkara (Krauñca is omitted through mistake) are placed in the different parts of the body. The oceans surrounding these islands are similarly located and explained e. g., *lavaṇa* (salt),—urine (*mūtra*), *kṣīra* (milk),—semen virile (*śukra*), *ikṣu* (sugar),—liquid portion of the flesh (*rasa-māṃsa*), *nīra* (water),—fat (*vasā*), *surā* (wine),—blood (*śoṇita*) etc.

The third section called **सदाशिवसंवादे महानन्दं** (?) is the most important of all sections and contains the central conception of the school. These doctrines agree very closely with those of *Akulavīra Tantra* and this is why I would quote it in extenso.

ब्रह्मसंवादनमिति तत्त्वज्ञानं वदाम्यहम् ।
सदाशिवेन संप्रोक्तं ब्रह्मणे द्विजरूपिणे ॥
जन्ममुक्तिमवाप्नोति महानन्दप्रसादतः ।
महानन्दं परं शास्त्रं मम तेजः परात् परम् ॥

1. An edition of this book was published by Pandit Prasanna Kumar Kaviratna (Śaka Saṃ 1897). As it is no longer available either in libraries or in the market here I have not been able to consult the edition.

इदं गुरुरिदं देवः सर्वसूत्रपरावरः ।
येन ज्ञातमिदं शास्त्रं किमन्यैर्मोक्षसाधनैः ॥
न माता न पिता चैव न भ्राता नैव मातुलः ।
न च मित्रं कलत्रञ्च न पुत्रं न च पौत्रकम् ॥
दोषमोहाः न कर्तव्याः स्थानं बन्धनमेव च ।
गृहबन्धं मन्त्रबन्धं शास्त्रबन्धं तथैव च ॥
ज्ञातिबन्धं न कर्तव्यं बन्धुवर्गं परित्यजेत् ।
न व्रतो न च तीर्थञ्च न वाचारादिकर्म च ॥
नैव मौनं न वा सत्यं क्षेत्रपीठस्य सेवनं ।
न पूजनञ्च होमञ्च न स्नानं दानमेव च ॥
जलेन न च नैवेद्यं न सन्ध्यान्तरमेव च ।
धर्माधर्मं न कर्तव्यं न बन्धौ लौकिका क्रिया ॥
न कामं नैव कोपञ्च नापि शून्यं समाचरेत् ।
न मायां नैव मोहञ्च न शोकं कलहन्तथा ॥
नाहङ्कारं न मात्सर्यं नैश्वर्यं सेतुमेव [?] च ।
अपमानञ्च···त्यजेत् सर्वं शनैः शनैः ॥
रसं च रसायनञ्च धातुवादन्तथैव च ।
तृणवत् सन्त्यजेत् सर्वं यद्यत् प्राप्तमुपागतम् ॥
उहसिद्ध्यष्टकं चैव अणिमादिगुणाष्टकं ।
तृणवत् सन्त्यजेदष्टौ स योगी योगवित्तमः ॥
क्रियाकर्म परित्यजेत् सर्वज्ञानविवर्जितः ।
पुण्यापुण्यमयं भृशं किञ्चिदपि न चिन्तयेत् ॥ [?]
सर्वशून्यं निराकारं निर्वेद्यं परमं पदं ।
समानं···गत्वा सुखं दुःखं तथैव च ॥
न कर्मकारणं किञ्चिन्मनसा बहुधा ध्रुवम् ।
समः शत्रौ च मित्रे च [समो] लोष्ट्रे च काञ्चने ॥
निष्कलं तिष्ठते ब्रह्म घृतकुम्भे जलं यथा ।
समनिन्दाप्रशंसां च सर्वत्रोपेक्ष सन्ततम् ॥

समदृष्टिं प्रकुर्वीत यथात्मनि तथा परे।
अभावे भावसम्पन्नः अभावगतचेतसा ॥
उन्मनायं मनः कृत्वा न किञ्चिदपि चिन्तयेत्।
विवादं लोकगोष्ठीश्च कर्नि (?)द्वन्द्वं परित्यजेत् ॥
शास्त्रगोष्ठी न कर्तव्या स्वभावेन कुभाषितं।
मारणोच्चाटनेनैव निर्वेदश्च मनस्तथा ॥
जानन्तु गृहिनः सर्वान् वश्याकर्षणहिंसनैः।
न कुर्यादेव कर्माणि रौद्रकर्माणि यानि च ॥
इन्द्रजालमिदं सर्वं बुद्ध्याकर्म तथापरं।
मन्त्रवादं त्यजेद्दूरं भूतवेतालसाधनम् ॥
गारुडं विषमं कर्म कामसाधनमेव च।
न कुर्यात् कूटकार्यादि काष्ठपाषाणपूजनम् ॥
न मुद्रासेवनं कुर्यात् क्षेत्रपीठे न देवता।
षट्चक्रनाशादन्यत्र (?) महानन्दं समाश्रयेत् ॥
भेरीमृदङ्गनादश्च श्रूयमाणेन मुह्यति।
क्रीडारतिश्च सर्वत्र पर्वते न महीतले ॥
सम्यक् पर्यटनं कुर्यात् क्षेत्रवासं परित्यजेत्।
न छेद्ये वृक्षशाखे च पत्राणि न च नाशयेत् [?] ॥
कृमिकीटपतङ्गानां जीवघातं न कारयेत्।
न मूलोत्पाटनं कुर्यात् तृणच्छेदं विवर्जयेत् ॥
पत्रं पुष्पं फलं छित्त्वा न कुर्यात् लिङ्गपूजनम्।
न सुखञ्च भजेत् प्रज्ञामिन्द्रियार्थे कदाचन ॥
क्षुधा चिन्ता न कर्तव्या न तृष्णा न च वेदना।
देहचिन्ता न कर्तव्या स्वभावं नैव चिन्तयेत् ॥
अहमेव परं ब्रह्म भावाभावविवर्जितः।
सच्चिदानन्दरूपोऽहमात्मानं चिन्तयेत् सदा ॥
स ब्रह्मा स हरिश्चैव स रुद्रः स हि चन्द्रमाः।
स देवो देवदेवेशः ब्रह्म आनन्दसन्ततिः ॥
न तत्परं···ज्ञानविज्ञानपारगाः।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन महानन्दं सदाश्रयेत् ॥

याद्दशी भावना यस्य सिद्धिर्भवति ताद्दशी ।
न वै स शस्त्रघातेन चक्रेणापि न भिद्यते ॥···
योऽसौ प्राणरतिर्देवः [?] सर्वव्यापी निरञ्जनः ।
तस्मिन् मनः समाहूय न किञ्चिदपि चिन्तयेत् ॥
अचिन्तागुणसम्पूर्णमेकाकारं परावरम् ।
न विन्दन्ति न वा मूढा मोहजालसमावृताः ॥
चित्तञ्चैव कृतं शून्यं मनः शून्यं तथैव च ।
शून्याद्यो जायते सोऽपि काये निश्चलशून्यता ॥
खमध्ये धावयेच्चित्तं नानाबुद्धिप्रबधतम् ।
सर्वासां [?] मध्यगं कृत्वा न किञ्चिदपि चिन्तयेत् ॥
भावाभावं तथा ज्ञेयं काययुग्मे हि संस्थितम् ।
युग्मो हि सा च कर्तव्या स्थूलास्थूलः स शून्यता ॥
स्वयं कर्ता स्वयं हर्ता अन्ये नियमवाहिनः ।
बाह्यचिन्ता न कर्तव्या ह्यन्तरापि [?] न वा चरेत् ॥
सर्वचिन्ताः परित्यज्य अचिन्त्यं चिन्तयेत् सदा ।
बहुना किमिहोक्तेन हृदि चिन्तां निवेशयेत् ॥
अनवस्थं मनः कृत्वा सर्वावस्थाविवर्जितः ।
दृष्टिचिन्ता न कर्तव्या स्नानं दानं तथैव च ॥
कामचिन्तां परित्यज्य व्याकाम [?] ब्रह्मपरायणम् ।
सर्वेन्द्रियगतिर्बद्धो न किञ्चिदपि चिन्तयेत् ॥
चिन्ताचित्तविनिर्मुक्तो ऽन्यचिन्तां विवर्जयेत् ।
उन्मनायं मनः कृत्वा न किञ्चिदपि चिन्तयेत् ।
अभावे भावमान्तितमभावगतचेतसा ।
तद्भावसंस्थिता दृष्टिः शीघ्रं मोक्षातिबन्धनात् ?
सर्वावस्थविनिर्मुक्तः सर्वास्वादविवर्जितः ।
स्वभावतः [?] तिष्ठते योगी विमुक्तो नात्र संशयः ॥

7. **नित्याह्निकतिलकम्**—Noticed by H. P. Shastri in his two *Nepal Catalogues* (I. p. 111-112 ; II. p. 70, p. 82). The Ms. is dated 515 N. S. i. e., 1395 A. D. This text, according to its

colophon, belongs to the *Paścima-śāsana* which seems to be no other than the *Kaula* school. It gives a list of the teachers of the school with indications about their birth-places. This list includes the name of Matsyendranātha. As the list is interesting both from historical and geographical points of view I shall quote it in detail. For want of further materials it cannot be properly studied at present.

[pp 15b—20b] ओड्डपीठे गौण्ड श्रीपौण्ड्रवर्द्धनपटने जन्म। जातिः ब्राह्मणः। सामवेदी त्रिविक्रमो नाम। तस्य चर्यानाम श्रीभैरवीशनाथः। कीर्तिनाम कण्णकुब्जे द्वादशदिनाण्यर्क्वं स्थिरीकृतस्तेन व्योमानन्दनाथः। कौलमुद्योतितं तदा श्रीउदयानन्दनाथः। अर्क्ककिरणावली आच्छादिता श्रीकिरणानन्दनाथः। अस्यैव शक्तिः श्रीगगनाम्बा श्रीवट्टुलाम्बा पापू ॥ १ ॥

कौङ्कणदेशे जन्म। जातिः ब्राह्मणः ऋग्वेदी। श्रीदामोदर नाम। चर्यानाम श्रीवीरानन्दनाथः। पूजानाम श्रीकुमुदानन्दनाथः। गुप्तनाम श्रीकनकानन्दनाथः। कीर्तिनाम चिताङ्गगन्धर्वबोधिः तदा श्रीमुनिगणवरः। व्योम्नि ध्रुवं वेधितं तदा श्रीध्रुवनाथः। वने यदा मत्तगजः स्थिरीकृतस्तदा श्रीगजवेधीनाथः। अस्यैव शक्तिः श्रीमहासिद्धेश्वरी अम्बापापू ॥ २ ॥

पूर्णगिरिपीठे डाहलदेशे जन्म। जातिः क्षत्रियः। श्रीउदयोराज नाम। दिव्यपीठाश्रमस्तस्य चर्यानाम श्रीपिठ्यलीशदेवः। पूजानाम श्रीपद्मानन्दनाथः। गुप्तनाम श्रीआत्मानन्दनाथः। कीर्तिनाम विभीषणानुगृहीतस्तदा श्रीलङ्कानन्दनाथः। अस्यैव शक्तिः श्रीपद्माम्बापापू ॥ ३ ॥

मधुरायां जन्म जातिः ब्राह्मणः श्रीगोविन्दो नाम। चर्यानाम श्रीपुष्पानन्ददेवः। पूजानाम श्रीबालदेवः। गुप्तनाम श्रीदेवानन्दनाथः। श्रीभृङ्गानन्ददेवः पुरुषाणां शोभनः। तदा श्रीशोभनानन्ददेवः। कीर्तिनाम श्रीयक्षाधिपतिरनुगृहीतस्तदा श्रीयक्षानन्दनाथः। अस्यैव शक्तिः श्रीसुरचक्राम्बापापू ॥ ४ ॥

वरणा वाङ्गदेशे जन्म जातिः ब्राह्मणः; विष्णुशर्मा नाम। चर्यानाम श्रीमौडीशदेवः। पूजानाम श्रीपिप्पलीशदेवः। गुप्तनाम श्रीभैरवानन्दनाथः। कीर्तिनाम श्रीवीरानन्दनाथः। यदा इन्द्रानुगृहीतस्तदा श्रीइन्द्रानन्ददेवः। मर्क्कटनद्यां यदा कर्षिता तदा **श्रीमत्स्येन्द्रनाथः**। अस्यैव शक्तिः श्रीललिताभैरवी अम्बापापू ॥ ५ ॥

कामाक्षा-कांओचदेशे जन्म जातिः शूद्रः श्रीवाहिलो नाम। चर्यानाम श्रीओलीश-

देवः। विपुलश्रीमातङ्गीशदेवः। पूजानामः श्रीकमलानन्दनाथः। गुप्तनाम श्रीमाणिक्यानन्दनाथः। कीर्तिनाम यदा आज्ञाप्रभावदीपिता तदा श्रीआज्ञाप्रभावदेवः। अस्यैव शक्तिः श्रीकमलादेवी अम्बापापू ॥ ६ ॥

श्रीशैलदेशे जन्म जातिः वैश्यः श्रीदेहिलोनाम। चर्यानाम श्रीमातङ्गाख्यदेवः। पूजानाम श्रीशिवानन्दनाथः। गुप्तनाम श्रीकीर्तिकानन्दनाथः। कीर्तिनाम यदा सप्तरात्रमृतगजस्यात्मसंक्रामणं कृतं तदा श्रीगजप्रबोधानन्ददेवः। कुन्तावामा प्रस्तम्भित [त] दा श्रीकुन्तप्रस्तम्भदेवः। व्योम्नि यदा चन्द्रावलोकितस्तदा श्रीव्योमानन्दनाथः। अस्यैव शक्तिः श्रीशिवाम्बा श्रीत्तसुम्बापापू ॥ ७ ॥

काश्मीरमण्डले जन्म जातिः शूद्रः श्रसेहिलो नाम। चर्यानाम श्री···ण्ठीशदेवः। पूजानाम श्रीरामानन्दनाथः। गुप्तनाम श्रीसहजानन्दनाथः। कीर्तिनाम उन्मनीशशक्तिः साधिता यदा तदा श्रीउन्मनानन्दनाथः। अनादशना[?]शेषविचारितं तदा श्रीवीरशान्तिदेवः। बौद्धाः प्रबोधितास्तदा श्रीलघुप्रबोधदेवः। अस्यैव शक्तिः श्रीरामाम्बापापू ॥ ८ ॥

ओड्डविषये कुन्दापुरपत्तने जन्म। जातिः कलुडिल्यपालो माहिलो नाम। चर्यानाम श्रीकुहराख्यदेवः। पूजानाम श्रीकृष्णानन्दनाथः। कीर्तिनाम गोश्वेलीकृता तदा श्रीगोश्वेलीशदेवः। खम्भः स्मरितः तदा श्रीखम्भादित्यनाथः। कपिलः प्रबोधितः तदा श्रीकपिलप्रबोधानन्ददेवः। अस्यैव शक्तिः श्रीकृष्णापिङ्गलम्बापापू ॥ ९ ॥ षोडशानात्रिशुद्धिं [?] वक्ष्ये—

श्रीचन्द्रपुरपट्टणे जन्म जातिः ब्राह्मणो मधुसूदनो नाम। चर्यानाम श्रीभेरोशनाथः। पूजानाम श्रीचन्द्रसूर्याख्यदेवः। श्रीसुरानन्दनाथः। गुप्तनाम श्रीसोपानन्दनाथः। कीर्तिनाम भ्रमरे आत्मा नियोजितस्तदा श्रीभ्रमरानन्दनाथः। अस्यैव शक्तिः श्रीचन्द्राषो पापू ॥ १ ॥

डाहलदेशे जन्म जातिः ब्राह्मणो विष्णुशर्मा नाम। चर्यानाम श्रीगुल्मदेवः। पूजानाम श्रीतीव्रानन्दनाथः। गुप्तनाम श्रीत्रिपुरानन्ददेवः। कीर्तिनाम व्योम्नि यदा पुष्पमाला स्थापिता तदा श्रीमालाधरदेवः। अस्यैव शक्तिः कल्पविश्वाख्याम्बा श्रीअजिताम्बा पापू ॥ २ ॥

शालिकोटमनुखेटपत्तने जन्म। जातिः ब्राह्मणो धूर्जटिदेवो नाम। चर्यानाम श्रीस्तम्भदेवः। पूजानाम श्रीखेचरानन्दनाथः। गुप्तनाम श्रीचरकानन्दनाथः।

कीर्तिनाम तुरस्कभूम्यधिपति···बोधितस्तदा श्रीतेजीशदेवः। अस्यैव शक्तिः श्रीचर्याम्बा श्रीआनन्दाम्बा पापू ॥ ३ ॥

कन्नप्रदेशे खन्धापुरनगरे जन्म। जातिः ब्राह्मणो दामोदरो नाम। चर्यानाम श्रीकर्प्याशदेवः पूजानाम श्रीगर्भानन्दनाथः। गुप्तनाम श्रीविमलानन्दनाथः। कीर्तिनाम श्रीवस्त्रापहारदेवः। अस्यैव शक्तिः श्रीखेचरी अम्बा पापू ॥ ४ ॥

पाण्डुविषये याजपुरपट्टने जन्म जातिः ब्राह्मणः। पद्मनाभो नाम। चर्यानाम वट्टपुराख्यदेवः। पूजानाम श्रीसिंहानन्दनाथः। गुप्तनाम श्रीव्याघ्रानन्द नाथः। कीर्तिनाम तेन यदा विषयसंक्रामणं हृतं विवादे ब्राह्मणानां तदा श्रीविषय-संक्रामणदेवः। अस्यैव शक्तिः श्रीस्तम्भाम्बा श्रीसदानन्दाम्बा पापू ॥ ५ ॥

श्रीकण्णकुब्जे जन्म जातिर्महाराजस्यैम सिद्धान्ती जटिल देवपालो नम-चाह्ले (?) विरक्तः [?]। तस्य चर्यानाम श्रीविरजदेवः। पूजानाम श्रीजयानन्दनाथः। गुप्तनाम श्रीरत्नानन्दनाथः। कीर्तिनाम तेन यदा शंखशब्देनादित्यः प्राङ्मुखः भूतः तदा श्रीशंखानन्ददेवः। अस्यैव शक्तिः श्रीरत्नदेवी अम्बा पापू ॥ ६ ॥

श्रीडाहलदेशे जन्म जातिन्टुवकीयब्राह्मणः पुरुषोत्तमो नाम। चर्यानाम श्रीप्रयास-देवः। पूजानाम श्रीविजयानन्दनाथः। गुप्तनाम श्रीयोगानन्दनाथः। कीर्तिनाम तेन यदा शिरसि स्थित उदकघट आकाशे प्लावितस्तदा श्रीघटप्लावनानन्दनाथः। अस्यैव शक्तिः श्रीविजयाम्बा श्रीरत्नासिद्धाम्बा पापू ॥ ७ ॥

अष्टमो राजकीय सन्धिविप्र (ग्र ?) ही जातिः ब्राह्मणो वङ्कदेवो नाम। चर्या-नाम श्रीकत्सालदेवः। पूजानाम श्रीचित्रानन्द[ना]थः। कीर्तिनाम तेन यदा क्रीडार्थे खर्जूरीवृक्षोऽवलोकितमात्रेणोत्पाटितस्त[दा] श्रीखर्जूरानन्दनाथः। अस्यैव शक्तिः श्रीकुलाशासनी अम्बा श्रीचित्रानन्दाम्बा पापू ॥ ८ ॥

नवमोऽन्तर्वेद्या श्रीकोटे जन्म। जातिः क्षत्रियो देवधरो नाम। चर्यानाम श्री-भोगानन्ददेवः। पूजानाम श्रीवीरानन्दनाथः। गुप्तनाम श्रीशुभानन्दनाथः। कीर्ति-नाम यदा शारङ्गीस्तोटितस्तदा श्रीशारङ्गदेवः। अस्यैच शक्तिः श्रीवीराम्बा श्रीमहा-लक्ष्मी अनन्ताम्बा पापू ॥ ९ ॥

दशमो हस्तिनारे[नगरे ?] जन्म जातिः वैश्यः शिवगणो नाम। तस्य दुहिता मातृ-काम्बा चर्यानाम विम्बदेवी। गुप्तनाम श्रीगुप्तदेवी। कीर्तिनाम ठाणकोङ्कणे यदा भेरीशब्देन बौद्धास्त्रासितास्तदा बोधत्रासनी अम्बा। सा च जन्मग्रहणकाले स्त्रीरूपा उत्पन्ना। अधिकारकाले पुरुषलिङ्गमुद्रा प्रकाशिता स्वशक्त्या सहाधिकारं कृतम्।

किन्तु पशवः स्त्रीरूपं पश्यति। अस्या दशनामामि[नि]। विमला च शिखा चैव विदेवी सुशोभना। नागकन्या कुमारी वं धारिणी पयोधारिणी॥ रत्नाभद्रा समाख्याता देव्या नामानि वै दश। नामान्येतानि यो वेत्ति सोऽपि कौलाहौ भवेत्॥ १०॥

एकादशमो रुद्राङ्कपत्तने जन्म जातिः शूद्रा कर्नवटशरी(र), चर्यानाम श्रीखड्गदेवी। पूजानाम श्रीइन्द्रमणिदेवी। गुप्तनाम श्रीरत्नदेवी। कीर्तिनाम अभिधायेन बहूनां कारुण्यं कृतं तदा श्रीकरुणादेवी। कौतूहलार्थे स्त्रीयोनिमुद्रा पुरुषलिङ्गमुद्रा प्रकाशिता तदा श्रीपुरुषत्तोभदेवी अम्बापापू॥ ११॥

द्वादशमो राजपुरपत्तने जन्म जातिः वैश्यशवरावयवो नाम। चर्यानाम श्रीरुद्रदेवः। पूजानाम श्रीउन्मनानन्दनाथः। गुप्तनाम श्रीपद्मानन्दनाथः। कीर्तिनाम तेन यदा दृष्टिमात्रेण शिला वेधिता तदा श्रीशिलावेधदेवः। अस्यैव शक्तिः श्रीउन्मनाम्बा श्रीयोगाम्बा पापू॥ १२॥

त्रयोदशमः कुरुक्षेत्रे पृथूदकतीर्थे जन्म जातिः ब्राह्मणोऽनिरुद्धो नाम। चर्यानाम श्रीरामशवदेवः। पूजानाम श्रीरत्नानन्दनाथः। गुप्तनाम श्रीकेशवानन्दनाथः। कीर्तिनाम तेन यदा अकालपुष्पाणि विकासितानि तदा श्रीपुष्पानन्दनाथः। अस्यैव-शक्तिः श्रीवेगदेवी अम्बा श्रीवर्वराम्बा पापू॥ १३॥

चतुर्दशमो महाराष्ट्रदेशे जन्म जातिः क्षत्रियः देवगणो नाम। चर्यानाम मुद्रास्फोटदेवः। पूजानाम श्रीकेशवानन्दनाथः। गुप्तनाम श्री उन्मनानन्दनाथः। कीर्तिनाम तेन यदा दृष्टिमात्रेण शिला वेधिता तदा श्रीशिलावेधदेवः। अस्यैव शक्तिः श्रीउन्मनाम्बा श्रीयोगाम्बा पापू॥ १४॥

भावसंज्ञया तया भ्रमरं वेधयित्वा आज्ञा दत्ता तस्य पूजानाम श्रीगुप्तानन्द[ना]थः। तेन तदा मरिचाश्रणकाः कृतास्तदा श्रीमिरिपालदेवः। अस्यैव शक्तिः श्रीनलपूर्वाम्बा दुहितृत्वेन श्रीकर्प्यासदेवगृहे वर्द्धिता श्रीकट्टारावाभरणाम्बा। अस्या नामानि—इहस्मा महिला ह्लादिनी चैव विमलाकन्या यशस्विनी। गर्भामुक्ता च संज्ञा कट्टाराभरणभूषिता। अर्बुदा देवीति विख्याता मुद्रास्फोटी यशस्विनी। देव्या चतुर्दश नामानि यो जानाति स वान्धपी (?)॥ १४॥

पञ्चदशमो गौडदेशे जाजनगर्यां जन्म जातिः क्षत्रियो क्षपटर्निकदेव राजानाम। चर्यानाम श्रीवङ्कापूरदेवः। पूजानाम श्रीखड्गानन्ददेवः। गुप्तनाम श्रीमर्मानन्दनाथः। तेन यदाकाशे पुष्पवर्षणं कृतं तदा श्रीकेतकीदेवः। अस्यैव शक्तिः श्रीखड्गाम्बा श्रीमोहिन्या श्रीदिव्याम्बा पापू॥ १५॥

षोडशमो अयोध्यापूरे राजकीय महान्तारक जन्म जातिः शूद्रो राजादित्यो नाम। चर्यानाम श्रीभोजदेवः। पूजानाम श्रीव्यक्तानन्दनाथः। गुप्तनाम श्रीसहजानन्द-नाथः। कीर्तिनाम तेन यदा नन्दिरुद्रो बोधितस्तदा श्रीनन्दस्फोटदेवः। अस्यैव शक्तिः श्रीव्यक्ताम्बा श्रीमदनाह्लादिनी श्रीदीप्ताम्बा पापू ॥ १६ ॥

गुल्मदेवेन चट्टः [चतुः] शिष्याः स्तम्भदेवेन दश स्मृताः।
विंशतिः कर्पासदेवेन विरजेन दशापि च ॥
श्रेष्ठाष्टौ अर्बुदादेव्या द्विपञ्चाशत् प्रकीर्तिताः।
एते सर्वेर्बुदादेव्या एकपंक्त्या नियोजयेत् ॥
पाण्डुविषयजातेन मध्यमो बलिभूषणे।
सप्तविंशः कृतस्तेन एकेन परमेश्वरी ॥
खड्गदेवेन दश स्मृता भोह्यदेवेन चतुर्दश।
पञ्चाशद्धि स्वदेव्या तु दशधारा शिवेन च।
एतद्वारक्रमे सिद्धा एकपंक्त्या नियोजयेत् ॥
एवं संख्या च गोत्रज्ञः सन्तानविदितात्मभिः।
ज्ञात्वेदञ्च प्रयत्नेन क्रमसम्बोधनार्थतः।
ह्येष्टेरष्टेद्विपञ्चाशन्मध्यमेन सप्तविंशतिः।
सप्तबालैश्चतुरशीतिर्दीक्षिताश्चिरसाद्भयः।
एतन्ते यो हि जानाति स भवेत् पश्चिमागृही।
अन्यथा चैव गोत्रज्ञानसिद्धिश्चैव जायते।
सुखाम्नायमिदं गोत्रमागमस्तत्र सूचकः।
पारम्पर्यकृतं गूढमसंख्यातं च पुस्तके।
अतः परन्तु ये शिष्यास्तेषां संख्या न विद्यते।
सर्वे चाज्ञाधराः सत्यमित्याह शाङ्करीपतिः।
यथाविधिविहीनेन(?)स्त्वलम्भ्यन्वयसेविनः।
तथा विपञ्च कान्ते सिद्धलिङ्गं भवत्यलम् ॥
लिङ्गान्येतानि धरण्यां यज्ञमिष्यन्ति सर्वदा।
येऽन्वयविधितो भ्रष्टा नरास्ते स्युर्न संशयः ॥

ABSTRACT OF THE TEXTS

I

KAULAJÑĀNANIRṆAYA

PAṬALA I.

The lacuna at the beginning of the Chapter does not permit us to make an idea of the subject that was treated in it. The last verse refers to the subject as creation (सृष्टिः). As the second chapter deals with destruction (संहारः) it is natural to suppose that the first really dealt with creation, though it is not customary with the Tantras to begin with the subject of creation. The second chapter opens with a conversation between the Bhairava and the Devī and the latter says that she has now learnt the system of creation and wants to learn about destruction (सृष्टियोगं मया ज्ञातं संहारं कथयस्व मे). The *Nirvāṇa Tantra* begins with the subject of creation. In the first chapter of the work it is related that creation takes place from different aspects of the Śakti of Śiva.

PAṬALA II.

The Devī wants to know how the destruction *(saṃhāra)* takes place. The Bhairava replies that it takes place when the fire called *kālāgni* burns upwards. It resides in the nether world within the mouth of the sea horse *(baḍavā)*. There are seven nether worlds below and seven heavens above and these fourteen worlds rest also within the body in the forms of *tattvas*. (At the time of destruction) The Śakti merges into Śiva who himself is then merged into the *Kriyāśakti*. The two aspects of Śakti, *Kriyā* and *Icchā* merge into the *Jñānaśakti*. In this state it is the ultimate Śiva *(paraḥ śivaḥ)* who alone remains. The world then ceases to exist.

PAṬALA III.

This chapter mainly deals with the characteristics of Kula. The mind and the sight are united. The Śakti, vital wind, elements, sight etc., all disappear in the object of meditation.

Then follow the definitions of sthāna, dhyāna, varṇa, and pada. and the description of the lotuses of 4, 8, 12, 16, 64, 100, 1000 and of higher number of petals. Above these lotuses is conceived an all-pervading space, undivided and spotless. Creation takes place according to its will and everything merges into it at the time of destruction. This is why it is called liṅga. This undivided maṇḍala or sphere is free from change, free from growth and decay —it is mindless but still omniscient. It is the repository of all colours though itself has no colour.

Then follows the description of the *liṅga* which is to be worshipped. It is not the *liṅga* made of any earthly thing but the mental or *mānasa liṅga* which is important and should be worshipped not with external but with mental offerings.

PAṬALA IV.

The Devī wants to know how the different mystic powers can be attained. These powers are the power to make net (i. e., bondage) ineffective, the power to chastise or to do good to others, the power to enter another body, the power to take away, the power to make an image speak and the power to break pots and stone.

The Bhairava replies that these powers can be attained by practising different kinds of *mantras* and cultivating various powers of the *nāda* and *bindu*. The practice of various *mudrās* are also suggested.

PAṬALA V.

On being asked by the Devi how errors can be dissipated the Bhairava replies that it can be done through the practice of *dhyāna* or meditation. In this connection the Bhairava explains the different yogic *cakras* or lotuses of which the topmost is conceived as white, placed in the midst of the ocean (or the space) and the ambrosia trickles from it through the space to purify and strengthen the body. This is the lotus which has a thousand petals. The different actions of the ambrosia that trickles from it and the different experiences made when that lotus is attained are then described. Then follow the descriptions of other lotuses, those of 16, 12, 10, 8 and 5 petals. While these lotuses are attained different colours are reached and these colours lead to different kinds of powers. In course of the dhyāna when the *bindu*, *nāda* and *śakti* are realised separately success is at once attained both in worldly and spiritual matters and different kinds of spiritual powers are achieved.

PAṬALA VI.

The Devī desires to know the characteristics of the Jīva, his nature, colour, measure, and the place where he resides and ultimately merges in.

The Bhairava describes the Jīva as one who is eternal and without decay and impurity. He is the ultimate atom, the Śiva, the all embracing, the best being, the Haṃsa, the Śakti individualised, the mind, the *prāṇa*, the *buddhi* the *citta* and the vital wind residing in all beings. He is called Jiva as long as he resides within the body and when he leaves the body he is called the Śiva. All that relates to it is Kaulika and all right knowledge about it leads to emancipation as well as to the attainment of various divine qualities (*aiśvarya*).

The Devi next wants to know how the effect of time (kāla) can be overcome.

The Bhairava replies that by extending the top of the tongue up to the Brahma-randhra and thus drinking the ambrosia which is contained therein death can be conquered within a month. If one inhales the air by extending the top of the tongue up to the palate one can get rid of serious diseases within six months. One can also thus attain the power of knowing the past and future, hearing from a distance and can also get a control over the effect of poison. It is further recommended that if during all activities the tongue should be taken in as that only leads to the attainment of different powers.

PAṬALA VII.

The Bhairava being asked by the Devī how physical decay can be stopped and how disease and death can be overcome recommends certain yogic practices which are not quite clear. He says that through these practices certain powers can be attained and these are: to be loved by all, the power to remove disease, the power of a poet, to be able to speak in a way as to be appreciated by all, to be able to hear from a distance, to be able to rise above the earth, to able to associate with the yoginīs, to be able to remove the effect of age, to be able to possess furious speed, to have the power to assume various forms, etc. When the knowledge of *kula* is attained one should no more keep the mind under control, because the Kulaśāstra is beyond the reach of illusion, the Guru, the *mantra* as well as Śiva are all beyond illusion. So after attaining this knowledge whomsoever one may touch with hand and whatever one may see with the eyes all become purified through the effect of the rays of the ultimate *bindu*.

PAṬALA VIII.

The Devī wants to know how Kula is produced within Akula and how the different kinds of Śaktis—Kṣatrajā, Pīṭhajā, Yogajā,

Mantrajā, Sahajā and Kulajā may be invoked. She also enquires how the worship of the Guru may be performed.

The Bhairava replies that the Śaktis are to be invoked in lonely places amongst flowers and incense with different kinds of offerings. These Śaktis are of two kinds, external and internal, (*bahisthā* and *dehasthā* or *ādhyātmā*).

The Bhairava emphasises the worship of the internal Śaktis.

Then follows an enumeration of the Siddhas connected with Kṣatra, Pīṭha, Upapīṭha, Sandoha or such other holy places, and the mantras with which they are to be invoked.

There are eight vidyās or mantras and by cultivating them and their 64 combinations the eight *cakras* can be gradually attained. The first Cakra leads to the association with Yoginīs, the second leads to the power of attraction, the third gives the power of entering into other bodies, and the other Cakras also similarly lead to various supernatural powers.

PAṬALA IX.

The Bhairava promises to enumerate the names of Gurus and the Siddhas as well as those of the various categories of Yoginīs.

Then follow the lists of the names of Siddhas sacred to the school.

PAṬALA X.

The Devī wants to know more about the *cakras*, their place, application and utility. The Bhairava in reply first of all describes the seven categories of *bīja mantras* related to the first seven *cakras*. The initial letters of the different series of mantras are, kṣa, la, ha, sa, ṣa, śa, va, and hla. They are situated in the Brahma-randhra, forehead, between the two eyebrows, the mouth,

the throat, the heart, the navel and the place where the lotus stalk has its root namely the *mūlādhāra* respectively. These are the places of the eight cakras.

The Bhairava next speaks about the meditation on these *cakras*. The first *cakra* which has eight spokes and is like a lotus is free from all contradictory thoughts, and when fixed on it the mind attains equilibrium and a variety of powers. The second which has also eight petals can stop death, give the power to assume different forms etc. The third is conducive to the attainment of freedom from the nine *tattvas* and other powers as well as the fulfilment of one's desire within six months. The fourth called the *śāntika cakra* increases pleasure and happiness, brings immortality and sure power over death and diseases etc. The fifth which has the colour of smoke sets the three worlds in motion, takes away the power of speech from others and can stop the activity of an entire army. The sixth *cakra* has the colour of the heated gold, gives the power to attain success at will as well as other kinds of powers. The seventh which has the brilliance of a full moon and the eighth called the *Mahācakra* are also conducive to the attainment of various powers, the most important of which is the conquest over death.

PAṬALA XI.

On being asked about sacred food the Bhairava replies that in this matter (?) one should not observe any duality (?) and should be devoted to the practice of *advaita*. As sacred food there are the five *amṛtas* which are prescribed by the *Kulācāra*. There are also five pure things: *viṣṭha* (*viṣṭhā*), *dhārāmṛta*, *śūkra*, *rakta* and *majjā*. As the daily food the best are—*gomāṃsa*, *goghṛta*, *rakta*, *gokṣīram* and *dadhi*. One should besides eat by any means—**श्वान, माज्जीर, उष्ट्र, शृगाल, हय, कूर्म, कच्छ(प), वराह, वक, कर्कट, शलाकी, कुकुट, शेरक, मृग, महिष, गण्डक**, and as many kinds of fish as available. As regards the drinks the best are those prepared from the tree, the root, the

flower and the fruit and for daily use the best are पे(पै)ष्टी, माध्वी and गौण्डी। These should be used strictly in accordance with the prescription of the *advaita* practice(?).

PAṬALA XII.

The Bhairava speaks about the *Caryā* (mystic practice), and the different kinds of vessels to be used by the Sādhaka. The Sādhaka may behave like a child, a mad man, a king, a kaśmala (one who is in a swoon), a man independent of all, a hero, a Gandharva, or a naked man. He may do whatever he likes. Knowing that Kula resides in Akula he should worship the Bhairava and his own Guru. He should resign everything to the Guru(?).

The vessels for drinking which are prescribed for a Kaula are those made of earth, tortoise shell, brass, copper, iron, gold, silver, pearl, shell, glass, horn, wood, stone, and the skull of Viśvāmitra (cocoanut ?).

PAṬALA XIII.

The Bhairava speaks on emancipation (*mokṣa*). One should always utter the expressions *haṃsa haṃsa*. The three worlds are pervaded by him (the haṃsa). The world is placed in him. When he is known omniscience is attained, nobody can attain emancipation without knowing him. He whose mind has been turned upwards can alone attain *mokṣa*.

PAṬALA XIV.

[It begins with *Devyuvāca* which seems to be wrong, because what follows is the speech of the Bhairava. It seems that the beginning of the chapter containing the question of the Devī is lost].

(1-14)—Instructions about the Sādhakas to whom the knowledge of the Kula should be given. Disciples should be carefully

chosen. (15-33)—Instructions about the practices of the Kaulas called *Vṛṣanottha-Kaula*. It consists in the realisation of different Cakras within the body like the Mūlacakra, Devīcakra, Ādhāra-cakra, Brahmagranthi, and the Cakra above it which when attained make the hairs stand on end. Each of these Cakras leads to the attainment of various yogic powers.

(34-36)—The practice of the Kaulas called *Bahni-Kaula*; (37-43)—the practice of the Kaula school(?) called *Kaula-sadbhāva*; (44-48)—the practice of the Kaulas called *Padottiṣṭha-Kaula*; (50-58)—the description of a higher Cakra probably as practised by a different sect of the Kaulas; (59-90)—the *Yoginī-Kaulas* and the different stations within the body which they attain in course of their yogic practices; the detailed descriptions of the experiences made in course of these practices.

PAṬALA XV.

The Devī wants to know how during the deluge the Bhairava saved himself. The Bhairava in reply describes the Cakra called the Sahaja-Cakra or the Vajra which is situated within the circle of bones (*asthi-cakra*). By practising the yoga called Vajrayoga the Sādhaka can become as strong as the Vajra. The Bhairava then describes how this yoga can be practised.

There is no more destruction when the Śakti enters the interior of the *nālikā*. There is no more decay or suffering from disease. One becomes then immortal. So when there is universal destruction he watches everything and as his body becomes as strong as the Vajra he himself has no destruction. In fact, he becomes the master of creation and destruction (21-27).

PAṬALA XVI.

The Devī is desirous of knowing the activities of the Bhairava and the revelations made by him to his devotees in different places like the *Kṣatras*, *Pīṭhas* etc.

The Bhairava says that there are three Pīṭhas—Śrī Śaila, Mahendra and Kāmākhyā, and that he is always near these places to favour the Sādhakas. The Bhairava then describes his *avatāras* through ages for revealing the Kaulāgama.

He then speaks in details of his *avatāra* as Matsyaghna in Candradvīpa and the circumstances under which the present Kaulāgama was revealed.

PAṬALA XVII.

The Devī wants to know about the determination of *ātman* (*ātmavādasya nirṇayam*).

The Bhairava first determines the meaning of the word *haṃsa* and the different letters constituting it (6-10). The *haṃsa*, the master of creation and destruction, generally lives above and below but at the end of the 12th(?) when destruction takes place lives quiet within the heart like water within a pot. It then moves at its will. This is the Sahaja *tattva* which is everywhere the same. The characteristics of the *haṃsa* can be determined by placing the ear against the heart and recognizing the divine sound in the throat. The *haṃsa* thus lives within the body in the shape of *Kuṇḍalī* spreading from the lowest zone up to the top of the head. He is pure, unaffected and without any decay. He is immeasurable, inconceivable, and though he has no embryo he is himself the embryo of all and is ever blissful. Though he moves in the living beings who are themselves subject to human failings he himself is not subject to anything. He can neither be wounded by the weapon nor cut by the strongest *cakra*; he can neither be broken by the Vajra nor burnt by fire and he has no death and no human failings. He is the *jīva, pudgala, haṃsa, Śiva, manas, ātman* etc. He is Śiva but he roams on the earth by assuming the human body.

PAṬALA XVIII.

The Bhairava speaks on the *Kuladvīpa-vidhāna* which probably means the fortification of the Kula (?). He also speaks on the initiation *(abhiṣeka)* and the worship *(yajana)*. The details relate to practices which are not clear.

PAṬALA XIX.

The Bhairava speaks about the lotus seated within the body of the Siddhas. When the *cakra* of the Devī is attained the Sādhaka finds himself amongst the sixteen [yoginīs] of divine appearance. One who desires *mokṣa* should meditate on the good [yoginīs] in white robes. One who desires young age should meditate on dark colour and the maiden in red robes and painted in red sandal.

PAṬALA XX.

The Bhairava relates how *mokṣa* can be attained. When the *Śakti* through pressure rises up from the lowest station, passes through the region of the heart and throat, breaks up through the forehead, the *Jīva* forthwith attains the state of absolute purity. He then becomes the all embracing Śiva, the creator and the destructor and finds his own self as the ultimate reality. He has no longer any suffering, and is always full of happiness. The Bhairava then speaks of certain practices through which the Śakti is to be cultivated [4-8]. He then enumerates the different varieties of Śaktis—the *Icchā-śakti* which arises from Śiva, *Vyomamālinī, Khecarī, Vāmā, Kuṇḍalī, Jyeṣṭhā, Manonmanī, Rudraśakti, Kāmākhyā* and *Mātṛkā* composed of the sounds.

The Bhairava being asked to speak on the *Kriyāśakti* describes the nature of the *Śakti* of the Vīra (i.e., the heroic *Sādhaka)* in details. He then says that it is the *mahāliṅga*, the master of creation and destruction, it is the *bindu*, the unmoved of all *Śaktis*, seated within the body.

PAṬALA XXI.

On being asked by the Devi the Bhairava says that there are 55 kinds of *Kaula* practices. He enumerates the names of different branches of the Kaula school. [See the Introduction p. 33].

PAṬALA XXII.

A conversation between the Devī and the Bhairava on the merits of the present *śāstra*. It contains the essence of the knowledge which is manifold. This *śāstra* can be found in every house of the Yoginīs in Kāmarūpa and they practise, with its help, *nigraha, anugraha, siddhi-melāpaka* etc. This *śāstra*, which originally remained in the stomach of the Great Fish, and was revealed in Candradvīpa, is preached in Kāmākhyā.

PAṬALA XXIII.

On being asked by the Devī how the Yoginīs travel on earth the Bhairava says that they can assume the forms of different kinds of birds, animals and human bings. One should not be in an angry mood while speaking to either a maiden or a married woman. The married women who observe the prescribed rites and the maidens taken under the protection of the *kula* should be worshipped with care with different kinds of flowers.

PAṬALA XXIV.

The Devī wants to know the method of worshipping the Siddhas situated within the body. In reply the Bhairava says that according to the *Kaula* system the Siddhas belonging to the *Kula*, the Yoginīs, and the Rudra, all appertain to the *cakras* either in the heart or the head. They can be worshipped either externally with flowers, incense and different kinds of offerings or internally.

Akulavīra-Tantram, A

1-15. The Akulavīra and its greatness. It is the great shelter of beings merged in the world of transmigration. As all the rivers flow to reach the ocean so also all the religions end in Akulavīra. It is the receptacle of the whole world, the master of everything. Those who do not take shelter in the bliss of Sahaja *(Sahaj-ānanda)* and live ignorant, overcome by impurity and the bondage of illusion, satisfied with the Śāstras and are not devoted to the blissful idea of the Kaulas, those who are devoted to the different systems like the Nyāya, Vaiśeṣika, Buddhism, Jainism, Somasiddhānta, Mīmāṃsā, and the Tantras of the five currents, those who are followers of the *Vāma* and *Dakṣiṇa* mārgas, Itihāsa, Purāṇa, Bhūtatattva, Gāruḍa, and the different Śaivāgamas—they all are sinful because these systems are without any value as they contain lies, and erroneous sayings. The Akulavīra is all-knowing. All spiritual success lies in it. When this Akulavīra is attained in all its aspects, the mind becomes quiet, the objects of the five senses, and all thoughts disappear. It is free from both *bhāva* and *abhāva*, rising and setting, and is full of peace. This is Akulavīra, the ultimate receptacle of everything.

15-21. (When the Akulavīra is attained) There is no more breaking through the *cakra* located in different parts of the body, there are no more the different nāḍis like *iḍā* and *piṅgalā*, there is no more opening the eyes and no more looking at the end of the nose. In this state there is no longer any need of controlling the vital air in various ways. There is no longer any need of *nyāsa* and *mudrā*. There is no sender and the sent. That state is beyond any perception.

22-23. It is thus free from contradictory qualities, and has neither any cause nor analogy. It is neither far nor near,

neither full nor empty, neither more nor less. It has no characteristics and in it there is no object to be visualised. It is the Akulavīra.

24-26. This Akulavīra is the receptacle of *Samarasa*. He who has been thus placed in the Akulavīra and has realized the *Samarasa* attains the state of the supreme gods like Brahmā, Hari, Īśa, Rudra, Īśvara, Śiva, Soma, Arka and Agni. He himself is Sāṃkhya, Purāṇa, Arhanta, Buddha in person and he himself is the Deva, the Devī, the disciple, the preceptor, and himself the meditation and the object of meditation.

27-34. Man attains success in his spiritual quest according to his own ideal. ···When the Akulavīra is realized he sees both in and out the same form everywhere—a form which has no break, no shadow, no difference in state, and is free from growth and decay. It is without any attributes, quiet, beyond the *tattvas* and beyond the reach of any impurity. He is all-knowing, complete in himself, undiminished, free from cause and effect, inconceivable, beyond illusion, without any basis in the material world, all-pervading, the *samatvam*, absolutely undisturbed and having no positive and negative aspects.

35-38. In this state there is no mind, no knowledge of discrimination, no thought, no consciousness, no sense of time and its function, no Śiva-Śakti, no sense-organs, neither any happiness nor misery, neither any *rasa* nor *virasa*, neither any sun nor shade, neither any cold nor heat. In this state there is neither any appearance nor disappearance of thoughts and no limit is then visible.

39-41. It is the *advaita*, which is unmoved and calm, which is not vitiated by the existence of the second near it. In this state there is no feeling of oppression, and no knowledge of contradiction. He has no longer any lord but is the lord of all···all is full of *samarasa* and there is Akulavīra alone.

42-46. He who has been placed in such a state is free from the bondage of the world. He has no longer any father nor mother

he has no friends nor gods. He has no longer any need of sacrifice, religious fasting, and sacred rite. He has merged into the Akulavīra after stopping the influx of illusion. He has no need of any meditation, worship, religious bathing, *homa* or any other conventional religious rites.

52-55. Akulavīra cannot be communicated to anybody. It is to be realised and as long as it is not realised the people roam about in this world under the influence of illusion. The knowledge of Akulavīra is a knowledge without any duality, a knowledge which is immeasurable and devoid of any form.

65-69. (When the Akulavīra is realized all senses of discrimination disappear). There is then neither any self nor anything appertaining to self, there is neither the fettered nor the fetter, there is no doer. There is no sense of time, there is neither any existence nor destruction. In this state there is then no like or dislike. The Yogin is then like the fire that roams in the forest at its will.

76-84. The mind should not be disturbed in any way. There is no question of any pity. There are people who care for dharma, śāstra, the world, the way, piety, success, knowledge, the knowable, and distinguish between the pure and the impure, the devotion and the devoted, the tattva and the meditation etc., but such people are only fools, they go away from the right path and suffer from disappointment, so long as they do not attain the only knowledge of the Akulavīra. When that knowledge is attained there is no more any transmigration just as a burnt seed does no more germinate or a tree cut at the root no more grow.[1]

---

1. I do not give any summary of the *Akulavīra-Tantram*, B., as it will be only repetition of the same topics.

III

KULĀNANDA-TANTRAM

The Bhairava speaks on different yogic practices and experiences like *pāśastobham, bedham, dhūnanam, kampanam, khecaram, samarasam* and *balīpalitanāśanam.*

Pūrabheda—there is a lotus with 64 petals at the top of the head (the place of Brahman). When the mind is fixed on it and it looks at the flames of the lamp the divine sight is at once obtained.

The other powers are similarly attained by fixing the mind on the different cakras.

IV

JÑĀNAKĀRIKĀ

PAṬALA I.

Mokṣādhikāra—The ideal of the Yogins is being described. Those who want liberation are free from the influences of all the senses. They have no need of the mantras and attain a state which is all-knowing, quiet, free from the influx of *karman.* This is the state of Brahman, Viṣṇu, Rudra, Īśvara and Śiva. This is a state in which no sense of differentiation and knowledge is free from all contradictions and there is no restlessness. *Mukti* is beyond the reach of the world of transmigration, free from restlessness, and is a sure state which is undisturbed and quiet. The men who are free from the knowledge of contradiction attain mokṣa. Āśraya is bondage and so *mukti* is devoid of any āśraya or basis (in the material world).

PAṬALA II.

Dharmādharma-vicāra—The citta which is free from the knowledge of differentiation has no *āśraya* or bondage. The āśraya of the citta is the illusion (dvandva). The mind is of three kinds—rājasa, tāmasa, and sāttvika. These are the three dharmas which characterize the mind, the tāmasa is characterized by restlessness, the rājasa by movement and the sāttvika by a state of rest. In the fourth state the mind is free from all the three guṇas and is characterized by nirvāṇa. Then follows a detailed description of this state of the mind. Emphasis is laid on its *nirvikalpa* character in various ways. Dharma and adharma (two) are the bondage or *pāśa* of the mind. Dharma takes one to the heavens whereas adharma to the hell and therefore both of them bind one to any of the three worlds. But he who abandons them is at once emancipated. Other characteristics of the dharma and adharma are also given.

PAṬALA III.

Caryādhikāra—The Yogin should stay in solitary places like Ekaliṅga, cremation ground, the confluence of rivers, empty house, the cave, the shade of a tree, the junction of roads or the sea shore. The Yogin should travel alone in such places, naked, with hairs let loose, mind pleased through intoxication and wearing garlands of flowers.

The Kaulika liṅga is that which is the symbol of the world, and in which all become dissolved. This liṅga is not made of any of the materials like stone, gold and silver. It is the liṅga within the body (*dehaja*) which is one and there is no second. This is *Ekaliṅga*.

Śmaśāna or the cremation ground is the body when it rests on the two movements of the vital air.

When the vital air moves upwards it is the Gaṅgā and in its downward movement it is the Yamunā. The meeting place of these two rivers within the body is the confluence referred to.

The empty house—*śūnyāgāra* is the body when the incorporeal tattvas are realized within it.

The cave or *guhāvāsa* is the body when it becomes the receptacle of secret knowledge.

The root of the tree—*vṛkṣamūla*—it is not the tree outside. The body is called the tree and the feet and hands are its branches. Its upward root is the mouth.

The meeting place of four roads (*catvara*) means the union of the four Śaktis: Jayā, Vijayā, Ajitā and Aparajitā within the body.

The sea-shore—when the bindu proceeds upwards and from the moon to the sun and from the sun to the sky the sea-shore is attained.

When the Yogin becomes free from the influence of illusion (avidyā) he is called naked; when he attains the path of *mukti* by abandoning the various sorts of bondage he is called *muktakeśa*. The wine with which he gets intoxicated is the *amṛta*. The mystic letters are the beads and the thread which makes them into a garland is the *Śakti*.

CORRECTIONS

Introduction			
p. 1. *l.* 14	Marshall	...	Marshal
2. 3 (from bottom)	later local man	...	a later local man
33. 13	Romakupādi kaulika	...	omit,
33. 15	Padottistha-	...	*Padottiṣṭha*
49. 13	धननन्तु	...	धूननन्तु
Texts			
2. 3	बड़वामुखमहत्वञ्च	...	—मध्यञ्च
8	संहारन्तु पदान्यस्तं	...	—यदा न्यस्तं
	सृष्टियोगं पदा-	...	—यदा —
4. 3	दृष्टि लक्षैर्लयं	...	दृष्टिर्लक्षैर्लयं
4. 8	[तथैव च]	...	नभस्तले
5. 18	कुलाज्ञक—	...	कुलज्ञान-
8. 8	बिन्दुनाद्[स्त]तथा	...	बिन्दुनाद[स्त]था
12. 5	ध्यानयुक्त पदा भवेत्	...	—यदा भवेत्
15. 6	संस्थितम् [:]	...	संस्थितम्
16. 18	यावद्ब्रह्मविलङ्घतः	...	याद्ब्रह्म-
18. 2	देव्याश्चक्रगतं चिन्त्य [?]	...	—चित्तं
23. last 2 lines	कम्बइ पद्	...	कम्बाइ पाद्
	मङ्गल इपाद्	...	मङ्गलाइ पाद्
27. 36	मुक्तिमुक्ति	...	भुक्तिमुक्ति
39. 42	ाद्वौकसः	...	दिवौकसः
45. 15	पृछितं	...	पृच्छितं
46. 22	भून्मागं[?]	...	भूत्यागं
49. 59	पदाभ्यस्त	...	यदाभ्यस्त
51. 85	ताभ्यमानञ्चबोध्यते	...	-ञ्च बोध्यते
52. 88	पञ्चश्रोतात्मक	...	पञ्चस्रोतात्मक-
55. 13	अतसी-	...	अतसि-
56. 22	निर्मक्तो	...	निर्मुक्तो
57. 3	भक्ष्याणां	...	भक्तानां ?
58. 11	सदा शिव	...	सदाशिव

15	निश्रृतं	...	निसृतं
20	त्वत्त मातु	...	त्वां उमातु
1. 4	नाथ	...	नाथं
1. colophon	ज्ञाननिर्णित ; विनिर्गते	...	ज्ञानस्य निर्णिति-विनिर्गतं
59. 21	कामरूपी	...	कामरूपे
60. 30	गृही	...	गृहे
32	महामांसेन	...	महामत्स्येन [?]
33	मत्स्यसत्तानां	...	मत्स्य[:] सत्तानां
36	कुलागमे	...	कुलागमं
36	ज्ञान वर्जिता	...	ज्ञानवर्ज्जिताः
	देव्युवाच	...	to be omitted.
60. 37	ब्राह्मणोऽस्ति	...	ब्राह्मणोऽपि
61. 47	मत्सादरम् (?)	...	मत्स्योदरम्
65. 19	-विवर्ज्जितम्	...	विवर्ज्जितम्
72. 2	भेदमयाति	...	भेदमायाति
85. 11	सर्वसिद्धिश्च	...	सर्वसिद्धिश्च
87. 40	उन्मना मद्वर्ज्जितम्	...	उन्मनमनवर्ज्जितम्
88. 45	करोताति	...	करोतीति
92. 74	अचिन्त्यमित्याह	...	अचिन्त्यमित्याहुः
92. 88	निर्गणञ्च	...	निर्गुणञ्च
92. 91	कौशिकेषु	...	कौलिकेषु ?
98. 59	मनोवृद्धि	...	मनोवुद्धि
	त्तिता	...	त्तिप्त्वा
99. 69	पिण्डबधाञ्च	...	पिण्डबद्धाश्च
104.116	रुद्रश्चैव	...	रुद्रश्चैवे—
106.140-142	omit the numbers given to the verses.		
107.6 ; 108.16	मनसा रोध्य	...	मनसारोप्य (?)
111. 46	खरबिन्दु—	...	स्वरबिन्दु-
120. 11	गङ्गा यम्ना [?]	...	गङ्गा यमुना—
120. 18	चत्वारं	...	चत्वरं

कौलज्ञाननिर्णयः

प्रथमः पटलः

*　　　*　　　*　　　*

मूलाङ्गुष्ठनखाग्रश्च एते तत्त्वसन्तति [:] ।
अष्टादशविधं देवि ज्ञानञ्च कुलगोचरे ॥
कथितं सृष्टिसंयोगं यथा तथा न भैरवि ।
किमन्यं पृच्छसे नाथ सुगोप्यं प्रकटीकृतम् ॥

इति ज्ञाननिर्णितियोगिनीकौलम्महच्छ्रीमच्छन्नपादावतारिते चन्द्रद्वीप-
विनिर्गते प्रथमः पटलः ॥

द्वितीयः पटलः

देव्युवाच—

पञ्चाग्नितपसं तप्तं वर्षकोटिरनेकधा ।
तपस्तदद्य मे सम्यक् त्वत्प्रसादेन भैरव ।
सृष्टियोगं मया ज्ञातं संहारं कथयस्व मे ॥ १

भैरव उवाच—

साधु त्वां कथयिष्यामि संहारन्तु यथा भवेत् ।
कालाग्निरुद्रसंज्ञा तु नखाग्रे नित्यसंस्थितम् ॥ २ ॥
यदा प्रज्वलते ऊर्द्ध्वं संहारन्तु तदा भवेत् ।
बडवामुखमहत्त्वश्च पाताले सहसंस्थितः ॥ ३ ॥
सप्तपातालमुद्दिष्टं तस्योर्द्ध्वे स्वर्गसंस्थितम् ।
एतानि कथिता भद्रे भुवनानि चतुर्द्दश ॥ ४ ॥
ज्ञातव्या देहमध्ये तु तत्त्वरूपा स्थिता प्रिये ।
सर्व्वज्ञा [यत्र ?] संलीनं लयश्च शक्तिगोचरे ॥ ५ ॥
शिवमध्ये गता शक्तिः क्रियामध्यस्थितः शिवः ।
ज्ञानमध्ये क्रिया लीना क्रिया लीयति इच्छया ॥ ६ ॥
इच्छाशक्तिर्लयं याति यत्र तेजः परः शिवः ।
संहारन्तु इमं भेदेन कथितन्तव शोभने ॥ ७ ॥
संहारन्तु पदान्यस्तं क्रुद्धः संहरते जगत् ।
सृष्टियोगं पदान्यस्तं सृजत्येवं चराचरम् ॥ ८ ॥

Ms. 1. -णेकधा ; 3. उर्द्धं ; 7. यत्रः, इम भेदे ; 8. संहृते ।

अधस्था संस्थिता भुक्तिः ऊर्द्धं मुक्तिर्वरानने ।
पूर्व्वं यत् सूचितं देवि सृष्टियोगं मया तव ॥ ९ ॥
सृष्टिसंहारन्यायेन कुलाधारमुपवर्णितम् ।
किमन्यं पृच्छसे नाथे सुगोप्यं प्रकटीकृतम् ॥ १०

इति ज्ञाननिर्णितियोगिनीकौलम्महच्छ्रीमच्छ्वपादावतारिते चन्द्रद्वीप-
विनिर्गते द्वितीयः पटलः ॥

Ms. 9. पूर्व्वयन् ; 10. कुलाधा- ।

तृतीयः पटलः

देव्युवाच—

कुललक्षं महेशान आत्मसम्वित्तिपूर्व्वकम् ।
एतन्मे संशयो नाथ प्रसादीभव शङ्करः ॥ १ ॥

भैरव उवाच—

शृणु मेकाग्रचित्ता कुललक्षन्निगद्यते ।
यत्र दृष्टिर्मनस्तत्र भूतेन्द्रियमपुद्गलः ॥ २ ॥
स्वशक्तिजीवभूतानि दृष्टिलक्षैर्लयं गता ।
स्थानं ध्यानञ्च वर्णञ्च लक्षञ्चैव चतुष्टयम् ॥ ३ ॥
पिण्डसंज्ञा भवेत् स्थानं ध्यानन्तत्पदमुच्यते ।
वर्णरूपं विनिर्द्दिष्टं लक्षं वै रूपवर्ज्जितम् ॥ ४ ॥
पिण्डञ्चोपपदरूपं रूपातीतं वरानने ।
स्थाने स्थाने स्थितन्देवि एकैकस्य चतुर्व्विधम् ॥ ५ ॥
चतुष्पत्रञ्च अष्टारं द्वादशारं वरानने ।
पञ्चारं षोडशारञ्च चतुःषष्टिदलम्प्रिये ॥ ६ ॥
शतपत्रं सुशोभाढ्यं सहस्रं दलशोभितम् ।
कोटिपत्रं सुतेजाढ्यं तस्योर्द्ध्वे अन्यथा शृणु ॥ ७ ॥
अर्द्धकोटिसमायुक्तं कोटित्रयसमन्वितम् ।
कर्णिकाकेशरैर्युक्तं दीप्यमानं [तथैव च] ॥ ८ ॥

Ms. 2. -मपुङ्गलः ; 6. चतुर्षष्ठि- ।

तस्योर्द्ध्वं व्यापकन्तत्र नित्योदितमखण्डितम् ।
स्वातन्त्रमब्जमचलं सर्व्वव्यापी निरञ्जनम् ॥ ९ ॥
तस्येच्छया भवेत् सृष्टिर्लयन्तत्रैव गच्छति ।
तेन लिङ्गन्तु विख्यातं यत्र लीनं चराचरम् ॥ १० ॥
अखण्डमण्डलं रूपं निर्व्विकारं सनिष्कलम् ।
अज्ञात्वा बन्धमुद्दिष्टं ज्ञात्वा बन्धैः प्रमुच्यते ॥ ११ ॥
उन्मनम्मनरहितं ध्यानधारणवर्ज्जितम् ।
प्रत्यक्षं सर्व्वदा नित्यं अतसिपुष्पसन्निभम् ॥ १२ ॥
सर्व्ववर्णमयन्देवं सर्व्ववर्णैर्व्विवर्ज्जितम् ।
ज्ञानगम्यं सदा देवि पारम्पर्य्यक्रमागतम् ॥ १३ ॥
कथितं देवि सङ्काशं कुललक्षं [तथा] स्थितम् ।
न काष्ठं मृण्मयं लिङ्गं न शैलरत्नसम्भवम् ॥ १४ ॥
न चित्तं रीतिकादिनी न हेमं लोहसम्भवम् ।
स्फटिकं मौलिकं वापि त्रपुं सीसकताम्रजम् ॥ १५ ॥
पुष्परागोद्भवादीनि ये चान्ये लोकपूजिताः ।
अष्टादश लोकशास्त्राणि क्रुराश्चाध्यात्मिकास्तथा ॥१६॥
तैस्तु यत् पूजितं देवि मनसापि न पूजयेत् ।
किं कारणं महादेवि पशवो ज्ञानवर्ज्जिताः ॥ १७ ॥
अज्ञानास्ते दुराचाराः कुलाज्ञकविवर्ज्जिताः ।
न तैस्तु सङ्गभोक्तव्यं न कुर्य्याद्द्रव्यसंग्रहम् ॥ १८ ॥
ब्रह्माद्यास्तु सुराः सर्व्वे असुराश्च तपोधनाः ।
यक्षगान्धर्व्वसिद्धाश्च तृणगुल्मपिपीलिकाः ॥ १९ ॥

Ms. 11. प्रमूच्यते ; 16. अष्टादशा- ; 17. पसवो- ; -वर्ज्जितः ; 18. कुलां-

ग्रहनक्षत्रतारादिजगत्स्थावरजङ्गमा[ः]।
निष्क्रान्ता बिन्दुमध्ये तु लौलीभूतन्तु तत्समम् ॥२०॥
सृष्टिसंहारकर्त्तारं तल्लिङ्गं सिद्धपूजितम् ।
स्फुरन्तन् निर्म्मलन्नित्यं अप्रमेयं सदोदितम् ॥ २१ ॥
ज्वलन्तं उल्कसदृशं विद्युत्तेजो नभस्तले ।
एतल्लिङ्गवरं ज्ञात्वा दृष्ट्वा मोक्षस्य भाजनः ॥ २२ ॥
पाषाणवृष्टिसंघातैर्महामेघैः सुदारुणैः ।
न नश्येदग्निना लिङ्गं न पतेद् वज्रताडितम् ॥ २३ ॥
एतन्तु पूजयेद्देवि कौलिकं सिद्धिमिच्छता ।
अर्च्चयेन्मानसैः पुष्पैः सुगन्धैर्धूपदीपितैः ॥ २४ ॥
अहिंसा प्रथमं पुष्पं द्वितीयेन्द्रियनि[ग्र]हम् ।
तृतीयन्तु दयापुष्पम्भावपुष्पञ्चतुर्थकम् ॥ २५ ॥
पञ्चमन्तु क्षमापुष्पं षष्ठं क्रोधविनिर्ज्जितम् ।
सप्तमं ध्यानपुष्पन्तु ज्ञानपुष्पन्तु अष्टमम् ॥ २६ ॥
एतत् पुष्पविधिं ज्ञात्वा अर्च्चयेल्लिङ्गमानसम् ।
भुक्तिमुक्तिमवाप्नोति देहलिङ्गार्च्चनेन तु ॥ २७ ॥
सिद्धिलिङ्गमिदं देवि देहस्थं प्रत्ययान्वितम् ।
मनोलिङ्गं सदा ध्यायेद् यां यां फलसमीकृते ॥ २८ ॥
तां लभन्ते न सन्देहो आत्मसम्वित्तिपूर्व्वकम् ।
एतत्ते कौलिकन्देवि देहलिङ्गस्य लक्षणम् ॥ २९ ॥

Ms. 22. सद्दृश- ; 23. -संहातै ; नस्येद्- ; यातो for पतेत् ; तादितम् ; 24. दीपित्तैः ; 26. विनीर्ज्जितम् ।

अन्यन्तु वर्ज्जयेद्देवि पाषाणं काष्ठमृन्मयम् ।
लौकिकम् मार्गसम्पन्ना सिद्धिमुक्तिविवर्ज्जिता ॥ ३० ॥
देहस्था वासना यस्य तस्यैवांशो कुलागमे ।
बहिस्था वासना यस्य सः पशुरङ्गरञ्जितः ॥ ३१ ॥
एतन्ते कथितं देवि नाम्ना ज्ञानस्य निर्णितिः ।
दातव्यं भक्तिसंयुक्ते न देयं भक्तिवर्ज्जिते ॥ ३२ ॥

इति ज्ञाननिर्णितियोगिनीकौलम्महच्छ्रीमच्छन्नपादावतारिते
चन्द्रद्वीपविनिर्गते तृतीयः पटलः ॥

Ms. 31. -वांसो ; सर्पशु- ; 32. -निर्णितः ।

चतुर्थः पटलः

देव्युवाच—

अद्य मे सफलञ्जन्म तपस्ततं सुरेश्वर ।
अद्य मे निर्म्मलन्देहं त्वत्प्रसादेन भैरव ॥ १ ॥
स्वगृहे स्वदेशे वा पाशस्तोभं यदा भवेत् ।
निग्रहानुग्रहञ्चैव क्रामणं हरणं तथा ॥ २ ॥
प्रतिमाजल्पनञ्चैव घटपाषाणस्फोटनम् ।
कथं मे सर्व्वसंक्षेपात्त्वमेव शरणङ्गता ॥ ३ ॥

भैरव उवाच—

साधु साधु महादेवि कथयामि महातपे ।
कुलपिण्डं समालिख्य नाडी नाडीमुखैः सह ॥ ४ ॥
विद्यामन्त्रमयं पिण्डं भुक्तिमुक्तिप्रदं शुभम् ।
नाडी नाडीमुखैर्व्वापि अधोर्द्ध्वं रेफदीपितम् ॥ ५
वायुविष्णु[ः] सबिन्दुश्च तप्तचामीकरप्रभम् ।
जन्ममण्डलसंलीनं ध्वान्ततेज[ः]समप्रभम् ॥ ६ ॥
साधकः साध्यदेहे तु पशुदेहे तु हृद्गतम् ।
करस्तोभादिकं भद्रे करोत्येवं चराचरैः ॥ ७ ॥
बिन्दुनाद[स्त] तथा शक्तिर्दीप्तध्यानमथापि वा ।
जन्ममन्डलसंलीनं ध्वान्ततेज[ः]समप्रभम् ॥ ८ ॥

Ms. 2. म-देशे ; 3. सरण- ; 6. तेजः- ।

साध्यदेहगतश्चिन्त्य निमेषार्द्धं स्तुभ्यते पशुः ।
ध्यात्वा विद्युल्लताकारं शक्तिवैं व्योमपञ्चके ॥ ९ ॥
स्तुभ्यते च जगत्सर्वं घटिकार्द्धं वरानने ।
शक्तिविज्ञानबेधेन मनाख्येन महात्मने ॥ १० ॥
बद्धा चैतत् पाशेन पर्वतानपि लालयेत् ।
परदेहे पराशक्तिर्नादेनाक्रम्य वेधयेत् ॥ ११ ॥
चलने बाल्यने चैव बध्वा मुद्राबन्धने ।
अतीतानागतञ्चैव पृष्टासौ कथयिष्यति ॥ १२ ॥
अकारादिहकारान्तं कुलपिण्डस्य भैरवि ।
शंखाभिषेकविज्ञानं दन्तकाष्ठादिकम्प्रिये ॥ १३ ॥
पुष्पाञ्जलिकरस्तोभमेकैकं वर्णदीपितम् ।
मारणोच्चाटनञ्चैव स्तम्भमोहादिकं प्रिये ॥ १४ ॥
शान्तिकम्पौष्टिकं वापि आकृष्टिश्च वशन्तथा ।
पञ्चाशवर्णसंयोगं ज्ञात्वा सर्व्वं कुरु प्रिये ॥ १५ ॥

हूं मारणं यूं यः उच्चाटनं रूं र ज्वरकरणं बुं व अध्यायनं लूं ल स्तम्भनं शूं श शान्तिकं षूं ष कीलनं त्रें त्त···त्तुं त्त पशुग्रहणं क्लीं त्णीं वशीकरणं क्लें त्णों त्तोभणं मोहनञ्च सों स सद्यप्रत्ययः सिद्धिः हो हः विषनाशनं ह्लो ह्लः रक्ताकृष्टियोगिनीनाञ्च जूं सः मृत्युञ्जयः···प्रतिमादिषु जल्पनं स्फोटनञ्च । स्त्रों शः पाश-स्तोभादिकं कामरूपिन्धं भ्रूं ल डाकिनीसिद्धिः भ्रुं र राक्षसी-सिद्धिः । लूं ल लाकिनी सिद्धिः, लुं क कुसुमालिनीसिद्धिः यूं य योगिनीसिद्धिः ह्रीं ह आकर्षणः ॥

Ms. 9. निमिसा- ; 15. सर्व्वं ; पञ्चास ।

एकैकेन तु बीजेन वर्णराशिं विभेदयेत् ।
कुरुते विभिदं कर्म्म यद्देवि मनसेप्सितम् ॥ १६ ॥
दीक्षान्तेष्टिककर्म्मेषु विपरीतं मातृकं [चरे]त् ।
योजयेत्तां कुलाधा[रं]तु सर्वं ज्ञात्वा दृढलक्षवित् ॥ १७ ॥
तेजोरूढम्परं लिङ्गं तं लीनं स्थापयेत् पशुः ।
स्वातन्त्र्यो मुक्तिमायाति सर्वंहृद्भवने तु सः ॥ १८ ॥
सर्वज्ञगुणसंपूर्ण इत्येवं भैरवोऽब्रवीत् ।
यत् त्वयापृच्छितम्भद्रे सुगोप्य सिद्धिकारणम् ॥ १९ ॥
गोपितव्यम्प्रयत्नेन दुष्टानाम्भक्तिवर्जितम् ।
न देयं भक्तिहीनस्य कौलिकीं सिद्धिमिच्छताम् ॥ २० ॥

इति ज्ञाननिर्णितियोगिनीकौलम्महच्छ्रीमच्छन्नपादावतारिते
चन्द्रद्वीपविनिर्गते चतुर्थः पटलः ॥

Ms. 16. यन्देवि ;

पञ्चमः पटलः

देव्युवाच—

मृत्युञ्जयम्महादेव कथयस्व प्रसादतः ।
अज्ञानतमसाच्छन्ना यथा भ्रान्तिर्विनश्यति ॥
कथयस्व महादेव भ्रान्तिनिर्नाशनं परम् ॥ १ ॥

भैरव उवाच—

येनैव ज्ञानमात्रेण ध्यानाभ्यासेन नित्यशः ।
सर्व्वद्वन्द्वविनिर्मुक्त स गताभ्यासतत्परः ॥ २ ॥
साधयेत् सकलार्थानां मनसा यत् समीहितम् ।
उत्तिष्ठ खड्गपातालं रोचनाञ्जनपादुकम् ॥ ३ ॥
गुटिकाकाशगमनं रसञ्चैव रसायनम् ।
अन्तर्द्धानम्भवेद्देवि तथान्यच्च रसायनम् ॥ ४ ॥
साधयेन्नात्र संदेहो ध्यानयुक्तपदा भवेत् ।
शृणु त्वं एकचित्तन्तु कथ्यमानं मया प्रिये ॥ ५ ॥
सितञ्च शीतलन्दिव्यं सुगन्धं भूरितेजसम् ।
चन्द्राह्लादकरं दिव्यम् आगच्छन्तं खमध्यतः ॥ ६ ॥
स्रवन्तं बहुरन्ध्रेण अचिरान्मृत्युजिद्भवेत् ।
न जरामरणन्तस्य व्याधिरोगो न विद्यते ॥ ७ ॥
लीलया सिद्धिभाग्योऽसौ भवत्येवं वरानने ।
क्षीरोदार्णवमध्यस्थं श्वेतं कमलविस्तरम् ॥ ८ ॥

Ms. 4. गुटिकाकास ; 5. -युक्तोव्यदा ।

सहस्रकोटिपत्रं वा तन्मध्ये आत्मानं बुधः ।
तस्मिंश्चैव निविष्टं तु सिताभरणभूषितम् ॥ ९ ॥
तादृशेनैव पद्मेन उपरिष्टाद्घटितम्प्रिये ।
क्षीरोदवि[शे]षैः सर्व्वैस्सिञ्च्यमानमनुस्मरेत् ॥ १० ॥
मुच्यन्ते सर्व्वरोगैस्तु जरामरणबन्धनैः ।
क्रीडते विविधैर्भोगैरिच्छारूपश्च जायते ॥ ११ ॥
अथान्यं सम्प्रवक्ष्यामि मृत्युञ्जयं विशेषतः ।
ध्यात्वा चन्द्रासनस्थश्च ऊर्द्धश्चन्द्रेण घट्टितम् ॥ १२ ॥
सीकरैः शीतलैर्दिव्यैः सिञ्च्यमानमनुस्मरेत् ।
जरामरणनिर्म्मुक्तं सर्वव्याधिविवर्जितम् ॥ १३ ॥
संवत्सरप्रयोगेण सामान्यं योगिनीकुलैः ।
अन्यश्च अद्भुतन्देवि श्रृणु त्वं कुलभाविनि ॥ १४ ॥
संपूर्णोपूर्णमापूर्णशशाङ्कपरिमण्डलम् ।
ध्यायमानमिदन्देवि जराव्याधिर्विनश्यति ॥ १५
अथान्यं श्रृणु कल्याणि यथातथ्येन भाविनि ।
ध्यायेच्चन्द्रमिदं देवि नाभिमूर्ध्नि च हृद्गतम् ॥ १६
अभ्यसेत् समचित्तस्तु अब्दमेकं निरन्तरम् ।
ततः स्वातन्त्रमायाति जरामरणवर्जितम् ॥ १७
पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि श्रृणु त्वं वीरवन्दिते ।
सहस्रदलशोभाढ्यं गोक्षीरधवलोपमम् ॥ १८ ॥
देव्या चक्रगतश्चक्रं तादृशं खेचरैः स्थितम् ।
अधश्चक्रसमारूढं ऊर्द्धचक्रेण प्लावितम् ॥ १९ ॥

Ms. 13. शीकरैः ; 14. प्रयोगेण ; मतभूतन्देवि- ; 17. -विवर्जितम् ।

सततमभ्यसेद् योगी सिञ्च्यमानश्च वि[शे]षैः ।
वलीपलितनिर्म्मुक्तः सर्व्वव्याधिविवर्ज्जितम् ॥ २० ॥
क्रीडते सः समुद्रान्तां स्वातन्त्र्यः सिध्यते प्रिये ।
अन्यदप्यद्भूतं देवि शृणुतैकाग्रमानसम् ॥ २१ ॥
षोडशारन्महापद्मं हिमकुन्देन्दुसम्प्रभम् ।
स्थाने स्थाने तु तं ध्यात्वा शिवाद्यावीचिगोचरम् ॥२२॥
बिन्दुधारानिपातैश्च विप्लवैः पूरितन्तनुः ।
निष्क्रान्तं रोमकूपैश्च गोक्षीरहिमसन्निभम् ॥ २३ ॥
न जरामरणन्तस्य व्याधिरोगन्न विद्यते ।
स्वातन्त्र्यः शिवतुल्यस्तु स्वच्छन्दगतिचेष्टितः ॥ २४ ॥
पूज्यते सुरवृन्दैस्तु दिव्यकन्यारनेकधा ।
गुह्यनाभिहृदि कण्ठे वक्त्रे मूर्ध्नि शिखान्तरे ॥ २५ ॥
मुण्डसन्धिगता देवि पृष्ठमध्ये त्रिदण्डकम् ।
एकादशविधा देवि चक्राणि च सहस्त्रिका ॥ २६ ॥
पञ्चारं अष्टपत्रञ्च दश द्वादश पत्रकम् ।
षोडशं शतपत्रञ्च कोटिपत्रं यथैव च ॥ २७ ॥
एभिः स्थाने समभ्यस्तं ददते विविधं फलम् ।
रक्तं वश्यं सदा देवि महाभोगप्रदायकम् ॥ २८ ॥
पीतं स्तम्भकरन्नाथे धूम्रमुच्चाटनं सदा ।
शुक्लमाप्यायने प्रोक्तं विशेषं शान्तिकारकम् ॥ २९ ॥
गोक्षीरधाराधवलं कथितं मृत्युञ्जये हितम् ।
तप्तचामीकरप्रभं पुरक्षोभादिकारणम् ॥ ३० ॥

बिन्दुनादतथाशक्तिरेवं ध्यात्वा पृथक् पृथक् ।
धर्म्मार्थौ काममोक्षौ च अणिमादिगुणाष्टकम् ॥ ३१ ॥
अतीतानागतन्देवि रूपस्य परिवर्त्तनम् ।
भवत्येवं न सन्देहो अभ्यासात् तद्गतस्य तु ॥ ३२ ॥
गुरुभक्तिर्योगिनीनां कुलकौलागमेषु च ।
अमरत्वं भवेद्देवि जयेन्मृत्युं न संशयः ॥ ३३ ॥
कथितं मृत्युञ्जयन्देवि सर्व्वज्ञानस्य निर्णयम् ।
गोपितव्यं प्रयत्नेन मर्त्यलोके नराधमे ॥ ३४ ॥
दुर्लभं सिद्धिसन्दोहं गोपितव्यं प्रयत्नतः ।
दातव्यं पूर्व्वसिद्धस्य अब्दमेकपरीक्षितम् ॥ ३५ ॥

इति ज्ञाननिर्णितियोगिनीकौलम्महच्छ्रीमच्छन्नपादावतारिते
चन्द्रद्वीपविनिर्गते पञ्चमः पटलः ।

षष्ठः पटलः

देव्युवाच—

अद्य मे सफलं जन्म मम देहे कुलेश्वर।
त्वत्प्रसादेन कौलेश ज्ञातोऽहं कौलनिर्णयः ॥ १ ॥
अन्यानि ज्ञातुमिच्छामि वद मे जीवलक्षणम्।
कोऽसौ जीवः समुद्दिष्टः किं वा जीवस्वरूपकम् ॥ २ ॥
किं वर्णं किम्प्रमाणञ्च कस्मिन् स्थाने व्यवस्थितम्।
कस्मिंश्चैव लयं याति तत्सर्व्वं कथयस्व मे ॥ ३ ॥

भैरव उवाच—

शृणु त्वं वीरचामुण्डे वरं जीवस्य निर्णयम्।
स[:]परं निष्कलं नित्यं निरामयनिरञ्जनम् ॥ ४ ॥
परमाणुमुच्यते नाथो स शिवो व्यापकः परः।
स[:] जीवः परतरो यस्तु स[:] हंसः शक्तिपुद्गल[:] ॥ ५ ॥
स[:] मनो मत्परं प्राणः स[:] बुद्धिश्चित्तमेव च।
समीरपूरको वायुः सर्व्वजीवेषु संस्थितम्[:] ॥ ६ ॥
देहस्थस्तिष्ठते यावत्तावज्जीवोऽपि गीयते।
स देहत्यक्तमात्रेण परं शिवो निगद्यते ॥ ७ ॥
नाभिस्थं हृदि कण्ठे च वक्त्रनासापुटन्तथा।
कर्णस्थं श्रूयते देवि पारम्पर्य्यक्रमागतम् ॥ ८ ॥
कौलिकन्तु इदं देवि कर्णात् कर्णसमागतम्।
अनेन ज्ञानमात्रेण श्रुतेन च वरानने ॥ ९ ॥

Ms, 1, देह ; 2, श्रतु ; जीवसमुद्दिष्ट ; 3, पुद्गल ; 6, संस्थितम् ; 7. शिव।

मुच्यते सर्व्वपापेभ्यो भवद्भिः समुपार्ज्जितम् ।
षण्मासादभ्यसेद्यस्तु काषायं बन्धवर्ज्जितम् ॥ १० ॥
अस्यापि शोकसन्तापजराव्याधिर्विनश्यति ।
सर्व्वव्याधिविनिर्मुक्तो योगिभिः सहमेलकम् ॥ ११ ॥
अणिमादिगुणैश्वर्य्यं सिद्धिश्च मानसी भवेत् ।
एतत्ते जीवमभ्यासं कथितं ते च भैरवि ॥ १२ ॥
कुलागमसुभक्ताय गुरुदेव्या प्रपूजके ।
सर्वभावोपपन्नस्य दातव्यं कृतनिश्चये ॥ १३ ॥
मायाविने शठे क्रूरे प्रपञ्चैर्लिङ्गिने तथा ।
न देयं कौलिकं सारं योगिनीनान्तु सम्भवम् ॥ १४ ॥

देव्युवाच—

सफलं अद्य मे नाथ तपो मह्यं सुरेश्वर ।
अद्य मे निर्म्मलं देहमज्ञानपटलाहतम् ॥ १५ ॥
प्रकाशितं महाज्ञानं यत्सुरैरपि दुर्लभम् ।
साम्प्रतं श्रोतुमिच्छामि कालस्य वञ्चनं शुभम् ॥ १६ ॥

भैरव उवाच—

अत्यन्तगहनं नाथे पृच्छितोऽहं त्वयाधुना ।
कथयामि न सन्देहो यथा मृत्युर्विनश्यति ॥ १७ ॥
प्रसार्य्य दन्तुरायान्तु यावद्ब्रह्मविलङ्घतः ।
अमृताग्रं रसाग्रेण दह्यमानसुधीरपि ॥ १८ ॥
मासेन जितयेन्मृत्युं सत्यं सत्यं महातपे ।
रसनातालुमूले तु कृत्वा वायुं पिबेच्छनैः ॥ १९ ॥

Ms. 15. तप ; 19. वायु ।

षण्मासादभ्यसेद्देवि महारोगैः प्रमुच्यते ।
अब्दमेकं यदाभ्यस्तञ्जरामृत्युर्विनश्यति ॥ २० ॥
अतीतानागतश्चैव दूरादिश्रवणन्तथा ।
विषं न क्रमते देहे दंशितोऽपि महोरगैः ॥ २१ ॥
स्थावरं जङ्गमं वापि कृत्रिमं गरलं तथा ।
छेद्यमानो न छिद्येत तद्गतो तन्मनो यथा ॥ २२ ॥
द्वौ राजद[?]मध्यस्थं बिन्दुरूपं व्यवस्थितम् ।
अमृतं तं विजानीयाद्वलीपलितनाशनम् ॥ २३ ॥
शीतलं स्पर्शसंस्थाने रसनां कृत्वा तु बुद्धिमान् ।
बलीपलितनिर्म्मुक्तः सर्व्वव्याधिविवर्ज्जितः ॥ २४ ॥
न तस्य भवते मृत्युर्योगयानपरः सदा ।
रसना तालुमूले तु व्याधिनाशाय योजयेत् ॥ २५ ॥
तिष्ठञ्जाग्रन् स्वपङ्गच्छन् भुञ्जन् मैथुने रतः ।
रसनं कुञ्चयेन्नित्यं स्ववक्त्रेण तु संयुतम् ॥ २६ ॥
न मृत्युर्भवते तस्य अब्दात् स्वच्छन्दगो भवेत् ।
हृदिस्थश्च मनः कृत्वा यावदुन्मनतां गतः ॥ २७ ॥
आगतं नाशयेन्मृत्युं घटिकार्द्धे वरानने ।
कालस्य वञ्चनं देवि सुगोप्यं प्रकटीकृतम् ॥ २८ ॥

इति ज्ञाननिर्णितियोगिनीकौलस्महच्छ्रीमच्छ्रवपादावतारिते चन्द्रद्वीप-
विनिर्गते षष्ठः पटलः ।

Ms. 21. विष ; 22. भुञ्जनो ; 24. वर्ज्जितम् ; 25. परतः ।

सप्तमः पटलः

देव्युवाच—

पलितस्तम्भविज्ञानं जरामरणनाशनम् ।
त्रितत्त्वं कथ मे नाथ त्वमेव शरणं गता ॥ १ ॥

भैरव उवाच—

पलितस्तम्भविज्ञानं शृणु त्वं वीरमातरे ।
देव्याश्चक्रगतं चिन्त्य[?] प्रतिपदायां शशिर्यथा ॥ २ ॥
शीतलं चन्द्रसंकाशं वर्त्तिस्तु घृतबोधिता ।
तत्र चैव शिखा लीना अस्थिचक्रे वरानने ॥ ३ ॥
भावयेत् केशस्कन्धस्थं लग्नं वै अञ्जनन्तथा ।
साद्रवं कृष्णरूपं च बलीपलितनाशनम् ॥ ४ ॥
द्वितीयं साम्प्रतं देवि शृणुष्वैकाग्रमानसा ।
आधारस्कन्धसंस्थाने योगं युञ्जीत शीतलम् ॥ ५ ॥
लीनं वै ब्रह्मरन्ध्रे तु कृष्णाञ्जनद्रवात्मकम् ।
आदित्यं शत्रुवत् पश्येत् सोमं वै मित्रवद् यथा ॥ ६ ॥
कृष्णाम्बरधरो नित्यं कृष्णध्यानात्मरञ्जितम् ।
भूगृहे निर्ज्जने स्थाने दंशमशकवर्ज्जिते ॥ ७ ॥
न [स्थाने] जनसङ्कीर्णे सर्पव्याघ्रविवर्ज्जिते ।
एकान्ते निर्ज्जने दिव्ये पुष्पप्रकरणशोभिते ॥ ८ ॥
सुगन्धधूपितं कृत्वा शाल्योदनजितेन्द्रियः ।
षण्मासाज् ज्ञायते सिद्धिर्योगिनीपदतत्समः ॥ ९ ॥

Ms. 1. विज्ञान ; नासनं ; 2. देव्या चक्रगतं ; 4. बलि ; 6. यामं ; 9. षण्मासाज्ञायते ।

कामदेवसमौपम्ये सुरकन्याप्रपूजितम् ।
ब्रह्मग्रन्थिस्थिताद्ये तां त्रीणि एव वरानने ॥ १० ॥
लीनां वै ब्रह्मखण्डे तु भिन्ननीलाञ्जनप्रभम् ।
द्रवेण रञ्जयेत् सर्व्वं रोमकूपादिकं प्रिये ॥ ११ ॥
ध्यानेन रञ्जितात्मा तु वृद्धोऽप्युन्नतयौवनः ।
भवत्येवन्न सन्देहः षण्मासाभ्यन्तरेण तु ॥ १२ ॥
पिङ्गग्रन्थिगतश्चक्रं षोड़शारं सुतेजसम् ।
साद्रवं कृष्णवर्णञ्च षोडशस्वरभूषितम् ॥ १३ ॥
खद्योतितगतादूर्द्ध्वं ब्रह्मरन्ध्रं लयं गताः ।
षण्मासासेवनाभ्यस्ताद् वृद्धोऽपि तरुणायते ॥ १४ ॥
भवते नात्र सन्देहः कामदेवद्वितीयकः ।
योगिनीस्थानमाश्रित्य असितं कृष्णवर्णकम् ॥ १५ ॥
अष्टपत्रद्रवश्चैव शीतलं चन्द्रसन्निभम् ।
केशस्कन्धकपालस्थं रञ्जयेत् तस्य तेजसा ॥ १६ ॥
अब्दार्द्धं वत्सरं वापि वृद्धोऽपि षोडशाकृतिः ।
जरामरणनिर्म्मुक्तो व्याधिरोगविवर्ज्जितः ॥ १७ ॥
योगिनीगणसामान्यास्टष्टिसंहारकारकः ।
कण्ठकूपस्थितोद्योतं ब्रह्मरन्ध्रलयं गता ॥ १८ ॥
साद्रवमञ्जनञ्चैव रोमकूपादिनिर्गतम् ।
अनङ्गस्यैव सौभाग्यं निगूढं सन्धिबन्धनम् ॥ १९ ॥
रोमाणि सततन्तस्य घनास्थिषु च जायते ।
प्रथमे जनवाच्छल्यं द्वितीये रुजनाशनम् ॥ २० ॥

Ms. 11. सन्देहं ; 17. शोदशाकृतिः ।

तृतीये च कवित्वं हि सालङ्कारमनोहरम् ।
चतुर्थे वाचकामित्वं दूराश्रवणं पञ्चमे ॥ २१ ॥
भूम्नित्यागन्तवेधं[?] षष्ठमन्यत् प्रकीर्त्तितम् ।
योगिनीमेलकत्वञ्च सप्तमे जायते ध्रुवम् ॥ २२ ॥
जरापहरणन्देवि अष्टमे भवते प्रिये ।
नवमे चण्डवेगत्वं दशमेऽनेकरूपधृक् ॥ २३ ॥
एकादशगुणं शान्तं त्रिविधा चैव वर्ज्जितम् ।
एकादशगुणोपेतं पूज्यतेऽसौ यथा शिवम् ॥ २४ ॥
इच्छयारोहणं कुर्य्याद्वर्णनं नृत्यमेव च ।
यतस्तत्रैव गन्तव्यं यत्र वा रोचते मनः ॥ २५ ॥
मनोरोधं न कर्त्तव्यं यदा ज्ञातं हि कौलिकम् ।
प्रपञ्चरहितं शास्त्रं प्रपञ्चरहितो गुरुः ॥ २६ ॥
प्रपञ्चरहितो मन्त्रः प्रपञ्चरहितः शिवः ।
एतत् कौलागमं नाथ अप्रपञ्चैः पशुः प्रिये ॥ २७ ॥
दम्भितमात्मनस्तैस्तु पुनर्दम्भयते परम् ।
केचिदज्ञानतो नष्टाः केचिन्नष्टाः प्रमादतः ॥ २८ ॥
केचि[ज्] ज्ञानावलयेन केचिन्नष्टैर्विनाशिताः ।
कम्पस्तोभे तथा रोषा मुद्रामुत्पतनन्तथा ॥ २९ ॥
भवते नात्र सन्देहः सप्तरात्रेण कौलवे ।
यां यां स्पृशति हस्तेन यां यां पश्यति चक्षुषा ॥ ३० ॥

Ms. 20. रोमाणि ; 21. श्रवण ; 22. मन्तत् ; 25. गन्तव्य ; 26. गुरुम् ; 27. नाथम प्रपञ्चैः ।

शुद्धं भवति तत् सर्व्वं परबिन्दुकिरणाहतम् ।
पलितस्तम्भविज्ञानं कथितं योगिनीप्रिये ॥ ३१ ॥
देव्या[ः] चक्रादि देवेशि ब्रह्मरन्ध्रावशा[नु]गम् ।
युक्तं कामकलादेवि पलितस्तम्भनं परम् ।
एतन्ते कथितं गुह्यं उन्मनज्ञाननिर्णितिः ॥ ३२ ॥

इति ज्ञाननिर्णितियोगिनीकौलम्महच्छ्रीमच्छन्नपदावतारिते चन्द्रद्वीप-
विनिर्गते सप्तमः पटलः ॥

अष्टमः पटलः

देव्युवाच—

अत्यन्तगहनं नाथ सुगोप्यं गुह्यमुत्तमम् ।
अकुले तु कुलं देवं कथं जातं हि भैरव ॥ १ ॥
क्षेत्रजा पीठजा वापि योगजा मन्त्रजा तथा ।
सहजा कुलजा वापि अष्टाष्टकमतन्तथा ॥ २ ॥
पूजाक्रमविधानन्तु कुलसिद्धं वद प्रभो ।
गुरुपूजाविधानन्तु सर्व्वं संक्षेपतो वद ॥ ३ ॥

भैरव उवाच—

शृणुष्वैकाग्रचित्तन्तु योगिनीवीरमातरे ।
एकान्ते विजने स्थाने पुष्पदामोपशोभिते ॥ ४ ॥
सुधूपधूपितं कृत्वा मत्स्यमांसरा ·· वम् ।
भक्ष्यभोज्यसमायुक्तो मदिरानन्दसंयुतम् ॥ ५ ॥
शक्तियुक्तो महात्मानः सहजा कुलजापि वा ।
अन्त्यजा वा महादेवि पृथग्भेदं वदाम्यहम् ॥ ६ ॥
विवाहं तु कृतं यस्य सहजा स तु उच्यते ।
कुलजा वेश्यमित्याहुरन्त्यजावर्ण अन्त्यजा ॥ ७ ॥
बहिस्था कथिता देवि आध्यात्म्यां शृणु साम्प्रतम् ।
गम्यागम्यप्रयोगेण मदनानन्दलक्षणम् ॥ ८ ॥
कुरुते देहमध्ये तु सा शक्तिः सहजा प्रिये ।
कुलजा किं न विज्ञाता वर्णराशिकुलात्मिकाम् ॥ ९ ॥

Ms.—3. सिद्धां ; 5. मत्समान्स ; 6. महादेवी ; 7. वेष्य ।

देहस्था त्रिविधा प्रोक्ता बहिस्था त्रिविधा प्रिये ।
अन्त्यजा संप्रवक्ष्यामि शृणु देवि यथास्थितम् ॥ १० ॥
शुद्धस्फटिकसङ्काशा मुक्तामाला खगेश्वरी ।
ऊर्द्धतीर्यक्संशुद्धा महाशक्ति सुतेजसा ॥ ११ ॥
एषा शक्तिर्महात्मान अन्त्यजा व्योममालिनी ।
ताम्बूलपूरितं वक्त्रं विलिप्तं मुक्तमेन च ॥ १२ ॥
श्रीखण्डं मृगमदश्च हृष्टसंतुष्टचेतसा ।
योगिनीवीरसंयुक्तं युग्मपात्रं पृथक् पृथक् ॥ १३ ॥
पूजयेत् तां चतुःषष्टिं पञ्चाशाष्टकमेवच ।
रक्ताम्बरधराः सर्व्वे केयूरकटकोज्ज्वलाः ॥ १४ ॥
योगिनीवीरचक्रन्तु यथाशक्त्या [प्र]पूजयेत् ।
इत्थम्भूतं कुलाचार्य्यैः कुलपुत्रैरधिष्ठितम् ॥ १५ ॥
पूजितव्या महादेव्या क्षेत्रजा तु व्यवस्थिताः ।
करवीरं महाकालं देविकोट्यं वरानने ॥ १६ ॥
वाराणस्यां प्रयागन्तु चरित्रैकाम्रकन्तथा ।
अट्टहासं जयन्ती च एभिः क्षेत्रैश्च क्षेत्रजाः ।
तेषां मध्ये प्रधानन्तु ये जाताः क्षेत्रजा प्रिये ॥ १७ ॥
ह्रीं श्रीं ह्रि श्रीं कोङ्कणाइपाद,
ह्रीं श्री ह्री श्रीं कलम्बाइपाद ।
ह्रीं श्रीं ह्री श्रीं नागाइ पाद,
ह्रीं श्रीं ह्री श्रीं हरसिद्धाइ पाद ।
ह्रीं श्री ह्रीं श्रीं कम्वइपाद,
ह्री श्री ह्री श्री मङ्गल इपाद ।

Ms. 10. स्थितिम् ; 14 रत्ताम्बर— ।

ह्रीं श्री ह्री श्री सिद्धाइपाद,
ह्रीं श्रीं ह्री श्री वद्धाइपाद ।
ह्रीं श्री ह्रीं श्री शिवाइपाद ।
ह्री श्री ह्री श्री श्रीइच्छाइपाद ।
ह्रीं श्री ह्री श्रीं आईपाद ।
ह्रीं श्री ह्रीं श्री वीराइपाद ।
ह्रीं श्री ह्रीं श्री त्रिभुवनापाद ।
ह्रीं श्री ह्रीं श्री वराहरूपाइपाद ।
ह्रीं श्री ह्रीं श्री कृतयुगा चैव ।
तथा त्रेताद्वापरकलिमेव च ।
चतुर्युगेषु देवेशि क्षत्रजा सिद्धिपूजिता ॥ १८ ॥
ह्री श्रीं पादान्तु आदौ तु तथा नाममुदीरयेत् ।
क्षत्रजा कथिता देवि पीठजा[:] कथयामि ते ॥ १९ ॥
प्रथमं पीठमुत्पन्नं कामाख्यानाम सुव्रते ।
उपपीठस्थिता सप्त देवीनां सिद्ध-आलयम् ॥ २० ॥
पुनः पीठं द्वितीयन्तु संज्ञा पूर्णगिरि प्रिये ।
ओडियान महापीठमुपपीठसमन्वितम् ॥ २१ ॥
अर्व्वुदमर्द्धपीठन्तु उपपीठसमन्वित[म्] ।
पीठोपपीठसन्दोहं क्षत्रोपक्षत्रमेव च ।
पीठाद्यादेवतानां च शृणु पूजाविधिं प्रिये ॥ २२ ॥
ह्रीँ श्रीँ ह्रीँ श्रीँ महालक्ष्माइ पाद ।
ह्रीँ श्रीँ ह्रीँ श्रीँ कुसुमानङ्गाइ पाद ।
ह्रीँ श्रीँ ह्रीँ श्रीँ शुक्लाइपाद ।

ह्रीँ श्रीँ ह्रीँ श्रीँ प्रलम्बाइपाद ।

ह्रीँ श्रीँ ह्रीँ श्रीँ पुलिन्दाइपाद ।

ह्रीँ श्रीँ ह्रीँ श्रीँ शवराइपाद ।

ह्रीँ श्रीँ ह्रीँ श्रीँ कृष्णाइपाद ।

ह्रीँ श्रीँ ह्रीँ श्रीँ लच्छाइपाद ।

ह्रीँ श्रीँ ह्रीँ श्रीँ नन्दाइपाद ।

ह्रीँ श्रीँ ह्रीँ श्रीँ भद्राइपाद ।

ह्रीँ श्रीँ ह्रीँ श्रीँ कलम्बाइपाद ।

ह्रीँ श्रीँ ह्रीँ श्रीँ चम्पाइपाद ।

ह्रीँ श्रीँ ह्रीँ श्रीँ धवलाइपाद ।

ह्रीँ श्रीँ ह्रीँ श्रीँ हिडिम्बाइपाद ।

ह्रीँ श्रीँ ह्रीँ श्रीँ महामायाइपाद ।

पीठोपपीठसन्दोहे ये जाता वरयोगिनी ।
एतैस्तु पूजिता भद्रे सर्व्वे सिध्यन्ति मातराः ॥ २३ ॥

योगाभ्यासेन ये सिद्धा मन्त्राणामाराधनेन तु ।
योगेन योगजा माता मन्त्रेण मन्त्रजा प्रिये ॥ २४ ॥

सहजा मातरा देव्या रूरूयुद्धैर्महाबलाः ।
भक्षितं तु चरुं दिव्यं सप्तजन्मान्तिकं पशुम् ॥ २५ ॥

तेषां गर्भे प्रसूतानां निर्य्यासप्राशितेन च ।
गर्भे जातेन देवेशि गर्भं जानन्ति आत्मनः ॥ २६ ॥

ब्राह्मी माहेश्वरी चैव कौमारी वैष्णवी तथा ।
वाराही वज्रहस्ता च तथा योगेश्वरीति च ॥ २७ ॥

Ms. हितिम्बाइ ; 25. चरू ; 26. गर्भ ।

अघोरेशी च विख्याता मातर्य्यो व्यापकाः स्मृता [ः] ।
तथान्या द्वारपालिन्या तैस्तु संव्यापितञ्जगत् ॥ २८ ॥
पञ्चजातक्रमे चान्या नगरे ग्रामेषु सर्व्वशः ।
सर्व्वास्तां पूजयेन्नित्यं गुरुसिद्धसमन्विताम् ॥ २९ ॥
ग्रहा नागाश्च देवाश्च योगिन्यः सिद्धमेव च ।
पूजितां पूजयन्त्येते निर्द्वंद्वं त्यपमानिताः [?] ।
कुलाष्टकं प्रवक्ष्यामि अष्टाष्टकविधि प्रिये ॥ ३० ॥

ह्रीँ आ ह्रीँ ह्रीँ इ ह्रीँ ह्रीँ ऊ ह्रीँ ह्रीँ ॠ ह्रीँ ह्रीँ लृ ह्रीँ ह्रीँ ऐं ह्रीँ ह्रीँ ॐ ह्रीँ ह्रीँ ह्रीँ अः ह्रीँ
प्रथमन्तु इमं देवि शृणु विद्यायमष्टकम् ।
ह्रीँ क्षः ह्रीँ लः ह्रीँ हः ह्रीँ सः
ह्रीँ षः ह्रीँ शः ह्रीँ व ह्रीँ र
विद्यापदाष्टकाख्यातम् । ह्रीँ क्ष ह्रीँ एतत् कौलिकं भैरवि ।

अष्टधा तु लिखेद्विद्या प्रथमाष्टकभेदितम् ।
यथा एतत् तथा सर्व्वं ज्ञातव्या योगिनीक्रमम् ॥ ३१ ॥
अष्टाष्टकं विधानेन चतुःषष्टि यथाक्रमम् ।
योगिनीमेलकं चक्रं अणिमादिगुणाष्टकम् ॥ २३ ॥
भवत्येव न सन्देहो ध्यानपूजारतस्य च ।
द्वितीयन्तु महाचक्रं सर्व्वाकृष्टिप्रवर्त्तकम् ॥ ३३ ॥
पशुग्रहणमावेशं पूजाध्यानरतस्य च ।
तृतीयन्तु महाचक्रं परकायप्रवेशनम् ॥ ३४ ॥
अतीतानागतञ्चैव अभ्यासाद्भवते प्रिये ।
लभत्येव न सन्देहो विविधं यत् समीहितम् ॥ ३५ ॥

Ms. 35. विविध ;

चतुर्थं शान्तिकचक्रं मुक्तमुक्तिप्रदं शुभम् ।
पूजयित्वा इमं चक्रं यावद् ध्यानं प्रयुञ्जति ॥ ३६ ॥
क्षणेन भवते स्तोभो मुद्राबन्धत्यनेकधा ।
भाषास्तु विविधाकारा अश्रुतानि श्रुतानि च ॥ ३७ ॥
उच्चरेदङ्कमयं शास्त्रं मन्त्रजालानि श्रूयते ।
स्वयमेवात्मनात्मने श्रूयते चात्मनात्मनि ॥ ३८ ॥
षण्मासाद् भवते सिद्धिमनिशी[?] योगिनीप्रिये ।
बलीपलितनिर्म्मुक्तः कामदेवो द्वितीयकः ॥ ३९ ॥
पञ्चमन्तु महाचक्रं ध्यानपूजाक्रमेण तु ।
वाग्वादेर्नाशयेद्वाचां मूकवत् तिष्ठते तु सः ॥ ४० ॥
षष्ठं चैव महाचक्रं धर्म्मार्थकाममोक्षदम् ।
सप्तमश्चक्रं देवेशि सैन्यस्तम्भकरं परम् ॥ ४१ ॥
स्तोभावेशादिकं चक्रं संसारबन्धमोचकम् ।
दूराच्च दर्शनं तस्मिन् पूजाध्यानरतस्य तु ॥ ४२ ॥
अष्टमं चक्रमुद्दिष्टं इच्छासिद्धिप्रवर्त्तकम् ।
मारणोच्चाटनं भद्रे स्तम्भमोहादिकं प्रिये ॥ ४३ ॥
वदनोतिष्ठमहाचक्रं कुलभक्त्यामधिष्ठितम् ।
अष्टाष्टकविधानन्तु ज्ञात्वा सिध्यति नान्यथा ॥ ४४ ॥
तत्तेषां गूढसद्भावं चतुःषष्टियोगिनीक्रमम् ।
निःसन्दिग्धं मया प्रोक्तं हि भक्तियुक्त्यावधारय ॥ ४५ ॥

इति ज्ञाननिर्णितियोगिनीकौलम्महच्छ्रीमच्छन्नपादावतारिते
चन्द्रद्वीपविनिर्गते अष्टमः पटलः ।

Ms. 36. चतुर्थ ; 38. दङ्कहये ; 39. बङि ; 43. प्रवक्तकं ।

नवमः पटलः

भैरव उवाच—

गुरुपङ्क्तिं प्रवक्ष्यामि सिद्धपङ्क्तिं सुलोचने।
योगिनीपङ्क्तिविन्यासं कथयामि तव प्रिये॥ १॥
सर्व्वसिद्धियोगिनीनां खेचरीं सर्व्वमातरीम्।
सर्व्वभूचरीसर्व्वगोचरयोगिनीनां सर्व्वक्षत्रकम्॥ २॥
सर्व्वमन्त्रजाः सर्व्वयोगजाः सर्व्वपीठजाः।
सर्व्वसहजाः सर्व्वकुलजा सर्व्वद्वारपालिकाः॥ ३॥
सर्व्वगर्भजाः कृते च द्वापरे त्रेते कलियुगे महातपे।
चतुर्युगविभागेन योगिनीसिद्धिपूजिताः॥
गुह्यानां परमं गुह्यन्तव भक्त्या प्रकाशितम्॥ ४॥

देव्युवाच—

सुदग्धमग्निना देहम् अद्य निर्वापितं परम्।
तव प्रसादात् कौलेश ज्ञातोऽहम् ज्ञाननिर्णयम्।
साम्प्रतं श्रोतुमिच्छामि गुरुभ्यः सिद्धपूजनम्॥ ५॥

भैरव उवाच—

गुरुसिद्धिविधे देवि शृणु त्वं कुलभाविनि।

श्रीविश्वपादान्। [श्री] विचित्रपादान्। श्रीश्वेतपादान्। श्रीभट्टपादान्। श्रीमत्स्येन्द्रपादान्। श्रीब्रह्मीषपादान्। श्रीविंध्यपादान्। श्रीशबरपादान्। श्रीमहेन्द्रपादान्। श्रीचन्द्रपादान्। श्रीहिडिनिपादान्। श्रीसमुद्रपादान्। श्रीलवणपादान्। श्रीदुम्बरपादान्। श्रीदेणपादान्। श्रीधीवरपादान्। श्रीसिंहल-

Ms. 5. ज्ञातेसं।

पादान्। [श्री]ओगिनीपादान् गुरु परमगुरु परमेष्ठ्य पूज्य महापूज्य लाकिनी डाकिनी शाकिनी काकिनी याकिनी—

ह्रींकारमादितः कृत्वा श्रीकारं चैतदनन्तरम्।
अक्षरद्वयविन्यासमन्यन्तेषु प्रदापयेत्॥ ६॥
एतत् सिद्धाश्च योगिन्या अस्मिन् सिद्धाः कुलागमे।
अनेन सदृशं ज्ञानं न भूयो न भविष्यति॥ ७॥
कलियुगे महाघोरे रौरवेऽत्यन्तभीषणे।
सञ्जाताः षोडश सिद्धा अस्मिन् कौले सुलोचने।
कृते च द्वापरे त्रेते सिद्धास्ते वीरवन्दिताः।
तेषां नामविधिं वक्ष्ये शृणु त्वं वरलोचने॥ ८॥

मृष्णिपादाः। अवतारपादाः। सूर्य्यपादाः। द्युतिपादाः। ओमपादाः। व्याघ्रपादाः। हरिणिपादाः। पञ्चशिखिपादाः। कोमलपादाः। लम्बोदरपादाः।

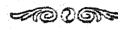
एते पूर्व्वमहासिद्धाः कुलकौलावतारकाः।
चतुर्युगेति देवेश स्वतन्त्र-कुलचोदका [:]॥ ९॥
अस्य ज्ञानप्रभावेण बहवः सिध्यन्ति मानवाः।
दशकोटिप्रमाणन्तु इ[द]म् कौलं परोद्भवम्॥ १०॥
सारात्सारतरं भद्रे महाकौलस्य शोभने।
इच्छाख्या योगिनी सिद्धैर्मायान्तं पर-इच्छया॥ ११॥
खेचरीणां पुनः पश्चादिच्छया प्रकटीकृतम्।
मातराणां पुनर्देवि खेचरैः कथितं प्रिये॥ १२॥

मातराणि गमिष्यन्ति भूचरीणां कुलेश्वरि ।
भूचरीणां सुभक्ताणां भूचरी कथितं प्रिये ॥ १३ ॥
योगिनीनां कुले जातौ लभते कौलिकी स्फूटम् ।
चतुरशीति सहस्त्रे पु योनियन्त्रेषु पीडिताः ॥ १४ ॥
पुण्यात्मानं कुलाश्चर्य्यं पश्चाज् ज्ञानमिमां लभेत् ।
भुक्तिमुक्तिमहासिद्धिः योगिनीनां प्रियो भवेत् ॥ १५ ॥

इति ज्ञाननिर्णीतियोगिणीमहाकौलम्महच्छ्रीमच्छन्नपादावतारिते
चन्द्रद्वीपविनिर्गते नवमः पटलः ।

———

दशमः पटलः

देव्युवाच—

अद्य मे सफलं नाथ मम पिण्डं सुरेश्वर।
वह्निनावेष्टितात्मानमेकपादेन संस्थितम्॥ १॥
तत्तपः सफलं मेऽद्य त्वया तुष्टेन भैरव।
ज्ञानस्य निर्णयन्देव अद्य मे प्रकटीकृतम्॥ २॥
पुनः पृच्छामि कौलेश यथातथ्यं वद प्रभो।
अष्टाष्टकविभागन्तु परिज्ञातुमनन्तथा॥ ३॥
अद्यापि संशयो नाथ तेषां चक्रं पृथक् पृथक्।
गुह्यस्थानं यथाचक्रं क्षिप्रं सिध्यति भैरव॥ ४॥
स्थानध्यानफलन्तेषां संक्षेपं कथ्यते प्रभो।

भैरव उवाच—

साधु साधु महादेवि पृष्टोऽहं सुरदुर्लभम्॥ ५॥
कथयामि न सन्देहो भक्तियुक्ता वरानने।

लां लीं लूं लृं ऌं लैं लौं लः। हां हीं हूं हृं ह्लृं हैं हौं [हः]। सां सीं सूं सृं स्लृं [सैं] सौं सः। षां षीं षूं षृं ष्लृं षैं षौं षः। शां शीं शूं शृं श्लृं शैं शौं शः। वां वीं वूं वृं व्लृं वैं वौं वः। ह्लां ह्लीं ह्लुं ह्लृं ह्लैं ह्लौं ह्लः॥

क्षकारं ब्रह्मरन्ध्रत्वं लंकारन्तु ललाटयोः॥ ६॥
हकारन्तु भ्रुवोर्मध्ये सकारं वक्त्रमण्डले।
षकारं कण्ठदेशे तु शकारं हृदये तदा॥ ७॥

वकारं नाभिमध्ये तु हकारं विसकन्दयो [:]।
स्थानचक्रास्तु संप्रोक्तास्तेषां ध्यानं शृणु प्रिये ॥ ८ ॥
शुद्धस्फटिकसङ्काशं ऊर्द्धं तेजसुनिर्म्मलम्।
अष्टारं पङ्कजं दिव्यं प्रथमाष्टकभूषितम् ॥ ९ ॥
सर्व्वद्वन्द्वविनिर्मुक्तं क्रोधाद्यैः शून्यवर्ज्जितम्।
अभ्यासात् समचित्तस्तु ग्रामधर्म्मञ्च वर्ज्जयेत् ॥ १० ॥
अतीतानागतञ्चैव वर्त्तमानन्तथैव च।
दूराश्रवणविज्ञानं पाशस्तोभन्तथा प्रिये ॥ ११ ॥
पशुग्रहणमावेशं मृत्युनाशन्तथैव च।
अमरत्वन्तथा देवि समासात् परिवर्त्तनम् ॥ १२ ॥
वाचा सिद्धिर्भवत्येवं किं कुर्व्वाणं जगत्प्रिये।
द्वितीयमष्टपत्रन्तु तेजध्यानसुदीपितम् ॥ १३ ॥
आगमान्नाशयेन्मृत्युं पुरक्षोभादिकारकः।
कुरुते बहुधा रूपं ध्यानैकगतचेतसः ॥ १४ ॥
मण्डलीकनरेन्द्राणां किं कुर्व्वाणो विधीयते।
क्रुद्धस्तु संहरेत् सर्व्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ १५ ॥
सृष्टिसंहारकर्त्तारं नित्याभ्यासरतः सदा।
तृतीयन्तु महाचक्रं नवतत्त्वप्रमोचकः ॥ १६ ॥
षण्मासादीप्सितं कामं ध्यात्वाधारन्तु तद्गुरुः।
बलीपलितनाशन्तु सुदूराद्दर्शनन्तथा ॥ १७ ॥
वेधन्तु कुरुते देवि योजनानां शतैरपि।
एकान्ते बहुधा रूपं कुरु ध्यानञ्च तत्परः ॥ १८ ॥

Ms. 8. विषः।

चतुर्थशान्तिकं चक्रं सुखप्रीतिविवर्द्धनम् ।
कुरुते अमरत्वं हि सतताभ्यासतत्परः ॥ १९ ॥
वाचयो कुरुते मृत्युं रोगाणान्तु जयं प्रिये ।
दिवसान्नाशनेनैव वयो मृत्युं गमिष्यते ॥ २० ॥
नाशयेदहो[रा]त्रेण एतच्चक्रमनुत्तमम् ।
सतताभ्यासयोगेन द्विरष्टवर्षाकृतिर्भवेत् ॥ २१ ॥
अष्टपत्रं महापद्मं पञ्चमं सुरसुन्दरि ।
धूम्रवर्णं सदा चिन्त्य त्रैलोक्यं चालयेत् प्रिये ॥ २२ ॥
वाचापहारं कुरुते सैन्यस्तम्भकरं परम् ।
षष्ठं तु चक्रं राजानमष्टपत्रसकर्णिकम् ॥ २३ ॥
तप्तचामीकरप्रभमिच्छासिद्धिप्रवर्त्तकम् ।
अतीतानागतञ्चैव अणिमादिगुणाष्टकम् ॥ २४ ॥
ददते नात्र सन्देहो भक्तिध्यानप्रदीपितः ।
सप्तमन्तु महादेवि पूर्णचन्द्रप्रभं प्रिये ॥ २५ ॥
तद्गतन्तन्मनं भद्रे भुक्तिमुक्तिप्रदं शुभम् ।
जरामृत्युविनाशञ्च परदेहे प्रवेशनम् ॥ २६ ॥
किं कुर्व्वाणविधेयस्तु मण्डलीकनरोत्तम[ः] ।
अष्टमन्तु महाचक्रं पत्राष्टकविभूषितम् ॥ २७ ॥
धर्म्मकामार्थमोक्षञ्च ददत्येव सुलोचने ।
रक्तध्याने सदावश्यं पीतस्तम्भकरं परम् ॥ २८ ॥
शुक्लमाध्यायन देवि स्फटिके मोक्षदायिकम् ।
कृष्णेन मारणं प्रोक्तं धूम्रमुच्चाटने सदा ॥ २९ ॥

Ms. 21. र्भवत् ; 22. त्रैलोक्य ; 28. रक्त ।

गोक्षीरधारधवलं एतन्मृत्युञ्जयो हितम् ।
पुरःक्षोभन्ततस्तोभं कम्पपातादिकं चरेत् ॥ ३० ॥
अग्निज्वाला सुदीप्ताभं ध्यानं चैवाष्टमं सदा ।
एकैकस्य स्थितन्देवि एतद्ध्यानन्तु अष्टधा ॥ ३१ ॥
चापश्च कञ्चुकी देवि प्रणिपत्य मुहुर्मुहुः ।
अद्य मे सफलं जातम्महाकौलेषु भैरव ॥ ३२ ॥

इति ज्ञाननिर्णितियोगिनीकौलम्महच्छ्रीमच्छम्नपादावतारिते चन्द्रद्वीप-
विनिर्गते दशमः पटलः ॥

Ms. 30. चयेत् ।

एकादशः पटलः

देव्युवाच—

कथयस्व महादेव चरुकाद्वैतलक्षणम् ।
सर्व्वशङ्काविनिर्म्मुक्तं निःशङ्कं सिध्यते ध्रुवम् ॥ १ ॥

भैरव उवाच—

यत्त्वया पृच्छितं देवि लोकेऽस्मिन् क्रूरभीषणे ।
कथयामि निःसन्देहं सर्व्वशङ्काविमर्द्दकः ॥ २ ॥
अद्वैते नित्ययुक्तस्य तस्य सिद्धिः प्रजायते ।
द्वैतन्तु कारयेद्यस्तु आक्रुष्टो योगिभिस्तु सः ॥ ३ ॥
समयाद् भ्रष्टन्तु यो देवि स पशुर्नात्र संशयः ।
द्वैतभावं परित्यज्य अद्वैताचारभावितः ॥ ४ ॥
पञ्चामृतं प्रवक्ष्यामि गुह्यानां गुह्यमुत्तमम् ।
ज्ञातव्यं कुलसमयं कुलपुत्रैर्विशेषतः ॥ ५ ॥
साधकैः सिद्धिकामैस्तु तथान्यं कुलदेशिकैः ।
अनुष्ठितमिदं पूर्व्वं कुलसिद्धैः सुलोचने ॥ ६ ॥
एतज्ज्ञात्वा भवेत् सिद्धिर्मानसी योगिनीप्रिये ।
यदिच्छेत् कौलत्री सिद्धिः प्राप्य पञ्चामृतं परम् ॥ ७ ॥
तदा सिध्यति योगिन्यां सिद्धिमेलापकं भवेत् ।
ददन्ते च तदा देवि चरुकं पञ्चभिर्युतम् ॥ ८ ॥
योगिनीभिः सकृद्दत्तं तत्क्षणात् तत्समो भवेत् ।
अथ वा प्राशयेज्ज्ञात्वा योगयुक्तस्तु कौलवित् ॥ ९ ॥

सिध्यते नाल सन्देहो विघ्नजालविवर्जितम् ।
योगिनीगणसामान्यामनः सुचिन्तितं भवेत् ॥ १० ॥
विष्ठं धारामृतं शुक्रं रक्तमज्जाविमिश्रितम् ।
एतत् पञ्च पवित्राणि नित्यमेव कुलागमे ॥ ११ ॥
नित्यनैमित्तिकं देवि कर्त्तव्यं च प्रयत्नतः ।
गोमांसं गोघृतं रक्तं गोक्षीरञ्च दधिन्तथा ॥ १२ ॥
नैमित्तिके इमं कुर्य्यात् सिद्धिकामे महोत्सुकः ।
निःशङ्को निर्व्विकल्पस्तु एतत् कुर्य्यात् कुलागमे ॥१३॥
अन्यथा नैव सिध्यन्ति निर्मुक्तिस्तु मम प्रिये ।
पुनरन्यविशेषणं शृणुष्वैकाग्रमानसः ॥ १४ ॥
श्वानमार्ज्जार-उष्ट्रञ्च शृगालञ्च हयन्तथा [?] ।
कूर्म्मकच्छवराहञ्च मार्ज्जारवककर्क्कटम् ॥ १५ ॥
शलाकी कुकुटश्चापि बहु[?]नानाकुलन्तथा ।
शेरकञ्च मृगं चापि महिषं गण्डकं तथा ॥ १६ ॥
अन्यानि यानि मच्छानि यथालाभं समाहरेत् ।
विज्ञानम्बलसामर्थ्यं सप्तजन्मान्तिकं पशु ॥ १७ ॥
येन तेन प्रकारेण आकृष्टिं भक्षयेत् सदा ।
पूजयेद् योगिनीवृन्दं भक्ष्यभोज्यादिभिः प्रिये ॥ १८ ॥
धारापानन्ततः कुर्य्याद् यदीच्छेच्चिरजीवितुम् ।
पिशितं त्रिविधं कुर्य्यात् पक्वाम्लमधुरन्तथा ॥ १९ ॥
देवतातर्पणार्थाय सुरा देया यथोचिता ।
वृक्षजा मूलजा चैव पुष्पजा फलजापि वा ॥ २० ॥

Ms. 17. मच्छानि ; 18. भक्ष ; 20. यथोक्तिता ।

पेष्टी माध्वी तथा गौण्डी दद्यान्नैमित्तिके प्रिये ।
अद्वैतन्तु यथाख्यातं कर्त्तव्यं नान्यथा न हि ॥ २१ ॥
अद्वैताचारमास्तृत्य यदान्यश्चरति पापकृत् ।
पतन्ति नरके घोरे अवीचिरौरवे तथा ॥ २२ ॥
अद्वैतं येन सन्त्यक्तं ममाभाष्यन्तु[?] तं पशुम् ।
योगिनीगणमध्यस्थं स पशुः कीर्त्तितं कुले ॥ २३ ॥
गुप्तं गुप्ततरं कुर्य्याद् गोपनीयं प्रयत्नतः ।
जननीजारगर्भन्तु स्वपुत्रं गोपयेद्यथा ॥ २४ ॥
अद्वैतं गोपयेन्नित्यं सुगोप्यमभ्यसेत् क्रमात् ।
अणिमादिगुणैश्वर्य्यसिद्धिश्च मानसी भवेत् ॥ २५ ॥
स्वयं गुरुः स्वयं सिद्धः स्वयं शिष्यः स्वयं शिवः ।
अज्ञानबन्धनाशेयं ज्ञानं ज्ञेयं विमोचनम् ॥ २६ ॥
सुगन्धं पूतिगन्धञ्च नित्यं गृह्णाति निष्कलः ।
पद्मपत्रे यथा तोये तथा चैवं न लिप्यते ॥ ॥ २७ ॥
तद्वन्न लिप्यते योगी पुण्यपापैः सुरेश्वरि ।
ब्रह्महत्यादिकं पापम् अश्वमेधादिकं फलम् ॥ २८ ॥
सर्व्वतीर्थाभिषेकश्च म्लेच्छादिस्पर्शनेन तु ।
एतैर्न गृह्यते योगी क्रियमाणैरपि स्फुटम् ॥ २९ ॥
समत्वं वीतरागत्वमुदासीनां ख-वृत्तिनाम् ।
निष्परिग्रहसन्तोषं द्वन्द्वयोगं न कारयेत् ॥ ३० ॥
कामक्रोधञ्च दम्भञ्च त्यजेल्लोभं शनैः शनैः ।
न चरुन्निन्दयेद्भद्रे समयाद्वैतमेव च ॥ ३१ ॥

Ms. 22. मास्तृत्यं ; 25. मणिमादि ; 30. क-वृत्तिनं ।

यस्मिन्निष्पद्यते पिण्डं रक्तशुक्रं पिबेत् सदा ।
सिद्धानां योगिनीनाञ्च इमश्चरुम्प्रियं सदा ॥ ३२ ॥
शाकिनीनां प्रियं मासं देवीनाञ्च प्रियं शृणु ।
वृकपुष्पं शिवाम्बुञ्च रक्तशुक्रं सुरान्तथा ॥ ३३ ॥
ब्रह्मनिष्ठीवनाद्यञ्च सौरभ्यं पुष्पकादिकम् ।
गन्धं धूपञ्च गेयञ्च ताम्बूलं रक्तवाससम् ॥ ३४ ॥
रत्नाद्यं रक्तवर्णञ्च सिद्धानां देवता प्रिये ।
विज्ञानोन्मीलनम्भद्रे भवत्येवं नान्यसेवनात् ॥ ३५ ॥
शाकरं यन्न कुर्व्वीत जन्महीनवरास्त्रियै ।
लौल्यार्थी चपला नित्यं कुलशास्त्रविडम्बकम् ॥ ३६ ॥
स्वशक्तिदर्शनाद्रक्तं स्पर्शनाल्लक्षणेन तु ।
कुलविज्ञानसंभोगात् षण्मासात् सिद्धिभाजनः ॥ ३७ ॥
आदिमन्त्रविनिर्मुक्तं शिवाम्बु ब्रह्ममेव च ।
प्राशयेत् तत् सदा कालं योगिनीमेलको भवेत् ॥ ३८ ॥
पादप्रक्षालनन्तेन नित्यं तत् तथैव च ।
मुखप्रक्षालनं नित्यं ब्रह्मणोर्द्धगतम्प्रिये ॥ ३९ ॥
कुण्डगोलोद्भवन्नैव तिलकं कारयेत् सदा ।
अशीतिं नाशयेद्वातान् कुष्ठव्याधिन्तु नाशयेत् ॥ ४० ॥
मुच्यते सर्व्वरोगैश्च यथा सर्पस्य कञ्चुकम् ।
उदयार्कसमस्तेजन्नित्यं वै योगिनीप्रियम् ॥ ४१ ॥

Ms. 34. सौरभ्यः ; 36 बितम्बकं ; 37. षड ; 40. नैव ।

त्रैलोक्यं वश्यतां याति ब्रह्मादयो दिवौकसः।
चरुकाद्वैतमाचारं मन्त्रजैः [?] सह भोजनम् ॥ ४२ ॥
सर्व्वं समाचरेद् देवि इच्छाशक्तेरधिष्ठितम्।
इच्छां विना न कुर्य्यात्तु बलात्कारेण तश्चरम्।
चरुकाद्वैतमाचारं कथितं ज्ञाननिर्णयम् ॥ ४३ ॥

इति ज्ञाननिर्णितियोगिणीमहाकौलस्मह च्छ्रीमच्छम्रपादावतारिते
चन्द्रद्वीपविनिर्गते एकादशः पटलः।

द्वादशः पटलः

देव्युवाच—

रोमाञ्चकञ्चुका देवि हृष्टसन्तुष्टचेतसः ।
भक्ष्याणान्तु समुत्पन्नं पुनः पृच्छामि भैरव ॥ १ ॥
अव्याहं कुलसमयमव्याहं लक्षणान्वितम् ।
साम्प्रतं श्रोतुमिच्छामि पात्राणां चर्य्यलक्षणम् ॥ २ ॥

भैरव उवाच—

शृणु त्वं वीरचामुण्डे पात्राणां चर्य्यलक्षणम् ।
प्रथमं बालरूपेण द्वितीयम् उन्मत्तकाकृतिम् ॥ ३ ॥
तृतीयं राजरूपेण चतुर्थं कश्मलं प्रिये ।
स्वातन्त्रं पञ्चमं देवि षष्ठञ्च वीरनायकम् ॥ ४ ॥
गन्धर्व्वसप्तमन्नाम नग्नं चैवाष्टकं प्रिये ।
त्रिदण्डश्चैव देवेशस्तथान्यं वेदविक्रयम् ॥ ५ ॥
यां यान्तु कुरुते इच्छां तां ताञ्चैव व्रतं प्रिये ।
अकुलञ्च कुलं ज्ञात्वा कुलं देव्या सुभामिनि ॥ ६ ॥
भैरवं पूजितव्यञ्च कुलैः सिद्धिसमन्वितम् ।
स्वगुरुं पूजयेन्नित्यं त्रिष्कालं भावितात्मनः ॥ ७
मनसा कर्म्मणा वाचा गुरुश्चैव स्वकं न तु ।
निवेदयेत् प्रयत्नेन भुक्तिमुक्तिजिगीषया ॥ ८ ॥
गुरुकौलागमे भक्ति अद्वैताचारभावितः ।
ईप्सितं तु व्रतं कुर्य्यादद्वैतेन समन्वितम् ॥ ९ ॥

Ms. 1. रोमञ्च ; 4. तृतयं ; स्वातन्त्र ; 5. सप्तं ज्ञाम ; नग्नं ; 6. या ।

देव्युवाच—

चर्य्याया लक्षणं देव प्रसादादवधारितम् ।
पुनः पृच्छामि देवेश पात्राणां लक्षणं शुभम् ॥ १० ॥

भैरव उवाच—

पात्राणां निर्णयं देवि शृणुष्वेकाग्रमानसः ।
मृन्मयं कूर्म्मजं देवि कांसजं ताम्रलोहजम् ॥ ११ ॥
हेमजं रौप्यजं वापि शुक्तिजं शङ्खजं प्रिये ।
कौलिकं तु वरारोहे तथान्यं काचसम्भवम् ॥ १२ ॥
शृङ्गोद्भवं सकाष्ठाद्यापाषाणसम्भवं प्रिये ।
विश्वामिलकपालञ्च सर्व्वपात्रोत्तमं प्रिये ॥ १३ ॥
तस्मिन् कृत्वा पिबेत् किञ्चिद्भक्ष्यञ्च भक्षयेद् यदि ।
पतिञ्च पतितञ्च तद्भवेच्चकोत्तमः [?] ॥ १४ ॥
ज्ञातव्यं पात्रमेतद्विशालं नारिकेलकम् ।
एततुपात्रमलाभेन अन्यपात्रे पिबेत् सुराम् ॥ १५ ॥
पात्राणां लक्षणं देवि चर्य्यायाश्चैव लक्षणम् ।
कथितं देवि सद्भावं किमन्यं पृच्छसेऽधुना ॥ १६ ॥

देव्युवाच—

अद्य मे सफलं जाता देवत्वं स्वरनायिक ।
ततुप्रसादेन देवेश ज्ञातव्यं ज्ञाननिर्णयम् ॥ १७ ॥

इति ज्ञाननिर्णये श्रीयोगिनीकौलम्महच्छ्रीमच्छ्रपादावतारिते चर्य्यापात्रलक्षणो द्वादशः पटलः ॥

Ms.—10. लक्षण ; 11. कांशजं ; 12, रोप्यज ; 14. भक्ष- ; 15. नालि- ; 16 चर्य्यायं ।

त्रयोदशः पटलः ।

भैरव उवाच—

मोक्षप्रत्ययसंवित्ति शृणु त्वं वीरनायिके ।
अधोर्द्धश्च लभेज्जीवो ज्ञात्वा तं मुक्तिभोजनम् ॥ १ ॥
हंस हंस वदेन्नित्यं देहस्थावरजङ्गमे ।
श्रुत्वा तस्य पतिर्दिव्यं याति मोक्षवरं शुभम् ॥ २ ॥
येन व्याप्तं च त्रैलोक्यं जगद् यस्मिन् व्यवस्थितम् ।
तं ज्ञात्वा गूढसद्भावं सर्व्वज्ञत्वम्प्रजायते ॥ ३ ॥
न तेन विना मुच्यन्ते व्यवहारान्न हि तद्विना ।
शुभाशुभं च संभोक्तं न तेन रहितं क्वचित् ॥ ४ ॥
न मनश्चित्तमालब्धं न पेयं धारणं प्रिये ।
उन्मनन्तु मनो यस्य तस्य मोक्षो भवन्तीह ॥ ५ ॥
द्वादशान्ते यदा पश्येत् स्फूरन्तं मणिमालिका ।
तस्य मोक्षो भवेद्यस्तु पापपुण्यैर्न लिप्यते ॥ ६ ॥
देवयाने महायाने यस्य चित्तं सदा प्रिये ।
तस्य मोक्षो न सन्देहः पद्मपत्राम्बुबिन्दुवत् ॥ ७ ॥
इ गुदे इक्षु मेढ्रे इयौ नाभौ ॥ इमौ वक्त्रे ॥
इवौ दक्षिणनासा[यां]॥ इलौ वामपुटे॥इरौ दक्षिणतः ॥
इडो दक्षिणकर्णः ॥ इशौ वाम कर्णः ॥
इह्रौ भ्रूमध्ये ॥ सं तं ललाटे ॥ सं अं वामकर्णे ॥
सः यं दक्षिणकर्णः ॥ सः पं वामचक्षुः ॥
सः क्ष दक्षिणचक्षुः ॥

वः तं वामनासिका ॥ सः पुं दक्षिणनासिका ॥
सः रूं वक्त्रम् ॥ सः यं नाभि ॥ सः षुँ मेढ्रः ॥
सः लं गुदे ॥

इदं न्यासक्रमन्देवि यस्य देहे प्रवर्त्तते ।
तस्य मोक्षो न सन्देहः परं संवित्तिपूर्व्वकम् ॥
पिण्डपाते यदा देवि कपालम्भिद्यते तदा ॥ ८ ॥

इति ज्ञाननिर्णये योगिनीकौलमहच्छ्रीमच्छेन्द्रपादावतारिते चन्द्रद्वीप-
विनिर्गते न्यासः त्रयोदशः पटलः ॥

चतुर्द्दशः पटलः ।

देव्युवाच—

मन्त्रजालविनिर्म्मुक्तम्प्राणायामविवर्ज्जितम् ।
चक्रध्यानविनिर्मुक्तं सद्यः सिद्धिकरं परम् ॥ १ ॥
निर्गमं देहमध्ये तु संशयच्छित्तिकारकम् ।
शृणु त्वमद्भुतं देवि महदाश्चर्य्यकारकम् ॥ २ ॥
ब्रह्मा विष्णुः सुराः सर्व्वे क्लिश्यन्ते मन्दबुद्धयः ।
गन्धर्वाः किन्नरा यक्षा असुराश्च तपोधनाः ॥ ३ ॥
न तेषां कथितं देवि इमं कौलं परं प्रिये ।
कुलभक्तिविहीने तु गुरुभक्तिविवर्ज्जिते ॥ ४ ॥
न देयं कौलिकं सारं शिष्यैर्मन्दपरीक्षिते ।
वञ्चका कृपणा मूढा हीनानि सत्यनिन्दिते ॥ ५ ॥
न दद्यादनुग्रहा यस्या देवाग्नियतिद्वेषकाः ।
ये दद्यास्तु इमे शिष्या देशिको सिद्धिर्हीयते ॥ ६ ॥
गुर्व्वाज्ञाकारिणो नित्यं युक्तायुक्तपरीक्षकः ।
धर्म्मे च रतये नित्यं क्रोधये शून्यवर्ज्जितः ॥ ७ ॥
निश्चितनिस्पृहे गुप्ते निस्संशैकान्तवासिने ।
देवाग्नियतियोगिन्या भक्त्या नित्यं प्रसन्नधीः ॥ ८ ॥
वरयेच्छिष्य कुर्व्वीत दृढभक्तिपरायणः ।
सुपरीक्ष्य सदा तस्य यो दद्याच्चिरजीवितम् ॥ ९ ॥
द्वौभावसुप्रपञ्चात्मा कपटव्रतधारिणः ।
योगिनीनां च विद्विष्टे गुर्व्वाज्ञालोपकारकः ॥ १० ॥

Ms.—2. संययो- ; 4. कोलं ; 8. भक्ता for भक्त्या ; 9. सुपरीष्व ।

न देयं कौलिकं ज्ञानं कामिने क्रोधिने तथा ।
न शिवदूषके देवि निन्दके कुलभैरवे ॥ ११ ॥
सागररत्नसंघाते अमूल्यं भुवि विक्रयः ।
सागरं रत्नसंपूर्णमक्रेतुं यस्य संचयः ॥ १२ ॥
न[द]द्यान्निन्दको देवि सप्ताहनि परेण हि ।
इमं कौलं महादेवि सर्व्वकालस्य निर्णयम् ॥ १३ ॥
यस्य कौलागमे स्पर्द्धा ना ज्ञातुमीदृशं प्रिये ।
सम्यग् ज्ञानवरं देवि सप्ता···न्नदापयेत् ॥ १४ ॥
यत् क्रमं पृच्छितं देवि तत् क्रमं श्रृणु भाविनि ।
प्रथमं मूलचक्रन्तु यदान्यभ्यसते प्रिये ॥ १५ ॥
तदा तु प्रत्ययं देवि महदाश्चर्य्यकारकः ।
प्रथमं कम्पमायाति धूननन्तु द्वितीयकम् ॥ १६ ॥
हस्तपादशिरःकम्पभाषाणि विविधानि च ।
मन्त्रमुद्रगणं सर्व्वं दुर्दुरप्लुत एव सः ॥ १७ ॥
भूमित्यागकवित्वञ्च अतीतानागतं तथा ।
कालस्य वञ्चनं देवि रूपस्य परिवर्त्तनम् ॥ १८ ॥
बलीपलितनाशञ्च खेचरत्वं हि सुन्दरि ।
अष्टौ च सिद्धिसंप्राप्तिर्मूलकौलं वरानने ॥ १९ ॥
श्रृणु त्वमद्भूतं देवि आधारस्यैव निर्णयम् ।
देव्याश्चक्रोर्द्ध्वं देवेशि आधारश्चतुरङ्गुलम् ॥ २० ॥
तस्मिंश्चैव मनः कृत्वा शुचि भूत्वा तु पार्व्वति ।
कम्पस्तोभस्तथा भाषा मुद्रासुतप्लवनन्तथा ॥ २१ ॥

Ms.—14 ज्ञातु ; 15 प्रथं for प्रथमं ; 19. नासञ्च ; 20. मङ्गतं ।

अश्रुतानि तु शास्त्राणि मन्त्रमुद्रागणं महत् ।
भून्मार्गं [?] खेचरत्वञ्च वश्यमाकर्षणन्तथा ॥ २२ ॥
जरापहरणं देवि मृत्युकालस्य वञ्चनम् ।
पातालं खेचरत्वञ्च अचिराद्भवति प्रिये ॥ २३ ॥
एतत्ते कथितं तुभ्यं आधारस्य [तु] लक्षणम् ।
अथान्यं [सं]प्रवक्ष्यामि ब्रह्मग्रन्थिविनिर्णयम् ॥ २४ ॥
तस्मिंस्थाने मनः कृत्वा प्रहरैकेण भाविनि ।
कम्पस्तोभादिकं भद्रे भाषा चैव त्वनेकधा ॥ २५ ॥
दूराश्रवणं पुरक्षोभम् अतीतानागतन्तथा ।
कालस्य वञ्चनं देवि अमरञ्च कवित्वता ॥ २६ ॥
अणिमादिगुणैश्वर्य्यं सिद्धिश्च मानसी भवेत् ।
एतत्ते कथितं देवि ब्रह्मग्रन्थिविनिर्णयम् ॥ २७ ॥
अतोर्द्ध्वं शृणु कल्याणि यथातथ्यं यशस्विनि ।
ऊर्द्ध्व रोमाः प्रवर्त्तन्ते यस्मिंस्थाने तु त्र्यम्बके ॥ २८ ॥
ज्वलज्ज्योतिस्समाकारा किञ्चिद्विद्युसमप्रभः ।
चिन्तयेत् सप्तरात्रन्तु प्रत्ययश्चोपजायते ॥ २९ ॥
कम्पस्तोभस्तथा भाषा मुद्रामुत्पतनन्तथा ।
पुरप्रवेशमावेशं वश्यमाकर्षणादिकम् ॥ ३० ॥
अतीतानागतश्चैव दूराच्च दर्शनं तथा ।
वलीपलितनाशश्च रूपस्य परिवर्त्तनम् ॥ ३१ ॥
खेचरीणां च सामान्यो भवेदभ्यासतो रतः ।
एतत्ते कथितं देवि रोमकूपादि कौलिकम् ॥ ३२ ॥

Ms.—28. अतोर्द्ध ; 29. रोम ; 30. मावेश ; 31. दूराच ; बलि ।

वृषणोत्थस्य कौलस्य कथितं तव सुव्रते ।
शृणु त्वं वरदे नित्यं वीराणां वीरमातरे ॥ ३३ ॥
वह्निकौलस्य योऽभ्यासं कथयामि च सांप्रतम् ।
तस्मिंश्चित्तं स्थिरं कृत्वा क्षणार्द्धं यावत्तिष्ठति ॥ ३४ ॥
स्तोभभाषादिमुद्राश्च भूमित्यागादिकारकम् ।
वश्यमाकर्षणं देवि जरामरणनाशनम् ॥ ३५ ॥
पुरप्रवेशमावेशं पुरक्षोभादिकारकम् ।
उत्तिष्ठ खड्गपातालं ध्रुवं सिध्यति कौलिके ॥ ३६ ॥
ईप्सितं कुरुते रूपं सतताभ्यासतत्परः ।
पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि कौलसद्भावमुत्तमम् ॥ ३७ ॥
हृदिस्थन्तु मनः कृत्वा तन्निष्ठं यावत्तिष्ठति ।
तावत् समाधिमायाति स्तोभावेशादिलक्षणम् ॥ ३८ ॥
भ्रमते अङ्गमङ्गानि हस्तपादशिरादिकम् ।
वर्णना स्फोटना वापि पुरक्षोभं वरप्रदे ॥ ३९ ॥
गान्धर्व्वी किन्नरी वापि यक्षी पातालवासिनी ।
असुरी चैव देवेशि विद्याधरी सुलोचने ॥ ४० ॥
क्षुभ्यते च न संदेहो ह्यभ्यासात्तद्गतस्य तु ।
अतीतानागतञ्चैव दूराश्रवणमेव च ॥ ४१ ॥
पुरप्रवेशमावेशं मृत्युनाशं महातपे ।
योगिनीमेलकत्वञ्च अचिराद्भवति स्फुटम् ॥ ४२ ॥
एतत्ते कुलसद्भावं हृदिस्थं प्रकटीकृतम् ।
पुनराश्चर्य्यं वक्ष्यामि शृणु त्वं मकरध्वजे ॥ ४३ ॥

Ms.—34. तस्मिं । 43. पुनराश्चर्य्यं ।

चित्तं कृत्वा प्रयत्नेन कण्ठकूपोद्भवं प्रिये ।
वदने शास्त्रसद्भावं स्वशक्त्या चोदितं प्रिये ॥ ४४ ॥
अतीतानागतञ्चैव वर्त्तमानन्तथैव च ।
न मृत्युर्भवते तस्य अक्षयो ह्यमरच्युतिः ॥ ४५ ॥
जराव्याधिविनिर्म्मुक्तं बलीपलितवर्ज्जितम् ।
क्रुद्धन्तु चालयेद्देवि त्रैलोक्यसचराचरम् ॥ ४६ ॥
न ब्रह्मा न च वा विष्णुर्न रुद्रा रुद्र एव च ।
यादृशो भवते सिद्धिस्सतताभ्यास एव च ॥ ४७ ॥
पदोत्तिष्ठमिदं कौलं नात्मानं ज्ञाननिर्णयम् ।
एतज् ज्ञानं वरं ज्ञानं स्वातन्त्र्यसिद्धिमानसी ॥ ४८ ॥
कथितं ज्ञानसद्भावं सुगोप्यं कण्ठसंस्थितम् ।
गृहीतव्यं प्रयत्नेन कौलवे सिद्धिमिच्छता ॥ ४९ ॥
अत ऊर्द्ध्वेश्वरं गुह्यं सर्व्वव्याधिविमर्द्दकम् ।
रसना ऊर्द्ध्वकं कृत्वा मनस्तस्मिन्निवेशयेत् ॥ ५० ॥
सतताभ्यासयेत्तत्तु मुहूर्त्तं नाशयेत् प्रिये ।
क्षणेन मुच्यते रोगैर्व्याधिमृत्युजरादिभिः ॥ ५१ ॥
नश्यते व्याधिसंघातं सिंहस्यैव यथा मृगाः ।
क्षणेन नश्यते व्याधिः कटुके कुष्ठनाशनम् ॥ ५२ ॥
सुस्वादेन महादेवि बलीपलितनाशनम् ।
क्षीरस्वादेन मेधावि अमरो जायते नरः ॥ ५३ ॥
घृतस्वादोपमनं देवि स्वातन्त्रन्तु यथा भवेत् ।
चित्तं दद्यान्तु चक्रेण नासे दद्यात् विजृम्भिका ॥ ५४ ॥

Ms.—46. चालयद्देवि ; 48. स्वातन्त्रः ; 49. सुगोप्य ।

वाचा सिद्धिर्भवत्येव कामदेवोऽपरः प्रिये ।
देवकन्या सुराणाञ्च यक्षविद्याधरो भवेत् ॥ ५५ ॥
मृष्टादिखण्डखाद्याश्च लड्डुकशोकवर्त्तिका ।
दिव्यकन्या अनेकाश्च आकृष्य भुञ्जते प्रिये ॥ ५६ ॥
अणिमा लघिमा देवि ऊर्द्ध रेतःप्रवर्त्तनम् ।
ऊर्द्ध रेता भवेद् योगी न योगी करत [?] प्रिये ॥ ५७ ॥
निष्ठीवनं न कर्त्तव्यं प्रसादादपि भाषिणि ।
दुर्लभन्तु इमं चक्रं नास्ति योगं इमम्परम् ॥ ५८ ॥
अत ऊर्द्धम्परं गुह्यं योगिनीकौलमुत्तमम् ।
अभ्यासे तु पदाभ्यस्त महदाश्चर्य्यकारकम् ॥ ५९ ॥
अणिमादिगुणास्तस्मिन् दूरात् स दर्शनन्तथा ।
भवते नात्र संदेहः सतताभ्याससतत्परः ॥ ६० ॥
मृतकोत्थापनं देवि परदेहप्रवेशनम् ।
प्रतिमाजल्पनन्तस्मि[न्] घटपाषाणस्फोटनम् ॥ ६१ ॥
पशुग्रहणमावेशं रूपादिपरिवर्त्तनम् ।
ब्रह्मविष्णुयमेन्द्राश्च वरुणो वायुरेव च ॥ ६२ ॥
स्वर्गाद्यासोमराजानं देहमध्ये वरानने ।
गन्धर्व्वाः किन्नरा यक्षा नागा विद्याधराः प्रिये ॥ ६३ ॥
विमानकोटिसन्तानाः सर्व्वाभरणभूषिताः ।
नक्षत्रतारकोपेतं ब्रह्माण्डपरिघट्टितम् ॥ ३४ ॥
पश्यते देहमध्यस्थं त्रैलोक्यं सचराचरम् ।
दर्शयेत् स्वकपिण्डं सततध्यानादनेकधा ॥ ६५ ॥

Ms.—55. प्रियः ; 58. नास्ता योग ; 59. पदन्यस्त ; 65. त्रैलोक्य ।

सहस्रकोटिभिर्देवि कर्त्ता हर्त्ता स्वयं शिवः ।
अभ्यासाद् ददते सिद्धिरष्टधा शास्त्रचोदिता ॥ ६६ ॥
पूज्यते सर्व्वसिद्धैश्च मम तुल्यं वरानने ।
सतः कौलमिदं देयं न देयं यस्य कस्यचित् ॥ ६७ ॥
गुरुकौलागमे भक्त्या देव्याः पूजारतः सदा ।
एतदोद्धरणं गोप्यं नित्यन्तु कृतनिश्चयः ॥ ६८ ॥
अत ऊर्द्धं प्रवक्ष्यामि शृणु त्वं कुलभाविनि ।
ललाटवर्णराशिस्थं लक्षं कृत्य सुरार्च्चिते ॥ ६९ ॥
जल्पते बहुधा भाषा अङ्गस्य भ्रमणन्तथा ।
नादं प्रमुञ्चते देवि महावेगश्च जायते ॥ ७० ॥
ईप्सितं कुरुते रूपम् अभ्यासन्ततुपरं प्रिये ।
अत ऊर्द्धम्परं गुह्यं शृणु त्वञ्च परापरम् ॥ ७१ ॥
ललाटवर्णराशिस्थं ब्रह्मरन्ध्रस्य मध्यतः ।
अभ्यासात् सततं वीर ग्रामधर्म्मञ्च वर्ज्जयेत् ॥ ७२ ॥
सृष्टिसंहारकर्त्तारो भवत्येव न संशयः ।
जरा-मरणनिर्म्मुक्तो नित्यं वै योगिनीप्रिये ॥ ७३ ॥
ज्ञातमात्रेण [तु] देवि अभ्यासे मोक्षतां गतिः ।
अत ऊर्द्धं प्रवक्ष्यामि रन्ध्रकौशलस्य निर्णयम् ॥ ७४ ॥
सततमभ्यसेत् प्राज्ञो व्याधिमृत्युर्न विद्यते ।
मम तुल्यबलो भूत्वा संहारसृष्टिकारकम् ॥ ७५ ॥
स्वतन्त्रं क्रीडते भद्रे इच्छारूपी भवेद् यथा ।
विसर्ज्जः कौलिकं देवि तस्मिंश्चित्ते स्थिरं सदा ॥ ७६ ॥

Ms,—66. देवि ।

शृण्वन्ति दूरतो देवि मननश्चावलोकनम् ।
कपालघट्टिका देवि निगूढं स्थापितं प्रिये ॥ ७७ ॥
एतदभ्यसतो देवि निष्क्रमेद्बाह्यतः सदा ।
मक्षिकामंत्कुणो वापि व्याघ्रसिंहगजस्तथा ॥ ७८ ॥
एतत्तु धारयेद्रूपं मनसा चिन्तितं प्रिये ।
एतत्तु कुलविज्ञानं पारम्पर्य्यक्रमागतम् ॥ ७९ ॥
मोक्षदं सारमेवं [च] ज्ञातव्यं वरवर्णिनि ।
तस्मात् सर्व्वं प्रयत्नेन ज्ञातव्यं कुललक्षणम् ॥ ८० ॥
घटपूर्णमिव कुम्भं कुड्यस्तम्भा इवाचलः ।
व्यापयित्वा स्थितो देव तद्वद् योगीनसोपमः[?] ॥ ८१ ॥
अतोर्द्ध्वं संप्रवक्ष्यामि शृणु त्वं वीरवन्दिते ।
न जलं चिन्तयेद्देवि न वह्निवायुराकाशम् ॥ ८२ ॥
नाधस्तादूर्द्ध्वमध्यश्च काष्ठवल्लोष्ट्रवत् प्रिये ।
मनस्य उन्मनीभावो यदा भवति सुन्दरि ॥ ८३ ॥
शून्यशून्यमनः कृत्वा निश्चिन्तो निश्चलस्थितिः ।
घटपटस्थितस्तम्भा ग्रामकूपादिकं बुधः ॥ ८४ ॥
भेरिशङ्खमृदङ्गैश्च वीणावंशनिनादितैः ।
ताड्यमानन्नबोध्यते जीवस्तल्लयतां गतः ॥ ८५ ॥
भूतं भव्यं भविष्यञ्च अतीतानागतन्तथा ।
अक्षयो ह्यमरो भूत्वा कामदेवद्द्वितीयकः ॥ ८६ ॥
भेद्यमानो न जाये···खाद्यमानस्तु पन्नगैः ।
पुष्पवृष्टिपतन्तस्य पारिजातस्य सुन्दरि ॥ ८७ ॥

Ms.—80. सर्व्व ।

पूज्यते नागकन्याभिर्यथाहं हाटकेश्वरः ।
पञ्चश्रोतात्मकञ्चैव मोक्षार्थं चोदितो मया ॥ ८८ ॥
त्वद्भक्त्या निर्णयं देवि चोदितं कुलगोचरे ।
अतोर्द्धं कथ्यते देवि मुद्रानिर्णयलक्षणम् ॥ ८९ ॥
अनामा हृदये लग्ना मुद्रेयमीश्वरीप्रदा ।
द्वादशान्ते यदा पश्येत् स्फुरन्तम्मणिमालिका ॥ ९० ॥
अनामा नाम मुद्रेयं वपा [?] खेचरतां गतिम् ।
मुद्रितम्पञ्चमुद्राभिश्चैतन्यसहितं प्रिये ॥ ९१ ॥
भेदयेत्तत्कपाटञ्च अर्गलायासुसंश्रिता ।
पश्चाद्द्वादशान्तं यावच्च शक्त्याचारेण भेदयेत् ॥ ९२ ॥
देव्या भूत्वा च योगिन्या मातृचक्रावशानुगा ।
लीयन्ते खेचरीचक्रे क्षोभयेत् परमामृतम् ॥ ९३ ॥
अमृतेन विना देवि अमरत्वं कथं प्रिये ।
अमृतं कौलसद्भावं शृणु कामकलात्मकम् ॥ ९४ ॥
सहजान्तास्थितन्तत्त्वं स्फुरन्तं मणिनिर्म्मलम् ।
मुक्ताफलसमौपम्यं खद्योतसदृशं प्रिये ॥ ९५ ॥
तारकोल्लाससंकाशं प्रस्फुरन्तन्नभःस्थले ।
सित-रक्तञ्च कृष्णञ्च धूम्रपीतञ्च रूपकम् ॥ ९६ ॥
....................सृष्टिसंहारकारकम् ।
उत्पत्तिप्रलयञ्चैव अकुल-कुल-वर्ज्जितम् ॥ ९७ ॥
दिवायामभ्यसेद्देवि कृत्वादित्यन्तु दृष्टत [?] ।
स्वरूपं दृश्यते..............................॥ ९८ ॥

Ms.—90. मूद्रेय ; 95. मुक्तो ; 96. तारकोल्ल तु ।

···कुर्य्यात् प्रयत्नेन पररूपं न संशयः ।
क्षणेन कुरुते सृष्टिं संहारञ्च वरानने ॥ ९९ ॥
निशायामभ्यसेद्देवि उतुङ्गशतमीश्वरम् ।
कोदण्डद्वयमध्यस्त················ ॥ १०० ॥
एतन्ते परमं देवि येन सृष्टं चराचरः ।
अस्मिन्नेव लयं भद्रे समुद्रेण नदी यथा ॥ १०१ ॥
अनेन दृढमात्रेण पुण्यपापैर्न लिप्यते ।
पिण्डमष्टप्रकारेण अष्टधातुपदं प्रिये ॥ १०२ ॥
अष्टधा रूपविज्ञानं रूपातीतन्तु चाष्टधा ।
अष्टाष्टविधिना चक्रं ज्ञातव्यं सिद्धिकारणम् ॥ १०३ ॥
कुललक्षं कुलाधारं नलिकावज्रसम्भवा ।
क्षोभञ्च कुलयानञ्च परतत्त्वविदः प्रिये ॥ १०४ ॥
अनुज्ञा गुरुसिद्धानां देवतानाञ्च भासिनि ।
क्षीराम्भे फेनसदृशं शीतलं चन्द्रसन्निभम् ॥ १०५ ॥
निमेषार्द्धं क्षोभमायाति वेला इव महोदधेः ।
मुच्यते ज्वरकुष्ठाद्यैर्व्याधिसंघैर्महातपे ॥ १०६ ॥

इति ज्ञाननिर्णये श्रीयोगिनीकौलस्महच्छ्रीमच्छन्नपादावतारिते चन्द्रद्वीप-विनिर्गते ध्यानयोगमुद्रा चतुर्द्दशः पटलः ॥

Ms. 99. कुरुते ; 106. निमिशा ।

पञ्चदशः पटलः ।

देव्युवाच—

अद्य मे सफलं जन्म सफलं च तपस्तथा ।
देवत्वमद्य सफलं त्वत्प्रसादेन भैरव ॥ १ ॥
तपश्च सफलं मेऽद्य अद्य नेत्रोपशोभितम् ।
अद्याहं कृतकल्याणि ज्ञानदृष्टिकृतक्षमा ॥ २ ॥
अद्य मे भूषितो कर्णौ महाकौलं श्रुतं मया ।
अद्य मे तेजपिण्डन्तु महाज्ञान हृदि स्थितम् ॥ ३ ॥
अद्य मे कुलशीलश्च अद्य मे रूपलक्षणम् ।
अद्य मे भ्रान्तिरुच्छिन्ना त्वत्प्रसादात् सुराधिप ॥ ४ ॥
विज्ञात्वा यन्मया पूर्व्वन्न पृच्छामि पदे पदे ।
यत् किञ्चित् दृढसद्भावं तत् सर्व्वं कथयस्व मे ॥ ५ ॥
अनधीतं मया पूर्व्वन्तुष्टस्त्वं मे पुनः पुनः ।
चारणाकोटयः सप्त तन्मध्ये पृच्छितं इमम् ॥ ६ ॥
पूर्व्वमेकार्णवे घोरे नष्टे स्थावरजङ्गमे ।
केनोपायेन वीरेश आत्मानं रक्षितं त्वया ।
तद्वस्तु कथ मे नाथ येनात्मरक्षितं त्वया ॥ ७ ॥

भैरव उवाच—

साधु साधु महाज्ञानि न पृष्टं केनचिदिमे ।
अत्यन्तगहनं देवि सुगोप्यं रक्षितं मया ॥ ८ ॥
मुण्डाधारैस्थित…नखाग्रे पश्य भैरवि ।
अस्थिचक्रस्य मध्यस्थं सर्व्वञ्चैव सुसंस्थितम् ॥ ९ ॥

Ms. 5. किञ्चिद् ; 9. यस्वद्भैरवि ।

सहजन्तु इ[मं] चक्रं वज्रनामातिकोद्भवम् ।
वज्रयोगप्रयोगेण वज्रवद्भवते नरः ॥ १० ॥
सप्तकोटिसहस्राणि पत्राणां केसरान्वितम् ।
अर्द्धकोटिगतं चक्रं सहस्रं कोटिजं शुभम् ॥ ११ ॥
त्रिगुणं वेष्टितं कृत्वा क्षीराधारे व्यवस्थित[ः] ।
क्षीराद्...विप्लकारैः पूरयेत्तत्तनुं सदा ॥ १२ ॥
कर्णिकायां परं तत्त्वं अतसीपुष्पसन्निभम् ।
पञ्चारमष्टपत्रञ्च षोडशारं सुशोभनम् ॥ १३ ॥
षोडशारं विलिख्यन्तु अन्तरालसमन्वितम् ।
अष्टारपद्मपत्रञ्च षोडशैकं वरानने ॥ १४ ॥
बिन्दुच्छिन्दश्च कर्त्तव्यं अन्तराल[म]पि सुव्रते ।
षोडशाक्षरभिन्नन्तु आत्मा वै प्राणसंयुतः ॥ १५ ॥
षोडशाक्षरभेदन्तु ऊर्द्ध्वं चक्रे व्यवस्थितम् ।
चतुष्कलं पुनर्देवि अन्यथा न कदाचन ॥ १६ ॥
आधारे च आत्मचक्रं...तदूर्द्धगम् ।
कर्णिकायात्मनः कृत्वा ऊर्द्धचक्रेण प्लावयेत् ॥ १७ ॥
गोक्षीरविप्लुतैर्देवि प्लाव्यमानं सविप्लषैः ।
द्विरष्टवर्षमात्मानं अधश्चक्रे व्यवस्थितम् ॥ १८ ॥
किञ्चिद्दर्शितवर्णाभं प्राणचक्रं सुलोचने ।
प्लावयेत् पूर्व्वचक्रेण पूर्णचन्द्रनिभं तनु ॥ १९ ॥
आनयेन्निश्चलीभूतम् अस्थिचक्रोद्भवेन तु ।
प्लावयित्वा जगत् सर्व्वं त्रयचक्रं समभ्यसेत् ॥ २० ॥

Ms.—12. पुरयन्तन्तनुं ; 16. पुनं ।

आरमूर्द्धिचक्रन्तु तदूर्द्धे चैव पार्व्वति ।
नलीकायां गर्भलीनं संहारन्तु कृतः प्रिये ॥ २१ ॥
बलीपलितनिर्म्मक्तो ज्वरव्याधिविवर्ज्जितः ।
अत्तयो ह्यमरो नित्यो यथार्हन्तिष्ट मानसः [?] ॥ २२ ॥
यदा भवति संहारस्तदा पश्येच्चराचरम् ।
तदाऽसौ तिष्ठते भद्रे मया सार्द्धं स्वरेश्वरि ॥ २३ ॥
यथा मह्यं प्रभुत्वञ्च त्रैलोक्यं सचराचरम् ।
तद्वत् स भवते देवि स्रष्टिसंहारकारकः ॥ २४ ॥
समचित्तं सदा लीनमस्थिचक्रं सुलोचने ।
वज्रवत्तिष्ठत देहं संहा[र]न्तु न हि प्रिये ॥ २५ ॥
मयाभ्यस्त[मि]दम्पूर्वन्तेनाहमक्षयं प्रिये ।
एतन्मया कथितं शास्त्रे अप्रमेयमनेकधा ॥ २६ ॥
इमन्तु गूढसद्भावं मम गुह्यं प्रगोपितम् ।
गोपनीयं प्रयत्नेन सतादूर्द्धन्न दापयेत् ।
एतत्ते कुलसद्भावम्मया तुभ्यम्प्रकाशितम् ॥ २७ ॥

इति ज्ञाननिर्णये योगिनीकौलम्महच्छ्रीमच्छेन्द्रपादावातारिते चन्द्रद्वीप-
विनिर्गते परमवज्रीकरणं नाम पञ्चदशः पटलः ॥

Ms.—22. वलि ; यथाहन्ति ; 27. गुह्य ।

षोडशः पटलः ।

देव्युवाच—

योगिनीसिद्धसम्पन्नं दिव्यरूपेण भैरव ।
क्रीडते मातृमध्यस्थं स्वशक्तिं बलगर्व्वितम् ॥ १ ॥
दुर्व्विज्ञेयं सदा नाथ तुभ्यं चरितचेष्टितम् ।
न ज्ञातं सुरगान्धर्व्वैः किं पुनर्भुवि सम्भवैः ॥ २ ॥
त्रिष्कालं तिष्ठसे त्वले त्वलं वा पीठपर्व्वते ।
तन्ममाचक्ष्व देवेश भक्त्याणां दिव्यदर्शनम् ।
अतिध्यानविदं देव कथ्यतान्तु मम प्रभो ॥ ३ ॥

भैरव उवाच—

शोभनं पृच्छितं भद्रे अद्भुतसिद्धिगोचरे ।
कथ्यमानं विशालाक्षि किं भयं तेजभामिनि ॥ ४ ॥
श्रीशैलश्च महेन्द्रश्च पीठका[मा]ख्य विश्रुतम् ।
सन्निधानो ह्यहं भद्रे त्रिष्कालसिद्धिमेलकम् ॥ ५ ॥
प्रसन्ना ये नरा भद्रे व्योमध्यानैकचेतसः ।
दर्शनं च भवते तस्मिन् मया सार्द्धं कुलेश्वरि ॥ ६ ॥
श्रीशैले नाम संसिद्धिर्महेन्द्रे राजसं स्मृतम् ।
साध्विकं योगसंयुक्तो कामाख्यं पीठमास्मृतम् ॥ ७ ॥
तस्मिन् मेलापकं लब्ध्वा योगिनीसिद्धिः तत्समम् ।
मनसा चिन्तितं रूपं अणिमादिगुणाष्टकम् ॥ ८ ॥
किन्त्वया तेन विज्ञातं मह्यं चरितचेष्टितम् ।
कथितं मेलकं स्थानं श्रुतं ते चेष्टितं शुभम् ॥ ९ ॥

Ms—1. मध्येस्थं स्वक्ति ; 2. चेष्टित ; गान्धर्व्वै ; 4. त्येज ;

पञ्चस्रोतात्मकं चैव गोपितं सिद्धिगोचरम् ।
अभक्त्या चोद्यते नाथे अन्यथा न कदाचन ॥ १० ॥
अहन्तत् परमं तत्त्वं अहं स भैरवः प्रिये ।
अहं सदा शिव ईशः श्रीकण्ठो रुद्र एव च ॥ ११ ॥
अहं सो धीवरो देवी अहं वीरेश्वरः प्रिये ॥ १२ ॥
अनन्तोऽहम् महादेवि रुद्रोऽहं सुरसुन्दरि ।
संहरामि जगत् सर्व्वं संहारोऽहं कुलेश्वरि ॥ १३ ॥
चराचरः पुनः सृष्टिः स्रष्टारो धीरवन्दिते ।
विहितं त्रायते नित्यं विधाताऽहं कुलागमे ॥ १४ ॥
विश्वन्तु निश्रृतं येन विश्वपादेति गीयते ।
विचित्रचित्रतास्त्रष्टिर्विचित्रेति च विश्रुते ॥ १५ ॥
स्वेच्छया क्रीडितोऽहं च करोति विकरोति च ।
श्वेतपादस्त्वहं देवि श्वेतपादेति गीयते ॥ १६ ॥
चन्द्रकान्तसमं तेजं भृङ्गवर्णं सुनिर्म्मलम् ।
ते चाहं विश्रुते लोके भृङ्गपादा वरप्रदे ॥ १७ ॥
असुराणां सुराणां च अहं भट्टारकः प्रिये ।
भट्टपादेति विख्यातो नामेदं मम सुन्दरि ॥ १८ ॥
श्रियामुत्कण्ठिता ये तु श्रीकण्ठस्तेन उच्यते ।
रूरूपादं महादेवि रूद्रोऽहं द्रावणप्रिये ॥ १९ ॥
(रूरूपादं महादेवि महीद्रावणं प्रिये ।)
त्वउमातु महादेवि तुभ्यं पतिरहं प्रिये ॥ २० ॥
श्रियाया तु अहन्नाथ श्रीनाथ सिद्धगोचरे ।

Ms.—10. त्वभक्ष्या ; कडाकन ; 15. निश्रितं ।

यदावतारितं ज्ञानं कामरूपी त्वया मया ।
तदावतारितं तुभ्यं तत्त्वन्तु षण्मुखस्य च ॥ २१ ॥
तेन कौलागमे देवि विज्ञानं प्रणवप्रिये ।
अव्यक्तेन तु रूपेण चन्द्रद्वीपे अहं प्रिये ॥
अव्यक्तं गोचरं तेन कुलजातं मम प्रिये ॥ २२ ॥

श्रीदेव्युवाच—

किमर्थं चन्द्रद्वीपन्तु अहञ्चैव गतः प्रभो ।
किमर्थं ग्रसिता प्राज्ञा आदिषण्मुखस्य च ॥ २३ ॥
अन्योऽपि विस्मयो देवि कौलवे सिद्धिमिच्छता ।
सूचितं सूचनार्थाय वटुको नाम नामतः ॥
किं वर्णा ध्यानमात्रश्च श्रोतुमिच्छामि भैरव ॥ २४ ॥

भैरव उवाच—

आत्मानं बुध्यसे नाथ यद्यपि प्रियभाषिणि ।
इच्छा त्वं ज्ञानशक्तिश्च क्रियाख्या चैव भासिनि ॥२५॥
गौरी चैव महाकाली लक्ष्मी चैव श्रिया तया ।
अहं त्वं च विशालाक्षि सर्व्वशास्त्रावतारकः ॥ २६ ॥
अहं चैव त्वया सार्द्धं चन्द्रद्वीपं गतो यदा ।
तदा वटुकरूपेण कार्त्तिकेय [:] समागतः ॥ २७ ॥
अज्ञानभावमास्थाय तदा शास्त्रं हि मूषितम् ।
शासितोऽहं मया देवि षण्मुखा मूषकात्मकम् ॥ २८ ॥
गतोऽहं सागरं भद्रे ज्ञानदृष्ट्यावलोकनम् ।
मत्स्यमाकर्षयित्वा तु स्फोटितं चोदरं प्रिये ॥ २९ ॥

Ms.—21. कामरुपी ; 25. प्रियभासिनि ; 27. चन्द्रद्वीप ।

गृहीत्वा मत्स्योदरस्थन्तु आनीतन्तु गृही पुनः ।
स्थापयित्वा ज्ञानपट्टं मम गूढं तु रक्षितम् ॥ ३० ॥
पुनः क्रुद्धमनेनैव मूषकेण सुरेश्वरि ।
गार्त्तं कृत्वा सुरुङ्गाय पुनः क्षिप्तं हि सागरे ॥ ३१ ॥
दशकोटिप्रमाणेन महामांसेन भक्षितम् ।
मम क्रोध समुत्पन्नं शक्तिजालो मया कृतः ॥ ३२ ॥
आकर्षितो मत्स्यसत्वानां सागरह्लदात् ।
नागतोऽसौ महामत्स्या मम तुल्यबलः प्रिये ॥ ३३ ॥
ज्ञानतेजेन संभूतो दुर्ज्जयस्त्रिदशैरपि ।
ब्रह्मत्वं हि तदा त्यक्तं चित्तवी [?] धीवरात्मकम् ॥ ३४ ॥
अहं सो धीवरो देवि कैवर्त्तत्वं मया कृतः ।
आकृष्य तु तदा मत्स्यं शक्तिजालसमीकृतः ॥ ३५ ॥
मत्स्योदरन्तु तत्स्फोट्य गृहीतश्च कुलागमे ।
वदन्ति विदिता लोके पशवो ज्ञानवर्जिताः ॥ ३६ ॥

देव्युवाच—

ब्राह्मणोऽसि महापुण्ये कैवर्त्तत्वं मया कृतः ।
मत्स्याभिघातिनैर्विप्रा मत्स्यघ्नमेति विश्रुताः ।
कैवर्त्तत्वं कृतं यस्मात् कैवर्त्तो विप्रनायकः ॥ ३७ ॥

भैरव उवाच—

अव्यक्तेन महात्मान कृतं पूर्व्वन्तु सुन्दरि ।
अव्यक्तगोचरं तेन कुलैर्जातम्महाकृपे ॥ ३८ ॥

Ms —35. आकर्षस्तु तततामत्स्य ; 36 ज्ञानवर्त्तिता ; 38. जात ।

तुभ्यश्चैव महादेवि षट्मुखस्य च पार्व्वति ।
विघ्नेशो नन्दिनश्चैव महाकालस्य धीमते ॥ ३९ ॥
जया च विजयादीनां हरसिद्धिमहाबलाः ।
कालिका योगिनी ख्याता ऊर्द्धतो मत्समं प्रिये ॥ ४० ॥
अकुलं तु इमं भद्रे यत्राहं तिष्ठते तदा ।
कल्पान्ते च युगान्ते च मम देहे तु तिष्ठति ॥ ४१ ॥
जीवमध्ये यदा देवि पुष्पमूलफलान्विता ।
पत्रशाखासमायुक्तो वृक्षस्य चोद्भवं यथा ॥ ४२ ॥
तद्वदुत्पादितान्येऽपि मद्देहे कुलभामिनि ।
अज्ञानभाविता देवि पशुत्वं सुरनायिके ॥ ४३ ॥
गृहीत्वा तु पुनर्देवि महाज्ञानं प्रकीर्त्तितम् ।
कथितं तव कामेषि षट्मुखस्य गणस्य च ॥ ४४ ॥
नन्दी चैव महाकाले जया च विजयादिषु ।
भट्टाद्या द्रोणकादीनां तथा च हरसिद्धिका ॥ ४५ ॥
कथितं कालिका योगी सर्व्वकौलस्य निर्णयम् ।
भक्तियुक्ता समत्वेन सर्व्वे शृण्वन्तु कौलिकम् ॥ ४६ ॥
महाकौलात् सिद्धकौलं सिद्धकौलात् मसादरम् [?] ।
चतुर्युगविभागेन अवतारश्चोदितं मया ॥ ४७ ॥ ४७ ॥
ज्ञानादौ निर्णीतिः कौलं द्वितीये महत् संज्ञितम् ।
तृतीये सिद्धामृतन्नाम कलौ मत्स्योदरं प्रिये ॥ ४८ ॥
ये चास्मान्निर्गता देवि वर्णयिष्यामि तेऽखिलम् ।
एतस्माद् योगिनीकौलान्नाम्ना ज्ञानस्य निर्णीतौ ॥४९॥

क्षणेन योगिनी दृष्टा देव्या सह विनायकः ।
चत्वारः कुलसिद्धास्तु पृच्छमाना सुभाविता ॥ ५० ॥
रोमाञ्चकञ्चुका सर्व्वे पुष्पहस्तास्तु बोधिता ।
दण्डवत् पतिताः सर्व्वे आत्मवादं वद प्रभो ॥
योगाभ्यासरतानान्तु रक्तपालस्य निर्णयम् ॥ ५१ ॥

भैरव उवा[च]—

अहं त्वं च विशालाद्रि चन्द्रद्वीपसमागतौ ।
षट्मुखो वटुको जातः क्षत्रपालकुलागमे ॥ ५२ ॥
सिध्यन्ते कोटयः सप्त तावत्त्वं क्षत्रपालकः ।
वटुकौ किं न विज्ञातौ सुतौ तुल्यं वरानने ॥ ५३ ॥
सिद्धामृते तु यत् प्रोक्तं गुरोर्निन्दा विगर्हिता ।
रथ्याच्यवनसंजातं पतितं च महोदधौ ॥ ५४ ॥
कलौ युगे महाघोरे दिव्यैः संसाधितोऽपि सः ।
तन्त्रे तन्त्रे समाख्यातं यथाशापन्तु प्राप्तवान् ॥ ५५ ॥
तस्य पूजाबलिः पिण्ड आसनं जाप्यमेव च ।
कथयामि समासेन यथा सिध्यति साधके ॥ ५६ ॥

ह्रीं वटुकाय कपिलजटाय पिङ्गलनेत्राय देवीपुत्राय मातृपुत्राय इमां बलिं ममोपनीतां गृह्ण गृह्ण चुरु मुरु ह्रीं बलिमन्त्र चाल चाल भक्ष २०० पिण्डमन्त्रः यत्किञ्चित् भक्षयेत् प्राज्ञः अग्रपिण्डन्तु दापयेत् । ह्रीं वटुकाय आसनमन्त्रः ह्यौं ह्यौह्यं महाभैरव पूजनमन्त्रः । ह्रीं ह्रां जाप्य—

Ms.—48. कलो for कलौ ; 50 पतेने ; 52 . चं ; 53. किन्न ।

यः सदा जाप्यमिदं कुर्य्यान्निर्विघ्नं सिद्धिभाजनः ।
गृह्ण गृह्णेति वक्तव्यं गृह्णाति वटुकस्तथा ॥ ५७ ॥
दण्डहस्तं सदाध्यायेज्जटिलं ब्रह्मतेजसम् ।
रक्ताम्बरपरीधानं वटुकं विघ्नमर्द्दकम् ॥ ५८ ॥
पूज्यमानं सदाकालं अग्रतो दण्डपाणिनम् ।
चतुरङ्गबलं जित्वा उष्टानां [?] स्तम्भकारकम् ॥ ५९ ॥
चौरराजकुलादीनां सर्पव्याघ्रगजादिषु ।
ह्लीं च वटुक ह्लीं
इमां विद्यां जाप्यं कुर्य्याद्भयोर्द्धिता ॥ ६० ॥
नाशयेत् सर्व्वदुष्टानां सिंहस्यैव यथा गजाः ।
यत्र तत्र क्षुद्रसिद्धिर्बहुधा शास्त्रचोदिता ॥ ६१ ॥
ह्लीं वटुक उक्तमन्त्रेण करोति सुरसुन्दरि ।
ह्लीं काराङ्कुरराद्यैवं वटुकं सिद्धिपूजितम् ।
पूजयेत्तत् प्र[य]त्नेन कौलवे सिद्धिमिच्छता ॥ ६२ ॥

इति ज्ञाननिर्णये महायोगिनीकौले मत्स्येन्द्रपादावतारे चन्द्रद्वीपविनिर्गते षोडशः पटलः ॥

Ms.—58. धरीधान ; 61. नाशयेन् ; यधागजाः ।

सप्तदशः पटलः

देव्युवाच—

यन्मया पृच्छितं देव आत्मवादस्य निर्णयम् ।
साम्प्रतं श्रोतुमिच्छामि निःसन्दिग्धं वद प्रभो ॥ १ ॥

भैरव उवाच—

साधु देवि महायोगे योगिनीसिद्धनायिके ।
गूढं गुह्यं सनाभिश्च हृदि पद्ममधोमुखम् ॥ २ ॥
समीरस्तोभकं चक्रं घण्टिकाग्रन्थिशीतलम् ।
नासाग्रं द्वादशान्तं च भ्रुवोर्मध्ये व्यवस्थितम् ॥ ३ ॥
ललाटं ब्रह्मरन्ध्रं च शिखरस्थं सुतेजसम् ।
एकादशविधं प्रोक्तं विज्ञानं देहमध्यतः ॥ ४ ॥
क्लिश्यन्ति मनुजात्यन्तमज्ञात्वा तु कुलागमम् ।
हृदिस्थसहजो देव स्मरणार्हः स उच्यते ॥ ५ ॥
हकारो निष्कलो नित्यः संकारं सकलं तथा ।
सृकारं तु सदा सृष्टि हीत्येवं संहरेज्जगत् ॥ ६ ॥
सकारं शुक्लपक्षन्तु हकारं कृष्णपक्षकम् ।
हकारमोक्षमित्याहुर्महार्थञ्च गतं परम् ॥ ७ ॥
न शिवेन विना शक्तिर्न शक्तिरहितः शिवः ।
अन्योऽन्यञ्च प्रवर्त्तन्ते अग्निधूमौ यथा प्रिये ॥ ८ ॥
न वृक्षरहिता च्छाया न छायारहितो द्रुमः ।
शक्त्याभ्यासरतो योगी कुले सामान्यतां व्रजेत् ॥ ९ ॥
स्थूलं सूक्ष्मं परो हंसौ ज्ञात्वा सर्व्वात्मकं प्रिये ।
पारम्पर्य्यान् मतं कौलं कर्णात् कर्णगतं परम् ॥ १० ॥

Ms.—3. समीरस्तोभकम् ।

अपरीक्ष्ये न दातव्यं दातव्यं सुपरीक्षिते ।
कृत्वा कुलाभिषेकन्तु प्रकाश्यं त्वात्मनिर्णयम् ॥ ११ ॥
पञ्चरत्नादि देवेशि ज्ञातव्या तु कुलागमे ।
प्रथमं पलितस्तम्भं द्वितीयम् ईप्सितं भवेत् ॥ १२ ॥
तृतीयं कामरूपत्वं चतुर्थमक्षयांशकम् ।
पञ्चमन्तु महारत्नं जरामरणनाशनम् ॥ १३ ॥
कृत्वा प्रेतासनं दिव्यं द्वादशान्तमनास्मृतम् ।
भूगृहे निर्ज्जने देशे गन्धधूपसुधूपिते ॥ १४ ॥
शुक्लाम्बरधरो भूत्वा श्रीखण्डेन विलेखयेत् ।
पर्य्यङ्कं विन्यसेत्तत्र सुसहायसमन्वितम् ॥ १५ ॥
महाव्याप्तिमहानिद्रां न शृणोति न पश्यति ।
सुगन्धं पूतिगन्धं वा कर्पूरञ्चन्दनादिषु ॥ १६ ॥
न गन्धं वेत्ति तत्त्वज्ञो महाव्याप्तिरियं प्रिये ।
अतीतानागतञ्चैव तस्मिन् कालस्य वञ्चनम् ॥ १७ ॥
कर्त्ता हर्त्ता भवेद्देवि यदुक्तो वीरमातरे ।
अधोर्द्ध्वं रमते हंसो द्वादशान्ते लयं पुनः ॥ १८ ॥
हृदिस्थं निश्चलीभूतं कुम्भमध्ये जलं यथा ।
मृणालतन्तुसदृशं भावाभावविवर्ज्जितम् ॥ १९ ॥
धारणाधेयरहितं सर्व्वज्ञं सर्व्वतोदितम् ।
स्वयं च चलते चोर्द्ध्वम् अधश्चैव स्वयम्पुनः ॥ २० ॥
रमते सहजं तत्त्वं यथात्मनि तथापरे ।
ज्ञात्वा तत्त्वमिदन्देवि भवबन्धात्मकैः प्रिये ॥ २१ ॥

कर्णञ्च हृदये कृत्वा ज्ञातव्यं हंसलक्षणम् ।
कण्ठस्थाने ध्वनिर्दिव्या सकला तु परापरा ॥ २२ ॥
आपादतलमूर्द्धान्ता वामाख्यं कुण्डलाकृतिम् ।
गुदस्थमुदयन्तस्या द्वादशान्ते लयं पुनः ॥ २३ ॥
एवं तु चरते हंसो देहमध्ये शुभाशुभे ।
निर्लेपं निष्कलं चोर्द्धं शुद्धमत्यन्तनिर्म्मलम् ॥ २४ ॥
निगर्भं गर्भरूपेण नित्यानन्दैकलक्षणम् ।
ज्ञातव्यं गहनं नाथ महाज्ञानगतं परम् ॥ २५ ॥
अप्रमेयमचिन्त्यं च निराभ्यासपदं स्मृतम् ।
निश्वासोच्छ्वाससंयुक्तं भावाभावसमन्वितम् ॥ २६ ॥
स सञ्चरति भूतेषु भूतग्रामे चतुर्व्विधे ।
स आत्मा स स्वयं कर्त्ता पिण्डं चैव तु संहरेत् ॥ २७ ॥
पिण्डस्यैवम्भवेद्दुःखं बन्धस्यैव सुखं परम् ।
विषादं हरिषञ्चैव जरामरणमेव च ॥ २८ ॥
क्षुधा तृषा च मोहश्च भयाद्या लोभमेव च ।
दारिद्रम्बन्धनादीनि पिण्डस्यैव सुलोचने ॥ २९ ॥
न चासौ छिद्यते शस्त्रैर्ण चक्रेण बलीयसा ।
भिद्यन्ति नैव वज्रेण न च वह्नौ दहत्यसौ ॥ ३० ॥
न जलेन भवेन्मृत्युर्न जले जीवितं भवेत् ।
न मोहं न च वा रागं न मदं मत्सरं सदा ॥ ३१ ॥
न लोभं न च वा कोपं न चिन्ता बाध्यते ते [?] सः ।
इन्द्रियाणामिदं सर्व्वं भूतानां च वरप्रदे ॥ ३२ ॥

जीवेन च जगत् सृष्टं स जीवस्तत्त्वनायकः ।
स जीवः पुद्गलो हंसः स शिवो व्यापकः परः ॥ ३३ ॥
स मनस्तूच्यते भद्रे व्यापकः स चराचरे ।
आत्मानमात्मना ज्ञात्वा भुक्तिमुक्तिप्रदायका ॥ ३४ ॥
प्रथमा तु गुरुर्ह्यात्मा आत्मानं बन्धयेत् पुनः ।
बन्धस्तु मोचयेद् ह्यात्मा आत्मानमात्मनः प्रभुः ॥ ३५ ॥
आत्मानमात्मना ज्ञात्वा आत्मा वै कायरूपिणः ।
आत्मनश्चापरो देवि येन ज्ञातं स योगिराट् ॥ ३६ ॥
स शिवः प्रोच्यते साक्षात् स मुक्तो मोचयेत् परः ।
सुविशुद्धः सदा देवि पङ्कस्थमिव पङ्कजम् ॥ ३७ ॥
मानुष्यं पिण्डमास्थाय स शिवः क्रीडते भुवि ।
इत्थम्भूतं परात्मानं येन ज्ञातं सुभामिनि ॥ ७८ ॥
तस्यैव स्पर्शमात्रेण भवेन्मुक्तिर्न संशयः ।
तस्योच्छिष्टश्च संप्राप्य भवेन्मुक्तिः परा प्रिये ॥ ३९ ॥
तेनैव स्नापिते देवि अभ्यङ्गोद्वर्त्तनेन तु ।
तेन पादेन संस्पृष्टे सोऽपि मोक्षस्य भाजनः ॥ ४० ॥
एकेन तेन भुक्तेन भुक्तं चैव चराचरम् ।
सर्व्वतीर्थेषु यत् पुण्यं स्नात्वा लभति मानवः ।
तं ज्ञेयन्तु मनः कृत्वा अधिकं तु फलं लभेत् ॥ ४१ ॥
योगिनीसिद्धसद्भावं वीरमातृगणादिषु ।
अस्योर्द्ध्वं तु निगद्यतु भुक्तिमुक्तिप्रदं शुभम् ॥ ४२ ॥

इति ज्ञाननिर्णये महायोगिनीकौलेश्रीमच्छेन्द्रपादावतारिते चन्द्रद्वीपविनिर्गते सप्तदशः पटलः ॥

[illegible] 40. तेनैव ।

अष्टादशः पटलः

देव्युवाच—

सिद्धानां पूजनन्देव देहस्थप्रत्ययात्मकम् ।
कुलद्वीपविधानं च संक्षेपात् कथ्यतां प्रभो ॥
कौलवं सिद्धिकामस्य अभिषेकं कीदृग् भवेत् ॥ १ ॥

भैरव उवाच—

साधूक्तं कथयिष्यामि कुलं द्वीपस्य यो विधिः ।
यवाद्याशालिचूर्णन्तु पिष्टं वा गोधूमोद्भवम् ॥ २ ॥
येन केनचित् पिष्टेन अनेन सुरसुन्दरि ।
ह्रींकारमन्त्रितं कृत्वा वर्त्तिद्वादशभूषितम् ॥ ३ ॥
क्षीरखण्डादिमृष्टन्तु घृतपूर्णसुशोभनम् ।
पार्श्वे तु पूजयेत् सिद्धां योगिनीं गुरुमेव च ॥ ४ ॥
एककालं द्विकालं वा त्रिष्कालं पूजयेत् क्रमम् ।
अग्रतः पूजयेन्नित्यं भुञ्जमानाग्रनायिके ॥ ५ ॥
जपेद्बीजपरं श्रेष्ठं ह्रींकारं योगिनीप्रियम् ।
योगिनीमेलकं ह्यस्मिन् भुक्तिमुक्तिप्रदः सदा ॥ ६ ॥
अथान्यं सम्प्रवक्ष्यामि अभिषेके कुलगोचरे ।
रक्तेन पूरयेद् रक्तं शुक्रस्यैव समं प्रिये ॥ ७ ॥
कुण्डगोलोद्भवेनैव मधुं च घृतसंयुतम् ।
रक्तं वामामृतं शुक्रं सुरया ब्रह्ममिश्रितम् ॥ ८ ॥
वुकपुष्पसमायुक्तकृष्णासवसमायुतम् ।
मदिरानन्दचैतन्यं भक्तियुक्तो महात्मनः ॥ ९ ॥

उद्धरेद्रुममन्त्वन्तु गुरुसिद्धाश्च देवताम् ।
ह्लीं क्लीं म्हौ जुं सः—
शङ्खस्थं कलशस्थं वा पूजयित्वा यथाक्रमम् ॥ १० ॥
दृढभक्तस्य देवेशे आचार्य्यो दृढलक्ष्मवित् ।
जयाद्याश्चौषधीः [?] सर्व्वा मोहनाद्या कृताञ्जली ॥११॥
पञ्चरत्नसमोपेतां रक्तयुक्तेन वेष्टितम् ।
क्षारक्षीरदधिसर्पि मद्योदे इक्षुमेव च ॥ १२ ॥
स्वादुदश्चैव गर्भादं क्रमेण परिजल्पयेत् ।
वक्त्रे कैकशो [?] मध्ये च अष्टौ तां कुलपर्व्वताम् ॥१३॥
वेश्याकुमारिकाभिर्वा आचार्य्यः स्वकरैस्तथा ।
उद्धृत्य शिरसि दद्यात् ततो योगी भविष्यति ॥ १४ ॥
पुनस्तु यजनं वक्ष्ये यथावत्तन्निबोध मे ।
रक्तं युक्तं समादाय अथवा चिलजं शुभम् ॥ १५ ॥
ततस्तुष्टजयेद्देवि क्रमश्चैव समाहित ।
अक्षतैः शालिजैर्दिव्यैरन्यैर्वापि सुशोभनैः ॥ १६ ॥
चतुःषष्टिक्रमयुतैः पूजयेत् तत्क्रमं शुभम् ।
दिव्यसुगन्धपुष्पैस्तु विचित्राभरणभूषितः ॥ १७ ॥
आचार्य्यः सुमनो भूत्वा सर्व्वसंभारसंभृतः ।
योगिनी सिद्धवीराणां भवते मातृवल्लभः ॥ १८ ॥
मद्यमांससमायुक्तं मत्स्यभोज्ययुतं प्रिये ।
घृतखण्डसमायुक्तं शर्करायान्तु पूरयेत् ॥ १९ ॥

Ms.—11 श्चौषधी ।

कुम्भादि च वरं दद्यात् सहस्रं वा शतैरपि ।
चतुःषष्टिश्च सौदर्य्यं अष्टौ च गुणापि वा ॥ २० ॥
निवेद्य गुरवे मानं गुरुपूजा विशेषतः ।
वीरपूजां ततः कृत्वा येन तुष्येत् पुनः पुनः ॥ २१ ॥
चरुकं भक्षयेत् प्राज्ञः समयहीने न दापयेत् ।
वक्त्राद्वक्त्रं विशेषेण सिद्धिभाग्यः समान्यथा ॥ २२ ॥
सामान्ये कथितं कुम्भे शङ्खाद्वक्त्रं विशेषतः ।
शास्त्रोक्तं तु क्रमं पूज्य सर्व्वसंभारसम्भृतः ।
अनेनारब्धमालेण सिद्धियोग्यो भवेत्ततः ॥ २३ ॥

इति ज्ञाननिर्णये महाकौले चन्द्रद्वीपविनिर्गते अष्टादशः पटलः ॥

ऊनविंशतितमः पटलः

देव्युवाच—

देहस्थं पङ्कजं देव सिद्धानां साम्प्रतं वद ।

भैरव उवाच—

देव्याश्चक्रङ्गताः सर्व्वे दिव्यरूपसुतेजसः ॥ १ ॥
षोडशाकृतयः सर्व्वे तन्मध्ये आत्मनम्प्रिये ।
मोक्षकामी सदा ध्यायेच्छुक्लाम्बरधरां शुभाम् ॥ २ ॥
सदा यौवनकामिन्यः कृष्णवर्णन्तु चिन्तयेत् ।
रक्ताम्बरधरा ध्यायेद्रक्तगन्धानुलेपनः ॥ ३ ॥
रक्ताभी रक्तमालाभिर्भूषिता सिद्धयोगिनी ।
तन्मध्ये चात्म[ना] देवि तद्रूपं परिभावयेत् ॥ ४ ॥
श्रीनाथं योगिनीसार्द्धं वृन्दरूपञ्च भासिनि ।
शङ्खहस्ता सदा ध्यायेन्मनसा चिन्तितं लभेत् ॥ ५ ॥

इति ज्ञाननिर्णये महायोगिनीकौले श्रीमीनपादावतारिते
एकोनविंशतितमः पटलः ॥

विंशतितमः पटलः

भैरव उवाच—

शृणु त्वमद्भुतन्देवि लोकेऽस्मिन् मोक्षप्रत्ययम् ।
गूदोर्द्ध्वम्पीडयेन्नाथ हृदि कण्ठादिकं प्रिये ॥ १ ॥
उत्पातं निक्षिपेदूर्द्ध्वं प्राणायामेन सुन्दरि ।
कपालं भेदमयाति यान्ति जीवो निरञ्जनम् ॥ २ ॥
स शिवो व्यापको भूत्वा कर्त्ता हर्त्ता वरानने ।
आत्मानं च परं वेत्ति वेत्तीत्येवं चराचरम् ॥ ३ ॥
दुःखन्तस्य न विद्येत सुखन्तस्य निरन्तरम् ।
अथान्यं साम्प्रतं देवि प्रत्यक्षमभ्यसेत् सदा ॥ ४ ॥
शक्त्याचाररतो नित्यं जिताहारैकमैथुनः ।
अनामापीडयेदूर्द्ध्वं नाभिश्च हृदयन्तथा ॥ ५ ॥
श्यामसूत्रगतं लक्षं शक्त्याग्रसंस्थितं मनः ।
आत्मप्राणसमं कृत्वा शक्त्याचाराग्रसंस्थितम् ॥ ६ ॥
पुष्पे वा प्रतिमाद्येषु अभ्यासाच्चलते प्रिये ।
षट्मासादभ्यसेद्देवि निश्वासोच्चपराङ्मुखाः ॥ ७ ॥
अब्दमनेकं देवेशे देशदेशान्तरं व्रजेत् ।
परदेहप्रवेशं स्यादभ्यासं वर्णितं तव ॥ ८ ॥
अथान्यं साम्प्रतं भद्रे शृणु त्वं वीरनायिके ।
कुलाशक्तेस्तु वीरस्य तथान्यं शक्तिलक्षणम् ॥ ९ ॥
अनादिनिधना शक्तिरिच्छा नाम शिवोद्भवा ।

Ms.—1. लोकस्मिं ; 2. अप्याति ; 4. अथास्य ; 6.—प्राणस्याम ; 6. अथान्य ; वीरनायके ; 10.—निधनाशक्ति ।

व्योममालिनी सा भद्रे खेचरीति निगद्यते ॥ १० ॥
वामाख्या कुण्डलीनाम ज्येष्ठा चैव मनोन्मनी ।
रुद्रशक्तिस्तु विख्याता कामाख्या तु गीयते ॥ ११ ॥
अग्रणी चैव सर्व्वेषां लिख्यते न च पठ्यते ।
मातृका शब्दरा[शिश्च] सर्व्वग्रन्थेषु कीर्त्त्यते ॥ १२ ॥

देव्युवाच—

ज्ञानशक्तिर्मया ज्ञाता क्रियाशक्तीर्वद प्रभो ।

भैरव उवाच—

कथयामि समासेन वीरस्य शक्तिलक्षणम् ॥ १३ ॥
उत्तमा धवलाक्षी तु कुटिलाग्राग्रकेशिनी ।
दशनैश्च ज्योत्स्नाकारैः सुरूपा चारुभाषिणी ॥ १४ ॥
कुले भक्तिसमायुक्ता गुरुदेव्या प्रपूजका ।
सुरूपा सुखभावा च सुभ्रुवा सुललाटका ॥ १५ ॥
कुलागमेन भक्ति……भयवर्जिता ।
सुशीला सुभगा देवि जनानन्दकरा शुभा ॥ १६ ॥
दुर्लभा लोकमध्ये तु ज्ञानवर्त्तस्य रक्ष्यते ।
इत्थंभूता यदा शक्तिर्वीरस्य लक्षणं शृणु ॥ १७ ॥
सुरूपः सुस्वभावश्च सत्यवादी च निश्चयी ।
गुरुकौलागमे भक्तः सुसन्धः क्रोधवर्जितः ॥ १८ ॥
सुशूरः सुभगो नित्यं स्वदेहप्रत्ययान्वितः ।
ईदृशी भवते वीरा रुद्रशक्त्या ह्यधिष्ठिता ॥ १९ ॥

Ms.—11. मनोन्ननीम् ; 12. कीत्यते ; 14. उत्तमो ; 19 - प्रत्ययान्वितम् ; ह्यधिष्ठितः ।

यत्तेजः स महालिङ्गमुत्पत्तिस्थितिकारकः ।
बिन्दुरूपं तु तं ज्ञात्वा स्फुरज्ज्वालावलीपरः ॥ २० ॥
अक्षोभ्यः सर्व्वशक्तीनां आत्मशक्त्यान्तरञ्जितः ।
सुज्ञात्वा देहजं शक्तिं तदा शक्तिपरिग्रहे ॥ २१ ॥
ज्ञानविज्ञानसम्पन्नः अद्वैताचारभावितः ।
कुलकौलागमे भक्ति ईदृशं वीरलक्षणम् ॥ २२ ॥

इति ज्ञाननिर्णये योगिनीकौले श्रीमीनपादावतारिते चन्द्रद्वीपाविनिर्गते विंशतितमः पटलः ।

एकविंशतितमः पटलः

देव्युवाच—

संग्रहं वद मे नाथ वर्त्तनं कुलगोचरे।

भैरव उवाच—

कथयामि न सन्देहो संग्रहाचारलक्षणम् ॥ १ ॥
पञ्चपञ्चाशिको देवि मतं वै योगलक्षणम्।
तस्य भेदोपभेदेन कौलशास्त्रे विनिर्णयम् ॥ २ ॥
कुलपञ्चाशिकामूलं तथा च कुलसागरम्।
कुलोघो हृदयश्चैव भैरवोद्यानकं तथा ॥ ३ ॥
चन्द्रकौलश्च वेष्टिश्च[?] तथा वै ज्ञाननिर्णयम्।
अस्य मध्ये विनिष्क्रान्तं सम्बरनाम विश्रुतम् ॥ ४ ॥
सृष्टिकौलं महाकौलं तिमिरं च तथापरम्।
सिद्धामृतं तु कौलं मातकौलं तथापरम् ॥ ५ ॥
शक्तिभेदं तथा कौलं ऊर्म्मिकौलमनुत्तमम्।
चतुर्युगेषु देवेशि ज्ञानकौलस्य संगतिः ॥ ६ ॥
सिद्धेश्वरं तथा चान्यं कौलं वै वज्रसम्भवम्।
मेघजाश्च दूरतं तस्मिन् कौले विनिर्गतम् ॥ ७ ॥
अङ्गस्पर्शनिश्चरं देवि वज्रदाद्यामृतं तथा।
पूर्णिमायां अमावस्यां अष्टमी च चतुर्द्दशी ॥ ८ ॥

सजीवं मत्स्यमद्यञ्च मांसञ्चैव बलिं द[देत्] ।
व्याख्या चैव तु कर्त्तव्या आचार्य्यैः शङ्कवर्ज्जितः ॥६॥
न तिथिर्न च नक्षत्रं नोपवासं विधीयते ।
यत्र तत्र स्थितो योगी ज्ञानमेवं समाश्रयेत् ।
कथितं कौलसद्भावं नाम्ना ज्ञानस्य निर्णये ॥ १० ॥

इति ज्ञाननिर्णये महायोगिनीकौले श्रीमीनपादावतारिते चन्द्रद्वीपविनिर्गते
एकविंशतितमः पटलः ।

द्वाविंशतितमः पटलः ।

देव्युवाच—

प्रणम्य प्राञ्जलि···व अद्याहं तव वल्लभ ।
अद्याहङ्कृतकृत्या तु हर सिद्धिविनायकः ॥ १ ॥
षड्मुखश्च महाकाल[ः] कालिका योगिनी तथा ।
नन्दीशो भट्टका चैव द्रोणका च तथा···॥ २ ॥
विजया तु महाभागा षड्योगिन्यस्तु मातराः ।
कौलामृते न संतृप्तो अहं सर्व्वेऽपि भैरव ॥ ३ ॥

भैरव उवाच—

यत् पुरा गोपितं भद्रे तत् सर्व्वं प्रकटीकृतः ।
भूलोके देवतानाञ्च कथितव्यं कुलागमे ॥ ४ ॥
सिद्धानाञ्च विशेषेण ख्यापनीयं कुलान्व[यम्] ।
समयाचारसमोपेतं विज्ञानं द्वैतवासिनाम् ॥ ५ ॥
गुप्तलिङ्गी सदा कालं गुरुपूजनतत्परः ।
वत्सलः सर्व्वलोकानां सर्व्वजीवदयान्वितः ॥ ६ ॥
भैरववचनं श्रुत्वा सर्व्वरोमाञ्चकञ्चुकाः ।
सन्तुष्टमनसः सर्व्वे दण्डवत् पति[ताः] भुवि ॥
कुलभावपराः सर्व्वे कृतकृत्या सुराधिपाः ॥ ७ ॥
अद्य मे गहनं नष्टं अज्ञानपटलाहतम् ।
संसारतरुविस्तीर्णमद्य छिन्नं त्वया प्रभो ॥ ८ ॥

Ms. 6. वत्सल ; 7. रोमञ्च ; 8. छिन्न ।

पाशजालतमोघश्च छिन्नाद्य दुःखसंशयः ।
दशकोटिस्तथा चार्द्धं नाम्ना ज्ञानस्य निर्णयः ॥ ९ ॥
तस्य मध्ये इमं नाथ सारभूतं समुद्धृतम् ।
कामरूपे इमं शास्त्रं योगिनीनां गृहे गृहे ॥ १० ॥
निग्रहानुग्रहश्चैव सिद्धिमेलापकं तथा ।
कुर्व्वन्ति सततं देवि अस्य ज्ञानप्रसादतः ॥ ११ ॥
चन्द्रद्वीपं महाशास्त्रं अवतीर्णं सुलोचने ।
कामाख्ये गीयते नाथे महामत्स्योदरस्थितिः ॥ १२ ॥

इति ज्ञाननिर्णये महायोगिनीकौले श्रीमत्स्येन्द्रपादावतारिते चन्द्रद्वीप-विनिर्गते द्वाविंशतितमः पटलः ॥

Ms.—11. निग्रहान्तं ग्रहञ्चैव ।

त्रयोविंशतितमः पटलः।

देव्युवाच—

कौलवे योगिनी देव सञ्चरन्ति कथं भुवि।
तन्ममाचक्ष्व देवेश भक्त्या जानन्ति भूतले ॥ १ ॥

भैरव उवाच—

मर्त्येऽस्मिन् देवतानान्तु सञ्चारं शृणु भामिनि।
कपोतिका तथा गृध्री हंसी चैव नखी तथा ॥ २ ॥
खञ्जः……भाषी तु कोकाभाषी तु सुन्दरि।
उलुकी पेचकी वा तु सररी वा गूली तथा ॥ ३ ॥
शृगाली अजा महिषी (उष्ट्री) मार्ज्जारनकुली तथा।
व्याघ्री हस्ती मयूरी च कुकुटी न……॥ ४ ॥
अन्यानि यानि रूपाणि संस्थितानि महीतले।
तानि रूपाणि संगृह्य योगिन्यः क्रीडन्ते भुवि ॥ ५ ॥
निपतन्ति यदा भद्रे अभक्ष्येषु कुलाधिपे।
तद्रूपं कथ्यन्ते………युक्तावधारयेत् ॥ ६ ॥
हयश्च नखरः सर्प चिलिकोत्मानसस्तथा।
वृश्चिकोध्यन्तरश्वानो मूषको दर्दुरः प्रिये ॥ ७ ॥
ग्रहभूतस्वरूपेण ज्वालाग्निशास्त्रसङ्कटैः।
वेद……व्याधिराजानश्चैव तस्कराः ॥ ८ ॥
विद्युत्तुङ्गो तथा गण्ड व्याघ्रसिंहगजस्तथा।
अनेकाकाररूपेण भयं नानाविधं विदुः ॥ ९ ॥

चतुःषष्टिश्च योगिन्यो······प्यन्ति साधके।
एवंरूपं समास्तृत्य क्षिप्रं गृह्णन्ति तं पशुम् ॥ १० ॥
कोपन्तु नैव कर्त्तव्यं भाषमाणं सुराधिपे।
कुमारिका स्त्रियो वापि भाषमाणे कदाचन ॥ ११ ॥
यथा शक्त्या सदा कालं स्त्री चैव व्रतमास्थितम्।
पूजनीया प्रयत्नेन कुमार्य्यश्च कुलाश्रितैः ॥ १२ ॥
पुन्नागं नागचंपाद्यैर्मुचुकुन्दैश्च पाटलैः।
पारिजातोद्भवैर्दिव्यैर्दाडिमैः कुसुमोज्ज्वलैः ॥ १३ ॥
बन्धुकः कुसुमोद्भूतैश्चम्पकः कुसुमोज्ज्वलैः।
जात्युत्पलकदम्बैश्च कर्णिकारैः सिंहकेशरैः ॥ १४ ॥
अम्भोरूहैस्तथा पुष्पैः शुभैः शालाविभूषितैः।
रक्ताम्बरधरां ध्यायेद्रक्तगन्धानुलेपिताम् ॥ १५ ॥
आत्मानं योगिनीसिद्धे रत्नमाला विभूषिताम्।
ध्यायेत्तां सततं वीरां बहिः पूजां विवर्ज्जयेत्।
पूजनं कथितं भद्रे भुक्तिमुक्तिप्रसाधकम् ॥ १६ ॥

इति ज्ञाननिर्णये महायोगिनीकौले श्रीमत्स्येन्द्रपादावतारिते चन्द्रद्वीप-विनिर्गते त्रयोविंशतितमः पटलः ॥

चतुर्व्विंशतितमः पटलः ।

देव्युवाच—

सफलम[द्य] मे नाथ कारुण्यं तव भैरव ।
असुराणां सुराणाञ्च प्रभुत्वमद्य मे प्रभो ॥ १ ॥
महाकौलं महाज्ञानं कुलकौलस्य निर्णयम् ।
भ्रान्तिसंसारगहनमज्ञानपटल[न्त]मः ॥ २ ॥
संसारपाशजालञ्च अद्य निर्णाशितं त्वया ।
अद्यमापादिता मुक्तिः स्वतन्त्रा भुवि दुर्ल्लभा ।
पुनः कथय कौलेश देहस्थं सिद्धपूजनम् ॥ ३ ॥

भैरव उवाच—

···सन्दिग्धं कथयिष्यामि कौलेऽस्मिन् पूजनं शृणु ।
कुलसिद्धाश्च योगिन्यो रुद्राश्चैव कुलाधिपे ॥ ४ ॥
देव्याश्चक्रगताः सर्व्वे हृदि मध्ये शिरेऽपि वा ।
बहिस्थं पूजये······पूजाविधि प्रिये ॥ ५ ॥
सुगन्धकुन्दकेतक्या मालिकाजातिकोत्पलैः ।
चम्पकैः किङ्करातैश्च नीलोत्पलसुगन्धिभिः ॥ ६ ॥
पुष्पैर्नानाविधैश्चैव शतपत्रैश्च·········।
तरुजातन्तश्च रादेया (?) द्रव्या[पि] मधुमिश्रिताम् ॥७॥
मांसम्पलम्बलिर्देया ताम्बूलं चन्द्रसंयुतम् ।
धूपचन्दनसौरभ्यं अगुरुं मृगनाभिकम् ॥ ८ ॥

Ms.—4. कथिष्यामि ।

रक्तपुष्पैर्विशेषेण सुगन्ध [धूपदीपितम्] ।
उग्राणि यानि पुष्पाणि गन्धहीनं न दापयेत् ॥ ९ ॥
बहिस्थं पूजनं प्रोक्तं अध्यात्मं शृणु साम्प्रतम् ।
रक्ताम्बरधराः सर्व्वे रक्तगन्धानुलेपनाः ॥ १० ॥
षोड़शाकृतयः स .... विभूषिताः ।
प्रसन्नवदनाश्चैव पिबन्त्यो मदिरासवम् ॥ ११ ॥
इच्छारूपधराः सर्व्वे जरामरणवर्ज्जिताः ।
सृष्टिप्रवर्त्तकाः सर्व्वे वरदानैकतत्पराः ॥
इ......दाध्यायेदचिरान्ततसमो भवेत् ॥ १२ ॥

इति ज्ञाननिर्णये महायोगिनीकौलश्रीमत्स्येन्द्रपादावतारिते
चन्द्रद्वीपविनिर्गते चतुर्व्विंशतितमः पटलः ।

गुह्यपदधरं प्रोक्तं दशकोटिस्तु निर्णायः ।
सिद्धानां योगिनीनां च हृदयं पर(म)दुर्ल्लभम् ॥
गुह्याद् गुह्यतरं नाथे सारात् सारतरं परम् ।
सम्यगेतन्मया भद्रे अप्रकाश्यं प्रकाशितम् ॥
महाकौल महादेवि शतैर्द्दशभिः सम्मितम् ।
ज्ञानस्य निर्णये सारं नाम्ना साहस्त्रिकं मतम् ॥

इति महाकौले ज्ञाननिर्णये सारं श्रीमत्स्येन्द्रपादावता[रिते समाप्तम् ?]

अकुलवीरतन्त्रम्

[A].

श्रीमच्छन्दपादकेभ्यो नमः ।

श्रीमीनसहजानन्दं स्वकीयाङ्गसमुद्भवम् ।
सर्व्वमाधारगम्भीरमचलं व्यापकं परम् ।
मायामलविनिर्म्मुक्तं मीननाथं नमाम्यहम् ॥

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि अकुलवीरं महद्भूतम् ।
गुह्याद् गुह्यतरं गुह्यं सिद्धसद्भावसन्ततिः ॥ १ ॥
अनुग्रहाय लोकानां सिद्धनाथेन भाषितम् ।
गोपनीयं प्रयत्नेन यदीच्छन् शाश्वतं पदम् ॥ २ ॥
संसारार्णवमग्नानां भूतानां महदाश्रयम् ।
यथा नदीनदाः सर्व्वे सागरे समुपागताः ॥ ३ ॥
तथा अकुलवीरेषु सर्व्वधर्म्मा लयङ्गताः ।
सर्व्वाधारमशेषस्य जगतः सर्व्वदा प्रभुः ॥ ४ ॥
सहजानन्दं न विन्दन्ति सर्व्वधर्म्मसमास्रुताः ।
अजानन्तमलैर्ग्रस्ता महामायान्धच्छादिताः ॥ ५ ॥
शास्त्रजालेन सन्तुष्टा मोहितास्त्यजयन्तिताः [?] ।
न विन्दन्ति पदं शान्तं कौलानां निष्कलं गुरुम् ॥६॥
संवादयन्ति ये केचिन् न्यायवैशेषिकास्तथा ।
बौधास्तु अरिहन्ता ये सोमसिद्धान्तवादिनः ॥ ७ ॥

Ms.—सहजानन्द ; 5. सहजानन्दन्न ; 7. -त्यायवैशेषिका- ।

मीमांस पञ्चस्रोताश्च वामसिद्धान्तदक्षिणाः ।
इतिहासपुराणञ्च भूततत्त्वन्तु गारुडम् ॥ ८ ॥
एभिः शैवागमैः सर्व्वैः परोक्षश्च क्रियान्वितैः ।
सविकल्पसिद्धिसञ्चारं तत् सर्व्वं पापबन्धवित् ॥ ९ ॥
विकल्पबहुलाः सर्व्वैर्म्मिथ्यावादा निरर्थकाः ।
न ते मुञ्चन्ति संसारे अकुलवीरविवर्ज्जिताः ॥ १० ॥
सर्व्वज्ञं सर्व्वमास्पृत्य सर्व्वतो हितलक्षणम् ।
सर्व्वेषां सिद्धिस्तत्रस्था सर्व्वसिद्धिश्च तत्र वै ॥ ११ ॥
यत्रासौ अकुलवीरो दृश्यते सर्व्वतोमुखम् ।
तं विदित्वा परं रूपं मनो निश्चलतां व्रजेत् ॥ १२ ॥
शब्दरूपरसस्पर्शगन्धश्चैवात्र पञ्चमम् ।
सर्व्वभावाश्च तत्रैव प्रलीणाः प्रलयं गताः ॥ १३ ॥
भावाभावविनिर्म्मुक्त उदयास्तमनवर्ज्जितः ।
स्वभावमतिमतं शान्तं मनो यस्य मनोमयम् ॥ १४ ॥
अकुलवीरमिति ख्यातं सर्व्वाधारपरापरम् ।
नाधारलक्षभेदन्तु न नादगोचरे पठेत् ॥ १५ ॥
हृदि स्थाने न वक्त्रे च घण्टिका तालरन्ध्रके ।
न इड़ा पिङ्गला शान्ता न चास्तीति गमागमे ॥ १६ ॥
न नाभिचक्रकण्ठे च न शिरे नैव मस्तके ।
तथा चक्षुरुन्मीलने च न नासाग्रनिरीक्षणे ॥ १७ ॥
न पूरककुम्भके तत्र रेचके [च] तथा पुनः ।
न बिन्दुभेदके ग्रन्थौ ललाटे न तु वह्निके ॥ १८ ॥

Ms—8. पञ्चश्रोता ; 17. चक्षुमीले ।

अकुलवीरतन्त्रम्

[A].

श्रीमच्छन्दपादकेभ्यो नमः ।

श्रीमीनसहजानन्दं स्वकीयाङ्गसमुद्भवम् ।
सर्व्वमाधारगम्भीरमचलं व्यापकं परम् ।
मायामलविनिर्म्मुक्तं मीननाथं नमाम्यहम् ॥

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि अकुलवीरं महद्भूतम् ।
गुह्याद् गुह्यतरं गुह्यं सिद्धसद्भावसन्ततिः ॥ १ ॥
अनुग्रहाय लोकानां सिद्धनाथेन भाषितम् ।
गोपनीयं प्रयत्नेन यदीच्छन् शाश्वतं पदम् ॥ २ ॥
संसारार्णवमग्नानां भूतानां महदाश्रयम् ।
यथा नदीनदाः सर्व्वे सागरे समुपागताः ॥ ३ ॥
तथा अकुलवीरेषु सर्व्वधर्म्मा लयङ्गताः ।
सर्व्वाधारमशेषस्य जगतः सर्व्वदा प्रभुः ॥ ४ ॥
सहजानन्दं न विन्दन्ति सर्व्वधर्म्मसमास्रृताः ।
अजानन्तमलैर्ग्रस्ता महामायान्धच्छादिताः ॥ ५ ॥
शास्त्रजालेन सन्तुष्टा मोहितास्त्यजयन्तिताः [?] ।
न विन्दन्ति पदं शान्तं कौलानां निष्कलं गुरुम् ॥६॥
संवादयन्ति ये केचिन् न्यायवैशेषिकास्तथा ।
बौधास्तु अरिहन्ता ये सोमसिद्धान्तवादिनः ॥ ७ ॥

Ms.—सहजानन्द ; 5. सहजानन्दम्न ; 7. -त्यायवैशेषिका- ।

मीमांस पञ्चस्रोताश्च वामसिद्धान्तदक्षिणाः ।
इतिहासपुराणञ्च भूततत्त्वन्तु गारुडम् ॥ ८ ॥
एभिः शैवागमैः सर्व्वैः परोक्षञ्च क्रियान्वितैः ।
सविकल्पसिद्धिसञ्चारं तत् सर्व्वं पापबन्धवित् ॥ ६ ॥
विकल्पबहुलाः सर्व्वैर्म्मिथ्यावादा निरर्थकाः ।
न ते मुञ्चन्ति संसारे अकुलवीरविवर्ज्जिताः ॥ १० ॥
सर्व्वज्ञं सर्व्वमास्तृत्य सर्व्वतो हितलक्षणम् ।
सर्व्वेषां सिद्धिस्तत्रस्था सर्व्वसिद्धिश्च तत्र वै ॥ ११ ॥
यत्रासौ अकुलवीरो दृश्यते सर्व्वतोमुखम् ।
तं विदित्वा परं रूपं मनो निश्चलतां व्रजेत् ॥ १२ ॥
शब्दरूपरसस्पर्शगन्धश्चैवात्र पञ्चमम् ।
सर्व्वभावाश्च तत्रैव प्रलीणाः प्रलयं गताः ॥ १३ ॥
भावाभावविनिर्म्मुक्त उदयास्तमनवर्ज्जितः ।
स्वभावमतिमतं शान्तं मनो यस्य मनोमयम् ॥ १४ ॥
अकुलवीरमिति ख्यातं सर्व्वाधारपरापरम् ।
नाधारलक्षभेदन्तु न नादगोचरे पठेत् ॥ १५ ॥
हृदि स्थाने न वक्त्रे च घण्टिका तालरन्ध्रके ।
न इड़ा पिङ्गला शान्ता न चास्तीति गमागमे ॥ १६ ॥
न नाभिचक्रकण्ठे च न शिरे नैव मस्तके ।
तथा चक्षुरुन्मीलने च न नासाग्रनिरीक्षणे ॥ १७ ॥
न पूरककुम्भके तत्र रेचके [च] तथा पुनः ।
न बिन्दुभेदके ग्रन्थौ ललाटे न तु वह्निके ॥ १८ ॥

Ms—8. पञ्चश्रोता ; 17. चक्षुमीले ।

प्रवेशनिर्गमे नैव नावाहनविसर्ज्जनम् ।
न करणैर्नासनं मुद्रैर्नामासे भिन्नतालुके [?] ॥ १६ ॥
न निरोधो न चोद्धारो नातीतां चालनं न हि ।
न प्रेर्य्यप्रेरकश्चैव न स्थानन्नैव चाश्रयम् ॥ २० ॥
न चात्मनैव तद् ग्राह्यं ग्राह्यातीतपदं भवेत् ।
एतत् पक्षविनिर्मुक्तं हेतुदृष्टान्तवर्ज्जितम् ।
सबाह्याभ्यन्तरन्तत्र एकोच्चारं चराचरम् ॥ २१ ॥
न दूरे न च वै निकटे न भरितो न च रिक्तक[ः] ।
न उन्नो न सोऽधिक एभिः पक्षैर्विवर्ज्जितम् ॥ २२ ॥
यश्च विंशात्मको ह्येष पुद्गल नास्ति यत्र वै ।
यत्र लब्धं न विद्येत अकुलवीर स उच्यते ॥ २३ ॥
यस्यैवं संस्थितं कश्चित् समरस संस्थितः ।
स ब्रह्मा सो हरिश्चेशः स रुद्रो स च ईश्वरः ॥ २४ ॥
स शिवः परमदेवः स सोमार्काग्निकस्तथा ।
स च सांख्यः पुराणाश्च अर्हन्तबुद्ध एव च ॥ २५ ॥
स्वयं देवी स्वयं देवः स्वयं शिष्यः स्वयं गुरुः ।
स्वयं ध्यानं स्वयं ध्याता स्वयं सर्व्वत्र देवता ॥ २६ ॥
यादृशेन तु भावेन पुरुषो भावयेत् सदा ।
तादृशं फलमा(व)प्नोति नात्र कार्य्यविचारणात् ॥२७॥
अस्यैव हि नामानि पृथग्भूतानि योगिभिः ।
अनाम तस्य गीयन्ते भ्रान्तिज्ञानविमोहितैः ॥ २८ ॥
धर्म्माधर्म्मसमाक्लिष्टाविकल्पतमश्छादिताः ।
तेन मुञ्चन्ति संसारं नरकं योनिसंकुलम् ॥ २६ ॥

अकुलवीरं महद्भूतं यदा पश्यन्ति सर्व्वगम् ।
स बाह्याभ्यन्तरे नित्यं एकाकारं चराचरम् ॥ ३० ॥
निस्तरङ्गं निराभासं पदभेदविवर्ज्जितम् ।
सर्व्वावयवनिर्म्मुक्तं निर्लयं निर्व्विकारजम् ॥ ३१ ॥
अदृष्टनिर्गुणं शान्तं तत्त्वातीतं निरञ्जनम् ।
सर्व्वज्ञं परिपूर्णञ्च स्वभावश्चैवमक्षयम् ॥ ३२ ॥
कार्य्यकारणनिर्म्मुक्तमचिन्त्यमनामयम् ।
मायातीतं निरालम्बं व्यापकं सर्व्वतोमुखम् ॥ ३३ ॥
समत्वं एकभूतञ्च ऊहापोहविवर्ज्जितम् ।
अकुलवीरं महद्भूतम् अस्तिनास्तिविवर्ज्जितम् ॥ ३४ ॥
न मनो न च वै बुद्धिर्न चिन्ताचेतनादिकम् ।
न कालः कलनाशक्तिर्न शिवो न च इन्द्रियः ॥ ३५ ॥
न भूते गृह्यते सो हि न सुखं दुःखमेव च ।
न रसो हि न सुखं दुःखमेव च [?] ॥ ३६ ॥
न रसो विरसश्चैव न कृतो न च जायते ।
न च्छाया न च तापस्तु न शीतो न च उष्णवान् ॥ ३७ ॥
न [दृश्यते मन] स्तत्र उदयास्तमनवर्ज्जितम् ।
न सीमा दृश्यते तत्र न च तीर्थ्यं न चैवहि [?] ॥ ३८ ॥
अद्वैतमचलं शान्तं संगदोषविवर्ज्जितम् ।
निराकुलं निर्व्विकल्पञ्च निबद्धञ्च मलक्षणम् ॥ ३९ ॥
अनाथं सर्व्वनाथञ्च उन्मना मदवर्ज्जितम् ।
अनिगूढमसन्धिश्च स्थावरं जङ्गमेव च ॥ ४० ॥

Ms.—30. सर्व्वगः ।

ज्वलज्ज्वलनभूम्या च आपोश्चैव तथैव च ।
सर्व्वं समरसं पूर्णं अकुलवीरन्तु केवलम् ॥ ४१ ॥
यस्यैषा संस्थिता मुक्तिः स मुक्तो भवबन्धनात् ।
न तस्य मातापिता [वा]बान्धवं न च देवता ॥ ४२ ॥
न यज्ञं नोपवासश्च न क्रिया वर्णभेदकम् ।
त्यक्त्वा विकल्पसंघातम् अकुलवीरलयं गताः ॥ ४३ ॥
न जपो नार्च्चनं स्नानं न होमं नैव साधनम् ।
अग्निप्रवेशनं नास्ति हेमन्तभृगु नोदनम् ॥ ४४ ॥
नियमोऽपि न तस्यास्ति नोपवासो विधीयते ।
पितृकार्य्यं न करोतीति तीर्थयात्राव्रतानि च ॥ ४५ ॥
धर्म्माधर्म्मफलं नास्ति न स्नानं नोदकक्रिया ।
स्वयं त्यज सर्व्वकार्य्याणि लोकाचाराणि यानि च ॥४६॥
समयाचारविचारश्च कृतका बन्धकानि तु ।
संकल्पश्च विकल्पश्च ये चान्ये किल धर्म्मिणः ॥ ४७ ॥
भवे योगी निराचारो पशुचारविवर्ज्जितः ।
सिद्धिश्च विविधाकारा पाताले च रसायनम् ॥ ४८ ॥
प्रत्यक्षञ्च या लब्धं न गृह्णीयात् कदाचन ।
सर्व्वञ्च पाशजालञ्च अधोमार्गप्रदायकः ॥ ४९ ॥
एतेषु मोचना नास्ति अकुलवीरविवर्ज्जिताः ।
यथा मृताः [न] जानन्ति स्वादं कटुमधुरस्य तु ॥ ५०॥
तथा अकुलवीरन्तु न जानन्ति स्वभावगम् ।
यथा मदिरा महान्तस्य कथितं नेवशक्नुते [?] ॥ ५१ ॥

अकुलवीरं न जानन्ति मोहिता त्यजन्नादिनः [?] ।
मूर्खस्यापि यथाशास्त्रं कुमारीसुरतम् इव ॥ ५२ ॥
व्यक्ताव्यक्तं न जानन्ति कथ्यमानं कुमारीषु ।
तथा अकुलवीरस्य न जानन्ति यथा स्थितिम् ॥ ५३ ॥
तावद् भ्रमन्ति मूढाश्च नराः संसारसागरे ।
यावदद्वैतकं ज्ञानममेयञ्च अनाकृति ॥ ५४ ॥
अकुलवीरं महद्भूतं गम्भीरगह्वरं महत् ।
पिण्डातीतं यदा ज्ञानमपिण्डं पिण्डवर्जितम् ॥ ५५ ॥
यो यो हि विन्दते तत्त्वं विमलं सर्व्वतोमुखम् ।
शाश्वतञ्च पदं वह्निचिह्नातीतं निरामयम् ॥ ५६ ॥
वर्जिता योगसंयोगैर्निरस्ता वासना सदा ।
जन्मजन्मसहस्राणि भक्त्या आराधितो गुरुः ॥ ५७ ॥
ते लभन्ति अकुलवीरं सुगूढं गूढगोचरम् ।
योगिनीयोगिवृन्दस्य यस्य भक्तिः सुनिश्चला ॥ ५८ ॥
तदा प्रवर्त्तते शीघ्रं स्थानं सर्व्वत्र सर्व्वगम् ।
वेदसिद्धान्तशास्त्राणि नानाविधानि यानि च ॥ ५९ ॥
तानि सर्व्वाणि मोहानि कायक्लेशपराणि च ।
विद्याहंकारपाण्डित्यैः गर्व्विताः कुगतिं गताः ॥ ६० ॥
अक्षरार्थेन सन्तुष्टा बहुशास्त्रार्थचिन्तकाः ।
अकुलवीरं न विन्दन्ति कृतकैश्च विमोहिताः ॥ ६१ ॥
गर्व्वितानां कुतो ज्ञानं ग्रन्थकोटिशतैरपि ।
कर्पूरकुङ्कुमादीनां वस्त्रताम्बूलमेव च ॥ ६२ ॥

Ms.—57. निरास्था ।

खराणां भारवाहीनां सर्व्वं तेषां निरर्थकम् ।
अकुलवीरश्च देहस्थं यदा पश्यन्ति सर्व्वगम् ॥ ६३ ॥
तदासौ योगिनी सम्यक् स एको न द्वितीयकम् ।
सुरतागतश्चैव न गच्छेत् स न तिष्ठति ॥ ६४ ॥
न भूतो न भविष्यामि स्थितिप्रलयमेव च ।
नाहं प्र[चि]तदोषैस्तु लिप्यते न कदाचन ॥ ६५ ॥
नाहं कश्चिन्न मे कश्चिन्न बद्धो न च बन्धनम् ।
नाहं किञ्चित् करोमीति मुक्त इत्यभिधीयते ॥ ६६ ॥
गच्छंस्तिष्ठन् [स्वपन्] जाग्रद् भुज्यमाने च मैथुने ।
भवदारिद्रशोकैश्च विष्ठमूत्रादिभक्षणे ॥ ६७ ॥
विचिकित्सा नैव कुर्व्वीत इन्द्रियार्थैः कदाचन ।
आचरेत् सर्ववर्णानि न च भक्ष्यं विचारयेत् ॥ ६८ ॥
एकाकी विचरेद् योगी यथारण्ये हुताशनः ।
पिण्डं बद्धात्मनः प्रोक्तं पदं मायाविमोहितम् ॥ ६९ ॥
रूपं कन्दर्पसङ्कीर्णं बद्धकाश्च विशेषिताः ।
रूपातीत न चास्तीति काष्ठयोग विवर्जितम् [?] ॥ ७० ॥
धारणैर्वाचना नास्ति अवस्था मूर्खवासना ।
सोमसूर्य्यस्तथा वह्निदहनाध्यायनन्तथा ॥ ७१ ॥
पद्मचक्रश्च शक्तिश्च आसाचोपासमेव च [?] ।
पाशस्तोभादिकं पञ्च प्रत्यया विविधास्तथा ॥ ७२ ॥
अकुलवीरस्य रक्षार्थं एतैः सर्व्वे नियोजिताः ।
भावरोमाञ्चमुत्कण्ठैः प्रत्ययानेकसङ्कुले ॥ ७३ ॥

अकुलवीरश्च विन्दन्ति कुतर्कैश्च विमोहिताः।
योऽसौ अचिन्त्यमिथ्याह सर्व्वव्यापि शरीरकम्॥ ७४॥
सर्व्वभूतस्वतमेकमद्वयं द्वयवर्ज्जितम्।
यस्य सर्व्वगतो भावं स्थिरं पूर्णं वीरन्तथा॥ ७५॥
कायंमनसि च तेनासौ चलति निष्कलम्।
न त्तितव्यं मनः कश्चिद् दया चात्र न किश्चन॥ ७६॥
यथास्तीति द्रष्टव्यं तथा दर्शितं मुश्चति।
अकुलवीरं महद्भूतमेकवीरश्च सर्व्वगम्॥ ७७॥
दुर्लभं सुरसिद्धानां योगिनीनां सुगोचरम्।
केचिद् वदन्त्ययं धर्म्ममिदं शास्त्रमिदं तपः॥ ७८॥
अयं लोको अयं मार्ग इदं दानमिदं फलम्।
इदं ज्ञानमिदं ज्ञेयमिदं विज्ञानमेव च॥ ७९॥
इदं शुद्धमशुद्धश्च इदं साध्यश्च साधकम्।
इदं तत्त्वमिदं ध्यानं नानाभावन्तु भावना॥ ८०॥
बालका बहुला लोका उद्भ्रान्ता भ्रान्तचेतसः।
ह्लाद शोकैश्च सन्तता द्रव्यपाशमनेकधा॥ ८१॥
बहु विषादमापन्ना चासन्ना हि मुहुर्मुहुः।
तावद्भ्रमन्ति संसारे विकल्पभवसागरे॥ ८२॥
यावदद्वैतकं ज्ञानं (दिव्यं) अकुलवीरं न प्राप्यते।
दग्धबीजस्य संभूति यथा नैव प्रपद्यते॥ ८७॥
मूलच्छिन्नो यथा वृक्षः प्ररोहन्नैव विद्यते।
अकुलवीरस्य वै तद्वद् [न] पुनर्भवबन्धनम्॥ ८४॥

न दोष यथा स्वर्णरसेन प्रलयङ्गतः [?] ।
तिमिरश्च यथा नष्टमादित्यकिरणाहतम् ॥ ८५ ॥
तद्वत्तु ज्ञेयसंप्राप्तं भ्रान्तिज्ञानं विनश्यति ।
अकुलवीरन्तु संप्राप्तं सर्व्वमेवं प्रणश्यति ॥ ८६ ॥
एते सर्व्वे च ये केचित् स्थाने स्थाने गुणाः स्थिताः ।
एकन्तु सर्व्वभूतेषु स्थावरे जङ्गमेषु च ॥ ८७
निर्गुणश्च गुणातीतमकुलवीरश्च केवलम् ।
सारात् सारतरं शुद्धं एतत्सद्भावसन्ततिः ॥ ८८ ॥
रहस्यं योगिसंघस्य अतिगुप्तं सुगोपितम् ।
जन्तूनां मोचनार्थाय मीननाथेन भाषितम् ॥ ८९ ॥
निर्व्विकल्पपदं यत्र असंख्येयं परापरम् ।
मोक्षतत्त्वश्च सद्भावो यत्र सर्व्वे लयं गताः ॥ ९० ॥
तथैव पुनरुत्पन्नाः पुनस्तत्र क्षयं गताः ।
अथ किं बहुनोक्तेन सर्व्वद्वन्द्वविवर्ज्जितः ॥
अकुलवीरं यदा प्राप्तं कौशिकेषु प्रयत्नतः ॥ ९१ ॥

इति महच्छ्रीमीननाथावतारे अकुलवीरपटलः प्रथमः ।

अकुलवीरतन्त्रम्

[B]

ॐ नमो गुरवे। श्रीमत्सहजानन्दं स्वसंवेद्यसद्भावसर्व्व-गम्भीरसाधनं सचराचरव्यापकं मायाजालविनिर्म्मुक्तं गम्भीर-गुरुं वन्दे।

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि अकुलवीरं महद्भूतम्।
गुह्याद् गुह्यतरं गुह्यं सिद्धसन्तानसन्तति ॥ १ ॥
अनुग्रहार्थं लोकानां मीननाथेन भाषितम्।
गोपनीयं प्रयत्नेन यदिच्छेच्छाश्वतं पदम् ॥ २ ॥
संसारार्णवमग्नानां सारभूतमहाश्रयः।
यथा नदीनदाः सर्व्वे सागरे समुपागताः ॥ ३ ॥
तथा अकुलवीरे च सर्व्वधर्म्माः क्षयं गताः।
सर्व्वाधारमशेषस्य जगतः सर्व्वदा प्रभुः ॥ ४ ॥
अकुलवीरं न जानन्ति सर्व्वत्रैव निरर्थकाः।
मारणोच्चाटनञ्चैव विद्वेषणं तदेव च ॥ ५ ॥
ज्वरभूतग्रहाघातार्थं सावर्ण्य···नमोहणम् [?]।
न कुर्य्यात् क्षुद्रकर्म्माणि काष्ठपाषाणपूजनम् ॥
न मुद्रास्तोभकं दद्यात् क्षेत्रे पीठे च दैवतैः ॥ ६ ॥
समत्वं वीतरागत्वं समदुःखसुखं तथा।
समशत्रुञ्च मित्रञ्च समलोष्ट्राश्मकाञ्चनम् ॥ ७ ॥

Ms.—1. गुहातगुहतरं गुहं ; 2. अनुग्रहाथ ; गोपणीयं ; 4. सर्व्वधर्म्मात्तयं।
1—4 = A. 1—4.

अभिलाषं न कुर्व्वीत इन्द्रियार्थं कदाचन ।
समनिन्दाप्रशंसा [च] समभूतसमन्ततः ॥ ८ ॥
समदृष्टिश्च कर्त्तव्या यथात्मनि तथा परे ।
विवादं लोकगोष्ठी च कलहं द्वन्द्वसंग्रहम् ॥ ९ ॥
शास्त्रगोष्ठी न कर्त्तव्या सुभाषितकुभाषिता ।
ईर्ष्या पैशुन्यदम्भञ्च त्यजेत् सर्व्वं शनैः शनैः ॥ १० ॥
सर्व्वद्वन्द्वविनिर्म्मुक्तः सततं जनवर्ज्जितः ।
अनेनैव शरीरेण सर्व्वज्ञत्वं हि जायते ॥ ११ ॥
तन्मण्डलपुण्यधर्म्मार्थं जगृहे [?] महदाशयः ।
यत्राऽसौ तिष्ठते योगी निमिषं निमिषार्द्धकम् ।
सर्व्वतीर्थानि तत्रैव क्षेत्रपीठादिकं तथा ॥ १२ ॥
असन्तुष्टमभक्तञ्च मायामोहात्मकं तथा ।
नानादम्भ[भ]रिताश्चैते मिथ्यावाक्प्रलापिनः ।
इदञ्चैव क्रमं दिव्यं न देयमपरीक्षिते ॥ १३ ॥
यदा भवति शिष्यश्च सत्यवादी दृढव्रतः ।
अथवा कुलदृष्टस्य संक्रामेदविकल्पतः ॥ १४ ॥
मदिरोन्मत्तो यथा नित्यं स्वयमेव प्रवर्त्तते ।
सहजानन्दगतश्चैव भ्रमन्ति स्वेच्छया भुवि ॥ १५ ॥
क्षेत्रे पीठे च छन्दोहे यत्र यत्र गतास्तथा ।
येन केन तु वेशेन सत्त्वावस्थोऽपि योगिनः ॥ १६ ॥
कृमिकीटपतङ्गेषु स्थावरे जङ्गमेषु च ।
दिव्यादिव्येषु सर्व्वेषु अकुलवीरो व्यवस्थितः ॥ १७ ॥

Ms.—10. नैपुन्य ; 13. लानादम्भरिता ; दीयमपरीक्षते ।

न मूलोत्पाटनं कुर्य्यात् तृणस्यैव तु छेदनम् ।
भूतपीडा न कर्त्तव्या पुष्पाणाञ्च निःकृन्तनम् ॥१८॥
स्वयंपतितपुष्पैस्तु कर्त्तव्यं गुरुपूजनम् ।
मारणोच्चाटनञ्चैव निग्रहानुग्रहास्तथा ॥ १९ ॥
विज्ञाना हि वद्यमीह [?] आपादतलमस्तके ।
तत्सर्व्वं मलसंघातं पाशजालनिब[न्ध]नम् ॥ २० ॥
प्रत्यक्षे च परोक्षे च योजनानां शतैरपि ।
एवमेव न कर्त्तव्यं नान्यथा दीक्षितो भवेत् ॥ २१ ॥
अन्यथा न भवेद्दीक्षा शास्त्रकोटिशतैरपि ।
शतकोटिसहस्राणि बाह्याग्नौ होमयेद् यदि ॥ २२ ॥
एतद्विधिविहीनानां भुक्तिमुक्तिर्निरर्थका ।
पूर्व्वमेवं तु कर्त्तव्यं सर्व्वभूतहितं परम् ॥ २३ ॥
पश्चात्तं दीयते तस्य अकुलवीरमहद्भूतम् ।
स्वयंवेद्यपरं तस्य कुमारीसुरतिं यथा ॥ २४ ॥
मनसा च प्रयत्नेन निर्बन्धं सचराचरम् ।
प्रसङ्गेन च सैवात्मा तदासौ केवलं व्रजेत् ॥ २५ ॥
अन्यथा वेदशास्त्राणि ज्ञानविज्ञानमन्यथा ।
अन्यथा तत्पदं शान्तं लोकाः क्लिश्यन्ति चान्यथा ॥२६॥
इदं दिव्यं महाज्ञानं न देयं यस्य कस्यचित् ।
अलसे मुखरे क्रूरे स्तब्धे वा गुरुनिन्दके ॥ २७ ॥

Ms —19. पतितपुष्पेस्तु ; गुरुपूजकं ; 24. स्वयं वेद्यपरं ; 25. निवत्व ; 27. स्तब्देव्याग्रोथ (?) ।

नाना ते भवन्त्यकामी मिथ्यावादी च दुष्क्रियः ।
सर्व्वे ते कृतकैर्बद्धाः न चैव पाशच्छेदकाः ।
सर्पदुष्टो यथा मूर्खो जीवेत मन्त्र(श्च) वादतः[?] ॥ २८ ॥
विकल्परागदुष्टस्तु तथा ज्ञानेन जीवति ।
सम्यग् ज्ञानविहीनस्तु भुक्तिमुक्तिविवर्ज्जितः ॥ २९ ॥
कर्म्मबन्धनिबद्धानां मोचनी भवच्छेदनी ।
सहजा संबद्धरूपेण सबाह्याभ्यन्तरे स्थिता ॥ ३० ॥
त्रैलोक्यव्यापिनी सा तु लोकानुग्रहकारिका ।
यस्तां जानाति योगस्थः स मुक्तो मोक्षकस्तु सः ॥ ३१ ॥
ईदृशं योगिनं दृष्ट्वा अकुलवीरमयं कुतः ।
निवेदयेत् तदात्मानं विशुद्धेनान्तरात्मना ॥ ३२ ॥
तदा ग्राह्यं महाज्ञानमकुलं मूढगोचरम् ।
दुर्लभं मोक्षदातारं तत्त्वज्ञानसुदुर्लभम् ॥ ३३ ॥
अकुलवीरगतश्च स गुरुर्म्मोक्षदो भवेत् ॥
भक्तश्च ज्ञानशुद्धश्च ज्ञानेनैवावलोकयेत् ॥ ३४ ॥
अकुलं कुलरूपेण तेजोरूपं विचिन्तयेत् ।
सर्व्वं [पशु ?]वादश्च द्रव्यभावेषु संस्थितम् ॥ ३५ ॥
एतत् सर्व्वं यदा कश्चित् स्थाने स्थाने गुणाः स्थिताः ।
एकं तु सर्व्वभूतेषु स्थावरे जङ्गमेषु च ॥ ३६ ॥
जले ज्वलने तथा पवने भूम्याकाशे तथैव च ।
सर्व्वत्र रसभरितमकुलवीरन्तु केवलम् ॥ ३७ ॥
निर्गुणञ्च गुणातीतं निसन्धि निविडं घनम् ।
सारात् सारतरं शुद्धं परमामृतमुत्तमम् ॥ ३८ ॥

Ms.—31. कारिकाः ।

रहस्यपरमानन्दमतिगुह्यं सुगोपितम् ।
लोकानां च हितार्थाय सिद्धनाथेन भाषितम् ॥ ३९ ॥
निर्व्विकल्पं पदं शान्तं यत्र लीनं परापरम् ।
मोक्षस्य तन्महास्थानं मन्त्ररूपविवर्जितम् ॥ ४० ॥
तत्रैव सृष्टिरूपेण पुनस्तत्र लयं गता ।
किन्तेन बहुनोक्तेन सर्व्वबन्धविवर्जितम् ॥ ४१ ॥
अकुलवीरं यदा लब्धं तदा किं कौलिकैः क्रमैः ।
लब्ध्वा तु मोक्षसद्भावम् अकुलवीरं मलापहम् ॥ ४२ ॥
कौलमार्गे द्वयो सन्ति कृतका सहजा तथा ।
कुण्डली कृतका ज्ञेया सहजा समरसे स्थिता ॥ ४३ ॥
प्रेर्यप्रेरकभावस्था कृतका साऽभिधीयते ।
ततः स पातयेद् भूमौ मुद्रामन्त्रैर्नियोजितैः ॥ ४४ ॥
आहुते पतने चान्ये कर्णजापेन धूपकैः ।
एतत् साध्यमिदं तत्त्वं [एतद्] ध्यानञ्च धारणा ॥ ४५ ॥
अनेकैः कर्म्मसंघातैः नानामार्गविभावनैः ।
विकल्पकल्लोलोल्लोला उद्भ्रान्ता भ्रान्तचेतसः ॥ ४६ ॥
हृदि शोकेन सन्तप्ता व्यासङ्गाच्च महाभयैः ।
हर्षविषादसम्पन्ना शोच्यमाना मुहुर्मुहुः ॥ ४७ ॥
तावद्भ्रमन्ति संसारे कल्पाकल्पैर्भवार्णवैः ।
दग्धबीजेषु संभूतिर्यथा नैव प्रजायते ॥ ४८ ॥
मूलच्छिन्ने यथा वृक्षे न प्ररोहं विद्यते ।
अकुलवीरगतं भिन्नं नानाभावानुबन्धनैः ॥ ४९ ॥

Ms.—41. सृष्टिरूपेन्ना ; 44. प्रेर्ज्ज ; 45. सा॰ध्यमिदं ; 49. मूलस्थं न for मूलच्छिन्ने ; व्रीहिते for विद्यते ।

न बध्यते यथा विमले रसं विप्रलयं गतम् ।
तद्वदकुलवीरे च सत्त्वे भ्राभ्राख्य यद्गतः [?] ॥ ५० ॥
तिमिरेण यथाच्छन्नमुदिताकं न पश्यति ।
अज्ञानमनस्तद्वद् भ्रान्तिजालविमोहिता ॥ ५१ ॥
अकुले वीरे च सम्प्राप्ते सर्व्वमेतद्विनश्यति ।
दधिमध्ये यथा सर्पिः काष्ठे चाग्निः स्थितो यथा ॥५२॥
पुष्पे गन्धस्तिले तैलं वृक्षे छाया समाश्रिता ।
मद्यमध्ये यथानन्दं दीपे प्रभा समाश्रिता ॥ ५३ ॥
पद्ममध्ये च कुण्डल्या अङ्गप्रत्यङ्गमेव च ।
रक्तार्थाकुलवीरे [?] च तत्सर्व्वं विनियोजितम् ॥ ५४ ॥
भावाऽभावादिसंयुक्तैः प्रत्ययैर्दृष्टिगोचरैः ।
अकुलवीरं न जानन्ति कृतकैर्मोहितात्मनः ॥ ५५ ॥
पाशजालनिबद्धाश्च महामायाविमोहिताः ।
न जानन्ति पदं शान्तमचिन्त्यं नित्यसम्भवः ॥ ५६ ॥
सर्व्वव्यापिभावस्थं स्थानवर्णविवर्ज्जितम् ।
सर्व्वभूतस्थितं ह्येकमध्येयं ध्येयवर्ज्जितम् ॥ ५७ ॥
स च सर्व्वगतो भावः स्थिरे पूर्णे निरन्तरे ।
तत्र मनो विलीनन्तु अचलं भवतन्मयम् ॥ ५८ ॥
मनोवृद्धिस्तथा चिन्त्यं क्षिप्ता तन्मयतां गता ।
यथा तिष्ठति तत्त्वस्थः शिवनिष्कलमव्यये ॥ ५९ ॥
तदा तन्मयतां याति निर्म्मलं निश्चलं पदम् ।
अकुलवीरं महद्भुतमेकवीरं च सर्व्वगम् ॥ ६० ॥

Ms.—50. विद्यालयं । 45—50 = A. 79—85.

दुर्लभं सुरसिद्धानां योगिनीनाञ्च गोचरम् ।
केचिद् वदन्तीदं धर्म्मिदं शास्त्रमिदं तपः ॥ ६१ ॥
अयं लोकमिमं स्वर्गमिदं साध्यमिदं फलम् ।
इदं ज्ञानञ्च विज्ञानं शुद्धाशुद्धमिदं परम् ॥ ६२ ॥
ज्ञेयञ्च तत्त्वकूटञ्च यत्र ध्यानञ्च धारणा ।
तदासौ योगिनी ह्येकः नान्यस्तु हि द्वितीयकः ॥ ६३ ॥
[अ]नागतन्तु गतञ्चैव न गच्छेन्न च तिष्ठति ।
न भूतं न भविष्यञ्च स्थितिप्रलयवर्जितम् ॥ ६४ ॥
न चाहं प्रचितैर्दोषैः लिप्यते न कदाचन ।
नाहं कश्चिन्न मे कश्चिन्न बद्धो न च बाधकः ॥ ६५ ॥
न मुक्तो वै न च न मुक्तमे [?] मोक्षस्य च स्पृहा ।
गच्छंस्तिष्ठन् स्वपन् जाग्रद्भुञ्जानो मैथुनेऽपि वा ॥६६॥
भयदारिद्रशोकैश्च विविधैर्भक्षणैस्तथा ।
चिकित्सा नैव कुर्व्वीत इन्द्रियार्थैः कदाचन ॥ ६७ ॥
आचरेत् सर्व्ववर्णैस्तु न तु भक्ष्यं विचारयेत् ।
एवं स चरते योगी यथारण्ये हुताशनः ॥ ६८ ॥
पिण्डबधाश्च नानास्ति अवस्था मूर्खवासनाम् [?] ।
सोमशून्यस्तथा वह्निप्राणायामविवर्जितम् ॥ ६९ ॥
अप्रमेयनिराभासं धारणाध्यानवर्जितम् ।
येन जन्मसहस्राणि भक्त्या संपूजितो गुरुः ॥ ७० ॥

Ms.—65. चाहं प्रश्चित्यै दोषैः ; 66. गच्छत ; तिष्ठत ; 67. चिकिच्छा ; कदाचनः ; 68. सर्व्ववर्णैस्तु ।

ते लभन्ति महाज्ञानं अकुलवीरन्तु मोक्षदम् ।
योगिनीराकिणीचक्रे यस्य भक्तिः सुनिश्चला ॥ ७१ ॥
अकुलवीरं महद्भूतं गम्भीरं गहनामयम् ।
पिण्डातीतं यदा ज्ञेयमपिण्डं पिण्डवर्ज्जितम् ॥ ७२ ॥
पदव्यञ्जननिर्म्मुक्तं विमलं सततोदितम् ।
तल्लीने तन्मयात्मानं विन्दते शाश्वतं पदम् ॥ ७३ ॥
चिन्तातीतं भवेत् सो हि योगसंयोगवर्ज्जितम् ।
निर्व्वाणं वासनाहीनं तृप्तात्मा च निरामयः ॥ ७४ ॥
तेन लब्धा न सन्देहोऽमला मलच्छेदनाः ।
तस्य प्रवर्त्तते क्षिप्रं तस्यैव सर्व्वसर्व्वगम् ॥ ७५ ॥
वेदसिद्धान्तशास्त्राणि नानाविधानि शिखानि च ।
तानि सर्व्वाणि मोहानि कायक्लेशैर्निरर्थकम् ॥ ७६ ॥
विद्याहङ्कारग्रस्तास्तु गर्व्विताः कुगतिं गताः ।
अनर्थेन च सन्तुष्टा बहुग्रन्थार्थचिन्तकाः ॥ ७७ ॥
अकुलवीरं न विन्दन्ति कृतकैर्म्मोहितात्मनः ।
गर्व्वितानां कुतो ज्ञानं ग्रन्थकोटिशतैरपि ॥ ७८ ॥
कर्पूरकुङ्कुमादीनां वस्त्रताम्बूलमेव च ।
खरवद्भवति तद्भारं सर्व्वं तस्य निरर्थकम् ॥
अकुलवीरञ्च देहस्थं यदा पश्यति सर्व्वगम् ॥ ७९ ॥
धर्म्माधर्म्मफलं नास्ति नोदकं तीर्थसेवना ।
न क्रिया सत्यशौचं वा कर्म्मकाण्डे न भावना ॥ ८० ॥

Ms.—71. योगिनीवाकिनी ; 72. महद्भूत ; गहणामयम् ; 65—69 = A. 65—71. 76. नानाविविध ; 77. -ग्रस्था ; 79. च सु for वस्त्र ; गर्व्वगम् । 79 = A.30. 80. सोचं ;

न तस्य कर्म्मकर्म्माणि लोकाचाराणि यानि च ।
चरिताः समयाचारा जनैर्भ्रान्तिविमोहितैः ॥ ८१ ॥
अकुलवीरं न जानन्ति किं विशिष्टं कुतः स्थितम् ।
कृतका बन्धना लोके कल्पिताश्च कुपण्डितैः ॥ ८२ ॥
संकल्पविकल्पश्च कलाकर्म्माणि यानि च ।
सिद्धयो विविधा लोके पातालं च रसायनम् ॥ ८३ ॥
प्रत्यक्षश्च यदा लब्धं न विगृह्णीयात् कदाचन ।
सर्व्वे ते पाशबद्धाश्च अधोमार्गप्रदायकाः ॥ ८४ ॥
न चैतैर्म्मुक्तिः संसारे अकुलं वीरवर्ज्जिताः ।
यथा मदिरमानन्दं कथितं नैव जायते ॥ ८५ ॥
तद्वदकुलवीराख्यं स्वसंवेद्यनिरोपणम् ।
न जानन्ति नरा मूढाः सारात् सारतरं परम् ॥ ८६ ॥
तावद् भ्रान्तिविमुग्धात्मा यावत्तत्त्वं न विन्दति ।
चिन्तातीते यदा योगी स योगी योगचिन्तकः ॥ ८७ ॥
विरक्ता वासना यस्य तृप्तात्मा च निरामयः ।
तावद् भ्रमन्ति मोहात्मा नानाभावानुबन्धनैः ॥ ८८ ॥
यावत् सममेकत्वं परमानन्दं न विन्दति ।
मूर्खाणां च यथाशास्त्रं कुमारीसुरतिं यथा ॥ ८९ ॥
अकुलवीरं विन्दन्ति कथ्यमानैः कुमारिकाः ।
दिशवेशविनिर्म्मुक्तं स्थानवर्णविवर्ज्जितम् ॥ ९० ॥

Ms.—81. लोकचराणि ; भान्तिः । 84. कदाचनः ; 85. -विवर्ज्जिताः ।

निराकुलं निर्व्विकल्पं निर्गुणञ्च सुनिर्म्मलम् ।
अनाथं सर्व्वनाथञ्च प्रमादोन्मादवर्ज्जितम् ॥ ९१ ॥
घननिविडनि[ः]सन्धिस्थावरे जङ्गमेषु च ।
जले ज्वलने तथा पवने भूम्याकाशे तथैव च ॥ ९२ ॥
सर्व्वत्र समरसं भरितमकुलवीरन्तु केवलम् ।
तं ज्ञातं येन देहस्थं स मुक्तः सर्व्वबन्धनात् ॥ ९३ ॥
न तस्य क्रियाबन्धेन न वेद्यं न च वेदना ।
न यज्ञो नोपवासश्च न चर्य्या न क्रियोदयः ॥ ९४ ॥
न वर्णो वर्णभेदश्च अकुलवीरं यदागतम् ।
न जापो नार्च्चनाग्नीनां न होमो नैव साधनम् ॥ ९५ ॥
नाग्निप्रवेशनन्तस्य मन्त्रपूजाचरणोदकम् ।
नियमाश्च न तस्यास्ति क्षेत्रपीठे च सेवनैः ॥ ९६ ॥
न क्रिया नार्च्चनाकार्य्यैर्न तीर्थानि व्रतानि च ।
निरालम्बपदं शान्तं तथातीतं निरञ्जनम् ॥ ९७ ॥
सर्व्वज्ञपरिपूर्णश्च स्वभावेन विलक्ष्यते ।
कार्य्यकारणनिर्म्मुक्तमचिन्तितश्च अनामयम् ॥ ९८ ॥
मायातीतं निरालम्बं व्यापकं सर्व्वतोमुखम् ।
स्वदेहे संस्थितं शान्तमकुलवीरं तदुच्यते ॥ ९९ ॥
समस्तमेकदाभूतं द्वैताभावविवर्ज्जितम् ।
अकुलवीरं महद्भूतमस्तिनास्तिविवर्ज्जितम् ॥ १०० ॥

Ms.—92. निवड ; 94. तत् स्यात् ; 96. नाग्नि प्रोखनं ; -चरगोदक ; 98. अचिंधिश्च ; 99. निरालम्भं ।

मनोबुद्धिचित्तस्तच्चित्ता नैव स्वचेतना [?] ।
न कालकलना चैव न शक्तिश्च न चेन्द्रियः ॥ १०१ ॥
न भूते गृह्यते सो हि न दुःखं सुखमेव च ।
न रसोऽधिरसश्चैव कृतकं नैव कारकम् ॥ १०२ ॥
न च्छाया नातपो वह्निर्न च शीतोष्णवेदना ।
न दिनं रात्रिमित्युक्तमुदयास्तमनवर्ज्जितम् ॥ १०३ ॥
न मनो दृश्यते तत्र नोर्द्ध्वं मध्यं च ज्ञायते ।
अक्षोभ्यमचलं शान्तमीदृशं तत्त्वनिर्णयम् ॥ १०४ ॥
यादृशेन तु भावेन पुरुषो भावयेत् सदा ।
तादृशं फलमाप्नोति नात्र कार्य्यविचारणात् ॥ १०५ ॥
एवञ्च कुलसद्भावमवाच्यं परमामृतम् ।
अगम्यं गम्यते कस्माद् भ्रान्तिज्ञानविमोहिताः ॥१०६॥
न दूरे निकटे चैव प्रत्यक्षं न परोक्षता ।
न भरितो न रिक्तो वा निपुणो नापि चाधिकः ॥१०७॥
एतत्पक्षविनिर्म्मुक्तो हेतुदृष्टान्तवर्ज्जितः ।
कृतकैर्म्मोहिता मूढाः कर्म्मकाण्डरतास्तु ये ॥ १०८ ॥
न तेषां मुक्तिः संसारे नरके योनिसंकुले ।
अकुलवीरं महद्भूतं यदा पश्यति सर्व्वगम् ॥ १०९ ॥
सबाह्याभ्यन्तरैकत्वं सर्व्वत्रैव व्यवस्थित[म्] ।
निस्तरङ्गं निराभासं पदच्छेदविवर्ज्जितम् ॥ ११० ॥
सर्व्वावयवनिर्म्मुक्तं निर्व्विकारञ्च निर्म्मलम् ।
अदृश्यं निर्गुणं नित्यं निर्णिरोधञ्च निश्चलम् ॥ १११ ॥

न ध्यानं धारणा नैव न स्थानं वर्णमेव च ।
न रेचकं पूरकञ्चैव नरोद्घातश्च [?] कुम्भकम् ॥ ११२ ॥
न चान्तमादिमध्यस्थं न सतो वृद्धिरेव च ।
ग्राह्यग्राहकनिर्म्मुक्तग्रन्थातीतश्च यद्भवेत् ॥ ११३ ॥
एतैः सर्व्वैर्व्विनिर्म्मुक्तं हेतुदृष्टान्तवर्ज्जितम् ।
सबाह्याभ्यन्तरैकत्वं सर्व्वत्रैव व्यवस्थितम् ॥ ११४ ॥
समरसानन्दरूपेण एकाकारं चराचरे ।
ये च ज्ञातं स्वदेहस्थमकुलवीरं महद्भूतम् ॥ ११५ ॥
यस्या [?] वशं स्थितः कश्चित् समरसं रससंस्थितम् ।
स ब्रह्मा स हरिश्चैव स रुद्रश्चै[वे]श्वरस्तथा ॥ ११६ ॥
स शिवः शाश्वतो देवः स च सोमार्कशङ्करः ।
स विशाख्यो मयूराक्षो अर्हन्तो बुधमेव च ॥ ११७ ॥
स्वयं देवि स्वयं देवः स्वयं शिष्यः स्वयं गुरुः ।
स्वयं ध्यानं स्वयं ध्याता स्वयं सर्व्वेश्वरो गुरुः ॥ ११८ ॥
सर्व्वज्ञः सर्व्वमास्तृत्य सर्व्वतो हितलक्षणः ।
सर्व्वयोगिनी तत्रस्था सर्व्वे सिद्धाश्च तत्र वै ॥ ११९ ॥
सर्व्वं सर्व्वार्थिकं चैव सर्व्वज्ञानश्च तत्र वै ।
यथासौ महार्थश्च अकुलवीरमिति स्मृतम् ॥ १२० ॥
शब्दः स्पर्शो रसो रूपं गन्धो वद्याणिपम च [?] ।
सर्वे भीराश्च[?] तत्रैव ये प्रलीनाः प्रलयं गताः ॥ १२१ ॥
नाधारे ध्येयलक्ष्ये च न नादगोचरे परे ।
न हृदि नाभिकण्ठे वा वक्त्रे घण्टिकरन्ध्रयोः ॥ १२२ ॥

न इडा पिङ्गला चैव सुष्मणा च गमागमैः ।
न नाभिचक्रे कण्ठे च न शिरे बिन्दुके तथा ॥ १२३ ॥
चक्षुकर्णोन्मीलनं नैवं नासिकाग्रनिरीक्षणे ।
न पूरके कुम्भके चैव रेचके च तथा पुनः ॥ १२४ ॥
न बिन्दुभेदग्रन्थौ च ललाटे न च चन्द्रमाः ।
प्रवेशे निर्गमे चैव शिखा ऊर्द्ध्वं न बिन्दुके ॥ १२५ ॥
न करैर्न सरैर्मुद्रैः नाकाशे वायुमण्डले ।
न चापे चन्द्रसूर्य्ये च भावाभावे समागमे ॥ १२६ ॥
अनौपम्यं निरालम्बं पक्षापक्षविवर्ज्जितम् ।
अज्ञानमलग्रस्तात्मा महामायाविमोहिताः ॥ १२७ ॥
शास्त्रार्थेन विमुढात्मा मोहिता विदुषो जनाः ।
न विदन्ति पदं शान्तं कैवल्यं निष्क्रियं गुरुम् ॥ १२८ ॥
संख्यादयश्च ये केचित् न्यायवैशेषिकास्तथा ।
बौद्धारहन्ताश्च ये केचित् सोमसिद्धान्तदक्षिणाः ॥१२९॥
मीमांसा पञ्चरात्रश्च वामदक्षिणकौलिकाः ।
इतिहासपुराणानि भूततत्त्वञ्च गारुडम् ॥ १३० ॥
एते चैव समाः सर्व्वे केचित् वा[ऽपि] क्रियान्विताः ।
विकल्पसिद्धिदाः सर्व्वे तद्विदुर्न च पण्डिताः ॥ १३१ ॥
विकल्पबहुलाः सर्व्वे मिथ्यावादनिरर्थकाः ।
न ते मुच्यन्ति संसारे अकुलवीरविवर्ज्जिताः ॥ १३२ ॥
यानि कानि च स्थानानि गिरिर्नगरसागरम् ।
सर्व्वत्र संस्थितं नित्यं स्थावरे जङ्गमेषु च ॥ १३३ ॥

Ms.—123. सुस्मणा । 132. मुचन्ति ; 118 = A. 26 ; 122-126 = A. 16-19, 117—132 = A. 5-9. 136-147.

पञ्चभूतात्मकं सर्व्वं यत् किञ्चित् सचराचरम् ।
शिवाद्यदेवपर्य्यन्तं सर्व्वं तत्रैव संस्थितम् ॥ १३४ ॥
ईदृशं योगिनं दृष्ट्वा उपसर्पन्ति ये नराः ।
गन्धैः पुष्पैश्च धूपैश्च खानपानादिभक्षणैः ॥ १३५ ॥
तर्पयन्ति च ये भक्तास्त्रिविधैश्चैवान्तरात्मना ।
तेऽपि बन्धैः प्रमुच्यन्ति मुक्तिमार्गी न [?] काङ्क्षिणः ॥१३६
ब्रह्मेन्द्रविष्णुरुद्रञ्च अरहन्ता बुद्धमेव च ।
विषाख्यो मयूराक्ष [?] ये च ऋषयस्तपोधनाः ॥ १३७ ॥
देवादिभ्यो नरेन्द्राश्च ये चान्ये मोक्षकाङ्क्षिणः ।
ते [सर्व्वे] मोक्षमिच्छन्ति अकुलवीरन्तु मोक्षदम् ॥१३८॥
अथान्यं संप्रवक्ष्यामि भिन्नावस्थां स्वभावगः ।
पूर्व्वं यदुक्ता सर्व्वे अन्वयमार्गे त्वकौलिके [?] ॥ १३९ ॥

* * * * * *

* * * * नात्र संशयः ।
परमामृतसन्तृप्ताः सहजानन्दं च केवलम् ॥ १४० ॥
न जरास्तेषां न मृत्युश्च न शोको दुःखमेव च ।
सर्व्वव्याधिहरश्चैव न पुनर्भवसंभवः ॥ १४१ ॥
अकुलवीरं स्थितं दिव्यं सिद्धनाथप्रसादतः ।
सर्व्वतः सर्व्वदा शुद्धः सर्व्वतः सर्व्वदा प्रभुः ॥ १४२ ॥

इति मच्छेन्द्रपादावतारिते कामरूपिस्थाने योगिनीप्रसादाल्लब्ध[म्]
अकुलवीरं समाप्तम् ॥

Ms.—134, पञ्चभूतात्माकं ; lacuna to the extent of one folio—about 12 slokas,

कुलानन्द[तन्त्रम्]

ॐ नमो भैरवाय—

कैलासशिखरासीनं देवदेवं जगद्गुरुम् ।
परिपृच्छत्युमादेवी एकान्ते ज्ञानमुत्तमम् ॥ १ ॥
भेदनीमुत्तमभेदं यथा देहव्यवस्थितम् ।
कथयस्व पुराभेदं कुलानन्देषु चोत्तमम् ॥ २ ॥
स्थानान्तरविशेषेण विज्ञानं कथयस्व मे ।
सद्यः प्रत्ययकारकं यथा देहे व्यवस्थितम् ॥ ३ ॥
पाशस्तोभश्च वेध(न)श्च धूननं कम्पनं तथा ।
खेचरं समरसश्चैव बलीपलितनाशनम् ॥
सर्व्वं तत्तु सुरेश्वर कथयस्व मम प्रभो ॥ ४ ॥

भैरव उवाच—

शृणु देवि प्रवक्ष्यामि पुरभेदं समुत्तमम् ।
एतत् कौलिकं ज्ञानं कुलानन्दे चाष्टोत्तमः ॥ ५ ॥
ब्रह्मस्थाने यत् कमलं चतुःषष्टिदलान्वितम् ।
तत्रैव मनसा रोध्य लक्षयेद्दीपशिखान् व्रती ॥ ६ ॥
पश्यति सर्व्वदेहे तु दिव्यदृष्टिर्वरानने ।
तेन लक्षितमात्रेण जायते सिद्धिरुत्तमा ॥ ७ ॥
तस्योपरि नाभिम्नदवदा [?] विचक्षणे ।
तथा चोपरितिष्ठति देवो भैरवो जगत्प्रभुः ॥ ८ ॥

 सर्व्वतास्तु ।

तस्याग्रे मनसारोप्य दृढभूतविचक्षणाः ।
जायते ध्वनिभिर्ज्योतिं तत्र मरुद्विशेषतः ॥ ६ ॥
एतद् विज्ञानमात्रेण आवेशं कुरुते ध्रुवम् ।
जायते परमं स्थानं नात्र कार्य्यविचारणात् ॥ १० ॥
अथान्यं परमं देवि सद्यः प्रत्ययकारकम् ।
तं प्रवक्ष्यामि हे देवि शृणुष्वायतलोचने ॥ ११ ॥
अङ्गुल्यद्वितीयं देवि यत् पूर्व्वं कथितं मया ।
तत्रैव स्थापयेद्वित्तं कथितं जायते ध्रुवम् ॥ १२ ॥
अतीतानागतश्चैव वर्त्तमानं तथैव च ।
तत्रैवोत्पादयेत् सृष्टिं तीव्रज्योतिःसमाकृतिः ॥ १३ ॥
हृदिसंस्थकमलं हित्वा मूर्ध्नि यान् प्रपूरयेत् ।
पाशस्तोभं करोत्येवं यदि विश्रमते मनः ॥ १४ ॥
अथान्यं परमं देवि दिव्यदृष्टि प्रवर्त्तते ।
ज्वलज्वालनमध्यस्थं द्विजग्रन्थि निरीक्षयेत् ॥ १५ ॥
तत्रैव मनसा रोध्य चूलिकाग्रन्तु मानयेत् पुनः ।
सृष्टिं प्रवर्त्तन्ते देवि नात्र कार्य्यविचारणात् ॥ १६ ॥

देव्युवाच—

तद्वेधश्च शुद्धसारश्च हितं मया न प्रकाशितम् ।
कथयस्व विशेषेण यथा जानामि तत्क्षणात् ॥ १७ ॥

भैरव उवाच—

शृणु देवि प्रवक्ष्यामि वेधसारं यथाक्रमम् ।
ब्रह्मस्थाने ··पद्मं चतुःषष्टिदलान्वितम् ॥ १८ ॥

Ms.—14. पाशस्ताभं ।

तत्रैवोत्पादयेत् सृष्टिः दण्डाकाराग्नितेजसा ।
भेदयित्वा महाग्रन्थिं द्विचक्रञ्च तथैव च ॥ १९ ॥
मूर्ध्नि कमलसंस्थानं ज्वलनाकारं विचिन्तयेत् ।
चलन्तं भ्रामयेत्तेन नियतं तु महीतले ॥ २० ॥
बेधये गिरिवृक्षाणि किं पुनः क्षुद्रजन्तवः ।
अथान्यं परमं देवि विज्ञानं भद्रकं शृणु ॥ २१ ॥
भ्रुवोश्चक्षुर्मध्यस्थं च कालावुना [?] ···विचिन्तयेत् ।
यावद्विभ्रमते नित्यं भ्रमते चक्रवत् शिरः ॥ २२ ॥
दुराश्रवणविज्ञानं भूतदेतस्य [?] चिन्तयेत् ।
वामस्रोतं तु यावत् तीव्रतेजसमप्रभम् ॥ २३ ॥

देव्युवाच—

बलीपलितक्षयं देव त्वया ख्यातं ममाग्रतः ।
एतन्मे संशयो देव कथयस्व मम प्रभो ॥ २४ ॥

भैरव उवाच—

शृणु देवि प्रवक्ष्यामि यत् सुराणामपि दुर्लभम् ।
द्वात्रिंशतिदलं पद्मं तिष्ठति तन्मूर्ध्नि मध्यतः ॥ २५ ॥
तत्रैव भावयेदमृतं कलाषोडशसमन्वितम् ।
हृच्चक्रं पातयेद्वारं [?] यावदानाभिमण्डलम् ॥ २६ ॥
चिन्तयेत् कृष्णवर्णञ्च भेदं तु सकलं पुरः ।
पलितास्तम्भयेद्देवि मासमेकेन सुव्रते ॥ २७ ॥
अथान्यं परमं देवि गुह्यसंशयस्थितिकारकम् ।
यत्र चतुष्पथस्थानं तत्र सर्व्वासुरालयम् ॥ २८ ॥

Ms.—26. -द्वारं ।

तत्रैव स्थापयेच्चित्तं दिव्यबालप्रवर्त्तत [?]।
अश्रुतां वदते बालां···दिव्य वरानने ॥ २९ ॥
विषप्रहारं कुरुते ज्वरव्याधिं विनाशयेत् ।
ततः परतरं स्थानं तत्र सर्व्वं प्रवर्त्तते ॥ ३० ॥
अथान्यं परमं देवि दुरावेधं वदाम्यहम् ।
ज्वलज्ज्वलनसंध्यस्थं तत्रैव लक्षयेद्देवि ॥ ३१ ॥
तं त्रितकोटिसमप्रभा ऊर्द्ध्वं शक्ति निपातान्यतः [?]।
बेधयेद्विचक्षणः बेधयित्वा तु तं लक्षयेत् ॥ ३२ ॥
ज्वलनाकाष्ठप्रभां ऊर्द्ध्वशक्तिं चक्रयित्वा अचलं
भ्रामयेत् पुनः [?]।
बेधयेत् सा मनःसहस्राणि समकानि तु का कथा ॥३३॥
एवं ज्ञात्वा वीरारोहे विचरेत यथासुखम् ॥
देवासुरमनुजानां दुर्लभो भवति साधकः ॥ ३४ ॥

देव्युवाच—

धूननं कम्पनं देव यथाख्यातं ममाग्रतः ।
ततश्चापि संशयो देव कथयस्व मम प्रभो ॥ ३५ ॥

भैरव उवाच—

शृणु देवि प्रवक्ष्यामि धूननं कम्पनं स्थितम् ।
या सा महावहा नाडी कुचेल्याकारसंस्थिता ॥ ३६ ॥
तत्रैवोत्पादयेत् दृष्टिर्दण्डाकारसुतेजसा ।
हृच्चक्र ··· ··· ··· तीव्रशक्ति सुविग्रहा ॥ ३७ ॥
धूननं कम्पनं चैव नात्र कार्य्यविचारणात् ।
अथान्यं परमं देवि खेचरत्वं शृणु प्रिये ॥ ३८ ॥

Ms.—29. स्थापये ; 32. लक्षयत् ; 35. धनुनं ।

या सा महावहा ना[डी] कुण्डल्याकारसंस्थिता ।
पदद्वन्द्वगता सा तु मूर्ध्निस्थं कमलं पुनः ॥ ३९ ॥
या वीरतये तज्ज्वलनाकारं सुभावयेद्बुधः ।
सर्व्वशक्तितो मध्यत खेचरत्व भवेद्ध्रुवः
नवाहमभृतं ददैतः [?] ॥ ४० ॥

अथान्यं सम्प्रवक्ष्यामि महाव्याप्तिं वरानने ।
यावद्···स्थानेषु ख्याता तस्य मयाग्रतः ॥ ४१ ॥
तथैव मनसारोप्यं नासाग्रे पवनमानेन ।
मनसं तत्त्व बेधयित्वा निष्कलं योजयेद्बुधः ॥ ४२ ॥
महाव्याप्तिर्भवेद्देवि तवाहमनृतं वदेत् ।
अथान्यं सम्प्रवक्ष्यामि येन सिद्धिर्भवेत् ध्रुवम् ॥ ४३ ॥
वर्गातीतस्य द्वितीयमनुलोम न सुव्रते ।
ज्वलनारूढं कृत्वा चतुर्थं स्वरसंयुतः ॥ ४४ ॥
बिन्दुमस्तकसम्भिन्नमादौ योजयेद्बुधः ।
वर्गातीतं पुनर्देवि षष्ठस्वरविभूषितः ॥ ४५ ॥
स शिखे स्वरबिन्दुसंयुक्तं योजयेद्देवि तत् पुनः ।
यकारस्य पञ्चमं गृह्य तं तृतीयस्वरसमन्वितम् ॥४६॥
स्वरं द्वितीयसंयुक्तं कारयेत् पुनः प्रियः ।
वर्गस्य प्रथमं बीजं स्रष्टेराद्यतो योजयेत् ॥ ४७ ॥
एतद्देवि समाख्यातं कुलविद्यासमन्वितम् ।
नित्यं तु योजयेद्देवि एकचित्तस्तु पण्डितः ॥ ४८ ॥

Ms.—39. पदद्वन्य ; 41. यावद्वों- (?) ; 42. निष्कल ; 45. वग्रातीतं ; 48. समाख्यातां ।

तस्य सर्व्वा भवेत् सिद्धिः सर्व्वज्ञानेषु सुन्दरि ।
न खेदयामि कस्य चित्तं शिष्येऽप्युक्त्वा वरानने ॥४९॥
अथान्यं परमं देवि कामेन विह्वलकारकम् ।
भगस्य मध्यस्थ भगमधो हुताशनम् ॥ ५० ॥
प्रेरितः पवनः शक्त्या ज्वलनाकारतेजसा ।
विसन्तु चिन्तयेद्देवि सृष्टिकमलन्तु यावत् ॥ ५१ ॥
श्रवणं चिन्तयेदमृतं तेजोमार्गेण योगिनि ।
भवन्ति विह्वला नार्य्यः क्षणमेकेन सुव्रते ॥ ५२ ॥
अथान्यं परमं देवि फलपुष्पाकथनं च ।
शृणुयात् परमादेवि अघोरविक्रमा ॥ ५३ ॥
आकर्षयेद्बुधो वायुं पिण्डस्थं रूपणमुच्यते ।
चक्षुषा योजयेद्देवि फलपुष्पन्तु चिन्तयेत् ॥
तेजसाकर्षयेत् तु···चित्तं सुसर्य्यतः ॥ ५४ ॥

देव्युवाच—

सर्व्वं तु मया ज्ञानं भाषितं देव तत् पुरा ।
अद्यापि संशयो देवि कथयस्व मम प्रभो ।
संगमान्मोक्षहेतुकं * * ॥ ५५ ॥

भैरव उवाच—

शृणु देवि प्रवक्ष्यामि यत् सुरैरपि दुर्लभम् ।
आसनं तु स्थितं कृत्वा···विश्व अनिवृत्तः ॥ ५६ ॥
अभावं भावयेद्देवि सर्व्वभावविवर्ज्जितम् ।
चित्तं तत्र स्थितं कृत्वा खमध्ये विनियोजयेत् ॥ ५७ ॥

Ms,—49. सर्व्व ; सिद्धि ; सुन्दरीः ; चित्त ; 53. शृणुयात ; 54. रूपणरूच्यते ।

भावयेत् समरसं देवि प्रभुभृत्यं विचक्षणः ।
एतद्विज्ञानमात्रेण गीयते तत्र मध्यतः ॥ ५८ ॥

दूराश्रवणविज्ञानं बेधस्तोभं मध्यतः ।
आवेशं दर्शनं दूरात् कम्पस्तोभं तथैव च ॥ ५९ ॥

परकायप्रवेशेन सम्प्रवर्त्तेत योगिनः ।
... ...तदभ्यासेन सुव्रते ॥ ६० ॥

इति मत्स्येन्द्र-पादावतारितं कुलानन्दं समाप्तमिति ॥
शुभमस्तु सर्व्वजगताम ।

ज्ञानकारिका

प्रथमः पटलः

ॐ नमः शिवाय। सिद्धेभ्यो पुरुषेभ्यो नमः। श्रीशङ्कर-पादेभ्यो नमः। अप्रतिहततत्त्वेभ्यो नमः।

अथातः संप्रवक्ष्यामि ज्ञानसर्व्वं [सु]भाषितम्।
कारिका श्री[ज्ञाना]ख्यातं विसर्ज्ज ज्ञानकारिका[म्] ॥१॥
कारिकानाम विज्ञानं श्रूयन्ते च…वल।
साम्प्रतं कथयिष्यामि योगिनां युक्तकारणम् ॥ २ ॥
मुक्तिमार्गी च [सर्व्व]तो सर्व्वेन्द्रियविवर्जिताः।
पञ्चपञ्चविनिर्मुक्तो……वर्ज्जितम् ॥ ३ ॥
एते सुरास्तं ज्ञानं मुक्ति…वान् यथास्थितः।
सर्वव्या[धि]विनिर्मुक्तं यच्च इन्द्रियगोचर[म्] ॥ ४ ॥
द्वादशान्तं तथा………शान्तं तथैव च।
द्वादशान्तं कलाशतं वर्णाक्षरविवर्ज्जितम् ॥ ५ ॥
सर्व्वज्ञश्च सदा शान्तं [सर्व्वा]श्रवविवर्ज्जितम्।
ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्र ईश्वरः शिव एव च ॥ ६ ॥
मूर्त्तिरूपं स्थितं हेतुरनुत्तरं यथास्थितः।
रूपकायः सदातीतं मन्त्रतन्त्रावबर्ज्जितम् ॥ ७ ॥
आत्मापरविनिर्मुक्तं पक्षातीतं श्रयम्।
* * * * लक्षणा ॥ ८ ॥

Ms.—3. विवर्जिता ; 4. यच्चा इन्द्रीतगोचर ; 5. द्वादशातं ; 8. आत्मापरिविनिर्मुक्तं ; यक्षतीतं।

सर्व्वद्वन्द्वविनिर्मुक्तं निश्चितन्तु निराकुलम् ।
साकुलत्वं यदा चित्तं विषयासक्तचेतसाम् ॥ ९ ॥
तदा भ्रमन्ति संसारं मायामलविमोहिताः ।
एतद्द्वन्द्वसमाख्यातं संसारस्य तु निर्णयम् ॥ १० ॥
साम्प्रतं कथयिष्यामि मुक्तिस्तदस्तु दुर्ल्लभम् ।
येन विज्ञानमात्रेण मुक्तिर्भवति योगिनाम् ॥ ११ ॥
सर्व्वसंसाररहित-मुक्तिश्चैव निराकुलम् ।
निश्चितं निश्चलं साम्यं निर्द्वन्द्वं च निराकुलम् ॥ १२ ॥
भवेन् मोक्षो नराणाञ्च द्वन्द्वभावविवर्जितम् ।
निश्चित्तं चित्तरहितं कारिकाज्ञानमुत्तमम् ॥ १३ ॥
एतद्भेदं मयाख्यातं मोक्षस्यैव तु निर्णयम् ।
सर्व्वाश्रयविनिर्म्मुक्तं चित्ताश्चै[व] निराश्रयम् ॥ १४ ॥
चित्ताश्रयं भवेद्धर्म्मं निराश्रयं मोक्षदं स्मृतम् ।
देवो देवी तथान्यश्च धर्म्माधर्म्मविवर्जितम् ॥ १५ ॥
धर्म्माधर्म्माश्रयं प्रोक्तं संसारस्य तु बन्धनम् ।
आश्रयं बन्धमित्युक्तं मुक्तिश्चैव निराश्रयम् ॥ १६ ॥
निराश्रयं भवेत्तत्त्वमचिन्त्यमुक्तिलक्षणम् ।
विषयावस्थं यदा चित्तं द्वन्द्वमुक्तिविवर्जित[म्] ॥ १७ ॥
तदा भ्रमति संसारं यत्तं निश्चयतालयः ।
मनोऽवस्थाविनिर्म्मुक्तं यावत्तं चञ्चलीभवेत् ।
कथन्तं निश्चलं देवि ज्ञातव्यं ज्ञानकारिके ॥ १८ ॥

इति ज्ञानकारिकायां मोक्षाधिकारः प्रथमः पटलः ।

Ms.—11. भवि स योगिना ; 13. नरातश्च ; 14. मोक्षश्चैव ; 17. विषयवस्था ।

द्वितीयः पटलः

अतः परं प्रवक्ष्यामि ज्ञानं त्रैलोक्यदुर्लभम् ।
कारिकातत्त्वसद्भावं सिद्धनाथकुलोद्भवम् ॥ १ ॥
चन्द्रसूर्य्यविनिर्म्मुक्तं द्वारणाद्यविवर्ज्जितम् [१] ।
पृथिव्यापस्तं तथा योगी वायुराकाशमेव च ॥ २ ॥
पञ्चभिराहेतो देहो श्रूयते तत्त्वनायके ।
सर्व्वेषां व्यापकः शान्त व्याप्ती तस्य न विद्यते ॥ ३ ॥
व्यापकत्वे स्थितः साक्षाद्यथा क्षीरेषु सर्पिषः ।
कथितं तत्त्वभिर्वस्तु ज्ञानरत्नं सुदुर्लभम् ॥ ४ ॥
आत्मापरविनिर्म्मुक्तं चित्तं चैव निराश्रयम् ।
चित्ताश्रयं भवेद्द्वन्द्वं निराश्रयञ्चमोषदम् [?] ॥ ५ ॥
मनसस्तु विधं प्रोक्तं राजसन्तामसन्तथा ।
सात्त्विकन्तु तृतीयञ्च त्रिभिर्धर्म्मेण लक्षणम् ॥ ६ ॥
तामसं चञ्चलं क्षुद्रं राजसङ्गतिरागतिः ।
सात्त्विकं तृतीयं ज्ञेयं धर्म्मयुक्तं सदा स्थितम् ॥ ७ ॥
चतुर्थन्तु मनश्चैव कथयामि विशेषतः ।
गुणत्रयविनिर्म्मुक्तं सदा निर्व्वाणलक्षणम् ॥ ८ ॥
उत्तमोत्तमचतुर्थन्तु येन संशुद्धचेतसा ।
सर्व्वाग्निविनयातीतमिन्द्रियातीतमव्ययम् ॥ ९ ॥
अनाभ्यासं सदा तत्त्वं सर्व्वचिन्ताविवर्ज्जितम् ।
चित्ताभावविनिर्म्मुक्तं निमित्तं तत्त्वलौकिकम् ॥ १० ॥

अभावं भावनातीतं चित्ताचित्तविवर्जितम् ।
चित्ताद्यचिन्तितं ज्ञानमवाच्यज्ञाननिर्णयम् ॥ ११ ॥
यथैव सदात्युक्ताः तावच्चित्तं सुचञ्चलम् ।
चञ्चलं भावमित्युक्तमचलं मुक्तिलक्षणम् ॥ १२ ॥
चित्तायुक्तं यदा चित्तं तदासौ चञ्चलं स्मृतम् ।
चित्तातीतं यदा चित्तं निश्चितमचलं भवेत् ॥ १३ ॥
सर्व्वचिन्ताविनिर्म्मुक्तमभावे निश्चलं भवेत् ।
न योगाध्यातचित्तस्तु न च लक्षणसाधकम् ॥ १४ ॥
न निरोधो भवेत् तत्र न कायशून्यमेव च ।
न बहिरन्तमन्तस्थं न चान्त आदिमध्यगः ॥ १५ ॥
न तेजो वायुराकाशं पृथिव्या आपभावना ।
न बुद्धिर्न चाहंकारो न मन इन्द्रियो न च ॥ १६ ॥
न चित्ताचित्तकस्तत्त्वं चिन्तातीतं स्थितं सदा ।
न चिन्ता यस्तु विज्ञेया ज्ञातव्य कालशासनः ॥ १७ ॥
यो सो निश्चिन्तसर्व्वज्ञः समाधिपरमेश्वरः ।
ज्ञातव्यं मोक्षसद्भावं गुप्तभेदप्रकाशितम् ॥ १८ ॥
संसारार्णवनिर्म्मुक्तं कल्पनातीतगोचरम् ।
निर्विकल्पं सदा ज्ञानं कथितं ज्ञानकारिकम् ॥ १९ ॥
चेतनाचेतना चैव कल्पना भावनास्तथा ।
धारणाधरविन्यासचन्द्रसूर्य्याग्निमण्डले ॥ २० ॥
वायुराकाशस्तथा सृत्याः ब्रह्मा रुद्रादिदेवताः ।
सर्व्वे ते कल्पना प्रोक्तं निर्व्विकल्पस्तथान्यथा ॥ २१ ॥

Ms.—30. ज्ञानमवाक्य- ; 33. भवे ; 37. मोक्त ; -स्तद्भावं ।

कल्पनाज्ञानयुक्तास्तु भ्रमन्ति घटयन्त्रवत् ।
परिपूर्णं कथं तेषां सिद्धक्रमविवर्ज्जितम् ॥ २२ ॥
पतन्ति क्षिप्रं संसारे चित्तज्ञानेन रञ्जितः ।
न यान्ति चेह संसारे ये स्थिता उत्तमं पदम् ॥ २३ ॥
नरके गमनन्तस्य न स्वर्गे गमनन्तथा ।
पाशद्वयविनिरूपस्तु धर्म्माधर्म्मनिबन्धने ॥ २४ ॥
ज्ञानखड्गेन छित्वा पाशद्वयनिबन्धनम् ।
अन्धपाशं यदा चित्तं कुतो गच्छन्ति योगिनः ॥ २५ ॥
धर्म्माधर्म्मद्वयः पाशो पतन्त्युत्पतन्ति च ।
तेन पाशेन बद्धस्तु भुञ्जते कर्म्मसञ्चयम् ॥ २६ ॥
धर्म्मेण भुञ्जते स्वर्गमधर्म्मं नरकादिषु ।
धर्म्माधर्म्मौ तु द्वौ योऽसौ त्रैलोक्यस्य निबन्धनम् ॥२७॥
धर्म्माधर्म्मं यदा त्यक्तं क्षिप्रं मुञ्चन्ति मानवाः ।
धर्म्मा चैव अधर्म्मा द्वौ द्विविधं परिकीर्त्तितम् ॥ २८ ॥
सबा[ह्य]भ्यन्तरचेतः धर्म्माधर्म्मप्रतिष्ठितम् ।
अध्यात्मजातसद्भावं योगिनामेव संस्थितः ॥ २९ ॥
लौकिकास्थलकर्म्मश्चाध्यात्मकस्येदं सूक्ष्मम् ।
आध्यात्मिके चैव धर्म्माधर्म्मस्थितिः सदा ॥ ३० ॥
ऊर्द्ध्वचारो भवेद्धर्म्मोऽद्धयस्योऽधर्म्मलक्षणम् ।
धर्म्माधर्म्मक्षये क्षीणे मुच्यते सर्व्वैर्धनैः [?] ॥ ३१ ॥
धर्म्माधर्म्मद्वयं ज्ञात्वा पुनर्ज्ञानमवाप्नुयात् ।
धर्म्माधर्म्मविचारोऽयं कथितं ज्ञानकारिकैः ॥ ३२ ॥

इति ज्ञानकारिकायां धर्म्माधर्म्मविचारो नाम द्वितीयः पटलः ॥

Ms.—42. क्षिप ; उत्तम ; 45 पतन्ति द्वात् पतन्ति च ।

तृतीयः पटलः

अथ चर्य्यान् [प्र]वक्ष्यामि योगिनामुपजायते ।
स चेताज्ञान न सर्व्वः चैतन्यं ज्ञानवर्जितम् ॥ १ ॥
चेताचेतसमायुक्तं ज्ञानत्वं सम्प्रकीर्त्तितम् ।
भुक्तितत्त्वं यदा चेतं स चेत्तम्मुक्तिलक्षणम् ॥ २ ॥
चेताचेतसमायुक्तं चैतन्यं शाश्वतं पदम् ।
योगिनां योगचिन्तितमार्य्यसंज्ञानवर्जितम् ॥ ३ ॥
यो मार्गविनिर्म्मुक्तं योगिनां मुक्तिलक्षणम् ।
एकलिङ्गे श्मशाने वा नदीनां सङ्गमेषु च ॥ ४ ॥
शून्यागारे गुहावासे वृक्षमूले तु चत्वरे ।
महोदधितटे चैव त्रिपथे वापि साधकः ॥ ५ ॥
नग्नास्ते मुक्तकेशास्तु मदिरानन्दचेतसः ।
मालानिर्म्मीलिता योगी एकाकी भ्रमते सदा ॥ ६ ॥
लिङ्गन्तु कथयिष्यामि यल्लिङ्गं कौलिकं स्मृतम् ।
लयपूजाष्टकं यत्तं लिङ्गन्तु स चराचरम् ॥ ७ ॥
लय वै यानि सर्व्वेषां तेन लिङ्गं मुदा कृतम् ।
एतत् कौलिकं यल्लिङ्गं न शैलहेमरौप्यजम् ॥ ८ ॥
कथितं देहजं लिङ्गं एकन्तु न द्वितीयकम् ।
एकलिङ्गं समाख्यातं श्मशानं कथयामि ते ॥ ९ ॥

Ms.—55. पदानी स··षु च ; 56. गुहावाणे ; 58. कौलिका ; 59, एन कोलियकल्लिङ्गं ; 60. एकस्तु ।

शोभते च यदा देहः सर्व्वेषां एकदेहिनाम् ।
निस्वासस्वाससंयुक्तं श्मशानं परिकीर्त्तितम् ॥ १० ॥
अधोर्द्ध्वं प्राणसञ्चारः वहते चैव नित्यशः ।
ऊर्द्ध्वचारे भवेद् गङ्गा यत्ना[?] चाधो व्यवस्थितः ॥११॥
द्वाभ्यां मेलापकं यत्र स न मेतत् [?] प्रकीर्त्तिता ।
अशरीरं यदा तत्त्वं स्वदेहे सा स्थिता यदि ॥ १२ ॥
शून्यं निरञ्जनं ज्ञात्वा मुच्यते नात्र संशयः ।
गुह्यं तु कथयिष्यामि गुह्ये सचराचरम् ॥ १३ ॥
गुह्यं शरीरमित्युक्तं वासितं ज्ञानराशिना ।
गुह्यावासं स्थितो योगी चर्य्या तस्य न उच्यते ॥ १४ ॥
वासस्तु कथितं दिव्यं वृक्षमूलं शृणु तथा ।
वृक्षः शरीरमित्युक्तं पादादिकरशाखयोः ॥ १५ ॥
ऊर्द्ध्वमूलं भवेद्वृक्षं मूलवे [?] वृक्षधारकम् ।
वृक्षमूलं ततो ज्ञात्वा बाह्यवृक्षस्य वर्ज्जितम् ॥ १६ ॥
वृक्षमूलं समाख्यातं चत्वारः शृणु साम्प्रतम् ।
जया च विजया चैव अजिता चापराजिता ॥ १७ ॥
चतुःशक्तिसमोपेतं चत्वारं मात्रकोद्भवम् ।
चत्वारं कथितं दिव्यं महोदधितटः शृणु ॥ १८ ॥
बिन्दुस्तश्च पराशक्तिः तटस्थः चारुरूपिणी ।
बिन्दुचारुस्थिता नित्यं तटस्थं बिन्दुमण्डलम् ॥ १९ ॥
तटस्थश्च स्थिता योगी तटं चैव प्रकीर्त्तितम् ।
चन्द्रं त्यक्त्वा यदा याति आधारं सूर्य्यमण्डलम् ॥ २० ॥

Ms.—62. यत्ना ; 65. ज्ञानवाशिना ; 68. सांप्रदं ; 70. टटस्थः ।

सूर्य्यं त्यक्त्वा यदा याति व्योमाऽस्तु चन्द्रमण्डले ।
गगनमास्थितो [?] नित्यं वेला इव महोदधेः ॥ ७२ ॥
एतद्वेला समाख्यातम् अध्यात्मैव प्रतिष्ठितम् ।
नास्थिरं भवति श्वासं बहिस्थं मनरञ्जितम् ॥ ७३ ॥
अथिरं सर्वयोगिनां प्रवाहं वहते सदा ।
प्रवाहं गमनश्चैव गमनागमनं पुनः ॥ ७४ ॥
गमनागमनसंयुक्तो वेलाऽस्मिन् यथा स्थितम् ।
गमागम यथा वेला नास्ति रञ्जित कश्चित् [?] ॥ ७५ ॥
गगनोपमं स्थितं जगत् भावन्निश्चलतां व्रजेत् [?] ।
महोदधितटे स्थित्वा उदधि कथितं ततः ॥ ७६ ॥
निश्चलं परिपूर्णत्वं महोदधि स्मृतम्···।
योगिनां चर्य्यसद्भावं कथितं तत्त्वं विशेषतः ॥ ७७ ॥
महोदधि समाख्यातं त्रिपञ्चकं कथयाम्यहम् ।
सत्त्वरजस्तमश्चैव एकत्वे तु यथा स्थितम् ॥ ७८ ॥
त्रिपथं तु विनिर्मुक्तं शास्त्रतो ज्ञानकारिका ।
त्रिपथं तु समाख्यातं नग्नन्तु कथयामि ते ॥ ७९ ॥
अविद्या···पत्यत्काल[?] [न]ग्नकं च साधकेश्वरम् ।
नग्नस्तु कथितान् देवान् मुक्तकेशन्ततः शृणु ॥ ८० ॥
केशस्तु पाशमित्युक्तं मुक्तिमार्गप्रबन्धकम् ।
धर्मस्तु नैकेन पाशश्चैव विशेषतः ॥ ८१ ॥
षड्भिर्मुक्तो यदा योगी मुक्तकेशः स उच्यते ।
मुक्तकेशः समाख्यात आनन्दं शृणु साम्प्रतम् ॥ ८१ ॥

72. गणगमास्थितो ; 75. गमनाद्गमन ; 76. गणगमं स्थितजागत ;
80. [न]ग्नके.

योगपारगतो योगी महापारविवर्जितः ।
पानयोगामृतं दिव्यं योगिनां सम्प्रकीर्त्तितम् ॥ ८३ ॥
एभिर्युक्तो महायोगी मदिरामत्त उच्यते ।
मदिरानन्दमाख्यातं नैर्माल्यमालिनो [?] शृणु ॥ ८४ ॥
वर्णं चैवास्ति मालाग्रं संस्थितो शक्तिसूलके ।
माला चैव समाख्याता योगिनां चान्यकारणम् ॥
नैर्माल्यमालिनो योगी योगचर्यां करोति सः ॥ ८५ ॥
एकाकीमतिथिर्यस्तु भ्रमिते प्रवदेत् सदा ।
असंहायो भ्रमते धीरः स एकाकीनमुच्यते ॥ ८६ ॥
एकाकी तु समाख्याता शास्त्रं मिलकारिका [?] ।
एतच्चर्या समाख्याता विश च ज्ञानधारक [?] ॥ ८७ ॥

इति ज्ञानकारिमहामच्छिन्द्रनाथपादावतारितेनोक्तं
चर्याधिकारस्तु तृतीयः पटलः ॥

---

84. न माल्यमालिनो ; 85. शक्तिसूलकः.

Index of the Verses

(I)

कौलज्ञाननिर्णयः

[*The numbers refer to the pages*]

अकुलवीरतन्त्रम्

(B within brackets refers to *Akulavīra-Tantram* B and the rest to A.)

कुलानन्द(तन्त्रम्)

ज्ञानकारिका

Index of Technical Words

[*The numbers refer to the pages and verses*]